Tomáš Kubíček

MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA / THE MORAVIAN LIBRARY

MORAVSKÁ
ZEMSKÁ
KNIHOVNA

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Kubíček, Tomáš, 1966-
Moravská zemská knihovna = The Moravian Library / Tomáš Kubíček ; překlad do angličtiny Lenka Pokorná. -- Brno : Moravská zemská knihovna, 2023. -- 143 stran
Souběžný anglický text
Obsahuje bibliografii a rejstřík

ISBN 978-80-7051-319-4 (vázáno)

* 027.53 * 026/027(091) * 021 * 021.1/.4 * 025:09 * (437.322) * (048.8)
– Moravská zemská knihovna (Brno, Česko)
– 18.-21. století
– zemské knihovny -- Česko -- 18.-21. století
– dějiny knihoven -- Česko -- 18.-21. století
– činnost knihoven -- Česko -- 18.-21. století
– funkce knihoven -- Česko -- 18.-21. století
– vzácné knihovní fondy -- Česko -- 18.-21. století
– Brno (Česko)
– monografie

027 - Univerzální knihovny. Veřejné knihovny. Soukromé knihovny [12]

ISBN 978-80-7051-319-4

© prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D., 2023

© Moravská zemská knihovna v Brně, 2023

Foto © MZK, AMB, AVUT, MZM, NK ČR, 2023

Tomáš Kubíček

MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA

THE MORAVIAN LIBRARY

MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA

Obsah
Contents

Knihovny v dějinách – dějiny v knihovně 7
Libraries in History – History in a Library

Moravská zemská knihovna 11
The Moravian Library

Z historie Moravské zemské knihovny 15
History of the Moravian Library

Osvícenství a vznik knihovny 17
The Enlightenment and the Origins of the Library

Muzejní knihovna 31
The Museum Library

Knihovna Františkova muzea 47
The Library of the Francis Museum

Zemská knihovna moravská 53
The Provincial Library of Moravia

Zemská a universitní knihovna 63
The State and University Library

Universitní knihovna 81
The University Library

Státní vědecká knihovna 89
The State Research Library

Moravská zemská knihovna 97
The Moravian Library

Moravská zemská knihovna 107
The Moravian Library

Výběr literatury 133
Further Readings

Jmenný rejstřík 137
Name Index

Knihovny v dějinách – dějiny v knihovně

Libraries in History – History in a Library

Už první z knihoven, která stála v základech budoucí instituce Moravské zemské knihovny a která vznikala jako součást Moravské společnosti pro hospodářství a svobodná umění, v sobě zahrnovala všechny základní myšlenky, jež se staly osnovními principy dějin této jedné z nejvýznamnějších národních institucí – a to nejenom v kontextu Moravy. Knihovna se na samém počátku své existence měla stát ztělesněním klíčových myšlenek osvícenského racionalismu a humanismu a současně měla za úkol tyto myšlenky uchovávat a zprostředkovávat. Ani v pozdějších etapách vývoje se tento vklad knihovny do veřejného prostoru neměl ztratit z rejstříku jejích základních činností. Naopak: právě s ohledem na míru plnění těchto cílů byla knihovna neustále posuzována a hodnocena. To zesílilo i v souvislosti s tzv. Masarykovým knihovním zákonem z roku 1919, který veřejným knihovnám, a tedy i tehdejší Zemské a universitní knihovně, určil důležitou roli při vzdělávání a demokratizaci prvorepublikové společnosti.

Takto formulované poslání instituce a její pozice v dobové společnosti, jíž měla nejenom sloužit, ale současně ji pomáhat tvořit – tedy zajišťovat ji nejenom informacemi, ale i hodnotami – mělo za následek, že od okamžiku svého vzniku byla její aktivita soustavně sledována a komentována dobovým tiskem. Tyto zprávy se dnes stávají cenným materiálem pro pochopení proměňující se role dnešní Moravské zemské knihovny, pro studium očekávání, která byla spojena s tímto teprve se etablujícím typem veřejné instituce, která sehrála důležitou roli v procesu utváření moderní společnosti. Vztah ke společenské poptávce, na niž knihovna ve svých dějinách musí nejen reagovat, ale již z povahy své činností musí souběžně stimulovat, způsobuje, že se instituce knihovny stává vítaným předmětem studia vývoje společnosti jako takové.

Počátky Moravské zemské knihovny jsou spojené s osvícenstvím, dobou císařovny Marie Terezie a jejím rozhodnutím ustanovit v jednotlivých zemích rakouské monarchie hospodářskou společnost. Ta na Moravě vznikla v roce 1770

All the fundamental values that were to become the guiding principles of the Moravian Library were already embraced by the very institution which stood at its origins. The library of the Moravian Agricultural Society grew into one of the most important national institutions, whose present day importance reaches beyond Moravia. Back in the 18th century, the library was established to embody, preserve, and communicate the key ideas of the Enlightenment and rationalist humanism. During the following centuries, the library's primary role did not change; it continued to contribute to the public sphere and was continuously assessed in regard to how well it managed to serve the public interest. Even more so after Masaryk's Library Act of 1919 entrusted public libraries – including the State and University Library (which was to become the Moravian Library) – with an important role: to support democracy in the First Czechoslovak Republic's society and participate in its education.

The library was not only to serve society, but also help create it (i.e., to provide information as well as values), which resulted in keen public interest ever since it was established, the library was being constantly monitored and commented on by the contemporary press. Today, these reports are valuable resources which help us understand the changing role of the Moravian Library and the expectations it aroused in the past, being a novel institution which was to play a role in shaping modern society. Throughout history, libraries have not only responded to the needs of society, but at the same time stimulated them. This makes the institution of a library an essential one to study the development of society itself.

The origins of the Moravian Library reach back to the Enlightenment and Maria Theresa's decision to establish agricultural societies in the crown lands of the Austrian monarchy. The Moravian Agricultural Society was founded in 1770 and in the 19th century it began publishing its own journal entitled *Mittheilungen der kaiserlich königlichen*

[1a]

a později začala vydávat svůj časopis, *Mittheilungen der kaiserlich königlichen Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde* (1821–1916), který přinášel pravidelně zprávy o činnosti a nově získaných sbírkách pro Františkovo muzeum v Brně. To bylo ustaveno v roce 1817 a knihovna byla jeho součástí až do roku 1900. Když pak Františkovo muzeum převzalo do své správy Moravské markrabství, rozhodnutí o jeho činnosti včetně dotací pro knihovnu projednával zemský sněm, resp. moravský zemský výbor, a přinášely je *Usnesení sněmu Markrabství moravského* (1861–1902) a *Zpráva o činnosti moravského výboru zemského* (1900–1913). Výroční zprávy o činnosti zemského muzea a studie o sbírkách knihovny byly publikovány v časopisu *Museum Francisceum Annales* (1896–1899) a v následujícím, na něj navazujícím Časopisu Moravského musea zemského (1901–). Pramennou monografií jsou dějiny Moravské hospodářské společnosti sepsané Christianem d'Elvertem (1870). Přehledy vývoje knihovny sepsali její správci. Albín Heinrich (jenž byl mimo jiné také významným mineralogem a historikem) popsal v roce 1853 rozmístění sbírek v její budově a o knihovně se zmiňoval jak z hlediska fyzického rozmístění fondů, tak s ohledem na zpracování katalogů. Jeho nástupce Moriz Wilhelm Trapp věnoval knihovně příslušný oddíl v průvodci po muzeu (1882) a Wilhelm Schram se v roce 1896 pokusil o soustavný přehled dějin knihovny. Každý z muzejních správců upozornil také na pozoruhodné a vzácné knihy ve sbírkách. *Dějiny Moravského zemského muzea*, které přibližují i nejstarší část historie knihovny, sepsali pracovníci muzea Vladimír Nekuda (1969) a Slavomír Brodesser (2002).

Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde (1821–1916), which reported on the activities and newly acquired collections of the Francis Museum (*Františkovo muzeum*) in Brno. The library was part of the museum since its establishment in 1817 until 1900. After the museum was handed over to the authorities of the Margraviate of Moravia, the decisions on its activities, including the subsidies for the library, were decided by the Moravian Diet[1], the legislative body of the Moravia. Annual reports on the activities of the museum and studies on the library's collections were published in a journal entitled *Museum Francisceum Annales* (1896–1899) and later in Časopis *Moravského Musea Zemského* (Journal of the Provincial Museum of Moravia; 1901 until now). The early history of the Library is documented in the history of the Moravian Agricultural Society written by Christian d'Elvert (1870) and in overviews written by head librarians. In 1853, Albin Heinrich – a renowned mineralogist and a historian – described how the library's collections were organised. He spoke about the library in terms of compiling catalogues as well as the layout of particular collections in the building. His successor Moritz Wilhelm Trapp devoted a whole section to the library in his guide to the museum (1882), and in 1896, Wilhelm Schram attempted to present a comprehensive overview of the library's history. Each of the museum's curators also pointed out notable and rare books in the collections. The book entitled *Dějiny Moravského zemského muzea* (The History of the Moravian Museum), which also presents the Library's earliest history, was written by the museum staff members Vladimír Nekuda (1969) and Slavomír Brodesser (2002). The Moravian Library itself has also published several commemorative publications, the most extensive of which is the book *Státní vědecká*

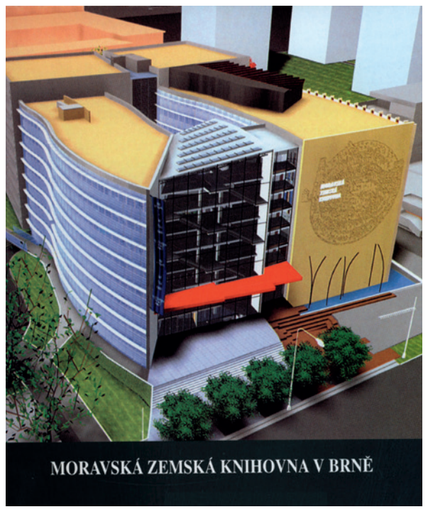

[1b]

[1a]
K výročím 175 let od vzniku, 100 let od zveřejnění a 25 let existence vyšel v roce 1983 sborník o historii a současné činnosti *Státní vědecká knihovna*.

A collection of studies on the history and present activities of the *State Research Library* was published in 1983 to commemorate 175 years since it was established, 100 years since it became open to the public and 25 years of existence in the form it had.

[1b]
Moravská zemská knihovna: Národní poklad – moderní architektura, sborník vydaný u příležitosti otevření novostavby v roce 2001.

Moravská zemská knihovna: Národní poklad – moderní architektura (*Moravian Library: National Treasure – Modern Architecture*) was published for the opening of the Library's new building in 2001.

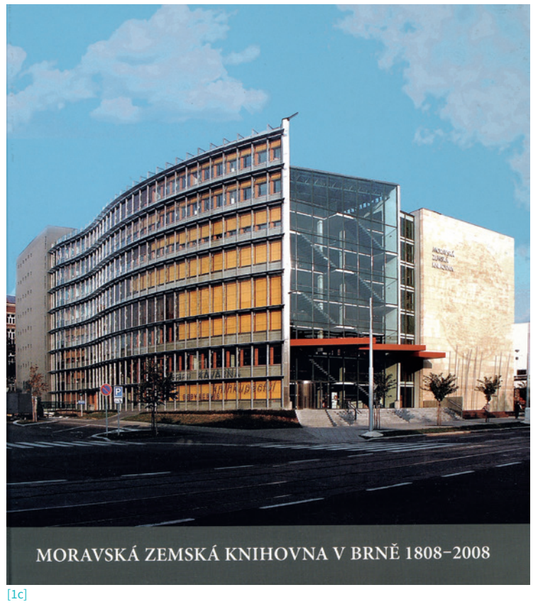

[1c]

[1d]

[1c]
Kniha *Moravská zemská knihovna 1808–2008: Knihovní sbírky* vyšla u příležitosti 200. výročí existence knihovny a přinesla studie o specializovaných fondech.

Moravská zemská knihovna 1808–2008: Knihovní sbírky (*Moravian Library 1808–2008: The Library's Collections*) was published to commemorate 200 years of its existence and presented studies examining the Library's special collections.

[1d]
Publikace *Moravská zemská knihovna: Její historie, současnost, vize* byla obrazem knihovny v roce 2016.

The publication *Moravská zemská knihovna: Její historie, současnost* (*Moravian Library: Its History, Its Present, Its Vision*) presents the Library as it was in 2016.

Sama Moravská zemská knihovna také publikovala několik jubilejních sborníků, z nichž nejrozsáhlejší je kniha *Státní vědecká knihovna*, vydaná v roce 1983 k jubileím 175 let trvání a 100 let od zpřístupnění knihovny veřejnosti. Tato publikace obsahuje nejen historické studie napsané řediteli knihovny Jaromírem Kubíčkem, Jaromírem Trautmannem a Vilémem Bräunerem, ale také vhledy do činnosti knihovny v jejích jednotlivých pracovních úsecích, připojen je i přehled dosavadní literatury týkající se dějin knihovny. Reprezentační charakter pak mají sborníky *Moravská zemská knihovna: Národní poklad – moderní architektura* (2001), vydaný u příležitosti otevření novostavby, a *Moravská zemská knihovna 1808–2008: Knihovní sbírky*, jenž vyšel k 200. výročí její existence. Nejnovější publikaci představuje *Moravská zemská knihovna: Její historie, současnost, vize* (2016), v níž nalezneme nejen příspěvky k vývoji knihovny, ale i informace týkající se jejího soudobého poslání. Tato publikace, kterou držíte v rukou, je nejen rozšířeným a doplněným vydáním publikace předchozí, ale také dokladem rozvoje českého knihovnictví na příkladu jedné veřejné vědecké knihovny.

knihovna (State Research Library). It was published in 1983 to celebrate 175 years of the library's existence and 100 years since it opened to the public. Besides studies on the Library's history written by its directors Jaromír Kubíček, Jaromír Trautmann, and Vilém Bräuner, it offers a brief glance into the Library's departments and includes a list of further reading on its history. Two books were published to commemorate and celebrate milestones in the library's history: *Moravská zemská knihovna: Národní poklad – moderní architektura* (The Moravian Library: National Treasure – Modern Architecture; 2001), published for the opening of the new building; and *Moravská zemská knihovna 1808–2008: Knihovní sbírky* (The Moravian Library 1808–2008: The Library's Collections), published on the 200th anniversary of the Library's existence. The most recent publication *Moravská zemská knihovna: Její historie, současnost, vize* (The Moravian Library: Its History, Its Present, Its Vision; 2016) recounts the Library's history as well as provides information about its modern mission. The present publication is an expanded edition of the previous book. It should serve as evidence of how Czech librarianship has evolved, based on the example of one public research library.

Moravská zemská knihovna

The Moravian Library

Moravská zemská knihovna v Brně, jejímž zřizovatelem je Ministerstvo kultury České republiky, patří mezi přední paměťové instituce a plní knihovnické, výzkumné, metodické a kulturně společenské funkce s regionálním, národním a nadnárodním významem.

Moravská zemská knihovna je s téměř 5 miliony dokumentů druhou největší knihovnou v České republice. K dispozici má 798 studijních míst, ročně ji navštíví 400 000 čtenářů a uživatelů a její čtenáři uskuteční ročně téměř 1,5 milionu virtuálních návštěv. Počet registrovaných čtenářů je v posledních letech stabilizovaný i díky rozšiřující se nabídce služeb.

Od roku 1935 disponuje Moravská zemská knihovna právem celostátního povinného výtisku a usiluje o jeho relativní úplnost. Moravská zemská knihovna je s ročním přírůstkem přesahujícím 40 000 knihovních jednotek po Národní knihovně České republiky druhým nejlépe doplňovaným sbírkovým fondem ze všech knihoven České republiky, který vytváří koordinovaným nákupem, dary a zpracováním domácích i zahraničních informačních dokumentů, a slouží tak aktuálním potřebám odborné veřejnosti.

Jako knihovní instituce buduje, zpracovává a uchovává konzervační fond (na základě práva povinného výtisku), historický fond (soubor rukopisů, starých tisků, grafik a map), má funkci krajské knihovny (metodicky zajišťuje pověřené knihovny, knihovny v kraji), spolupracuje s Národní knihovnou v Praze na přípravě a výkonu funkční knihovní metodiky a s ostatními krajskými knihovnami na zajištění chodu regionálních funkcí. Jako centrální knihovnická instituce zabezpečuje realizaci řady centrálních projektů, například projektu Česká knihovna či Zahraniční literatura, které jsou určeny pro budování kvalitních a aktuálních fondů z domácí a zahraniční literatury v knihovnách České republiky. Na základě úzké spolupráce s Velvyslanectvím Spojených států amerických,

The Moravian Library in Brno, which is administered and funded by the Ministry of Culture of the Czech Republic, is one of the leading GLAM institutions. Besides providing lending and reference services, it is also a research institute as well as a cultural and social hub of regional, national, and transnational importance.

Its collection of nearly five million documents makes the Moravian Library the second largest library in the country. It has 798 study carrels and is visited by 400,000 users annually, while the digital library has almost 1.5 million visits per year. Thanks also to the expanding range of services the number of registered readers has not been dropping in recent years.

Since 1935, the Moravian Library has had the right to receive the legal deposit and is thus striving to have a complete collection of all that has been published in the Czech Republic. With an annual increase of more than 40,000 library units, the Moravian Library ranks second in the Czech Republic in terms of collection development, right after the National Library of the Czech Republic. Besides the legal deposit, the collection is expanded through systematic purchases, donations, and compiling miscellaneous Czech and foreign information resources, aiming to serve the current needs of experts in a number of fields.

As a library, the Moravian Library builds up, catalogues, and looks after the collection intended for long-term preservation (which is based on the legal deposit) and the historical collection (a collection of manuscripts, early printed documents, prints, and maps). It plays the role of a regional library (coordinates the libraries in the region), cooperates with the National Library in Prague on functional guidelines for libraries, and alongside other regional libraries supervises the regional library network. It coordinates a number of major projects, such as the Czech Library (Česká *knihovna*) and Foreign-language Literature (*Zahraniční knihovna*), which aim to build up high-quality

British Council, Spolkovým ministerstvem evropských a mezinárodních věcí Rakouské republiky, Goethe-Institutem a s Velvyslanectvím Španělska vytváří specializované soubory cizojazyčné literatury.

Jako výzkumná organizace realizuje Moravská zemská knihovna řadu projektů v národních programech výzkumu, vývoje a inovací, pracuje na projektech rozvoje knihoven financovaných Ministerstvem kultury České republiky a na projektech evropských strukturálních fondů. V roce 2018 předložila a obhájila Koncepci vědy a výzkumu a v průběžném hodnocení podle platné Metodiky M17+ dlouhodobě získává vysoká hodnocení za vědeckou a výzkumnou činnost. Moravská zemská knihovna se v roce 2018 stala součástí výzkumné infrastruktury LINDAT/CLARIAH (Digitální výzkumná infrastruktura pro jazykové technologie, umění a humanitní vědy), v dubnu 2019 byl ukončen projekt AARC2 (Authentication and Authorisation for Research and Collaboration), jenž se stal základem další vědecké mezinárodní spolupráce, a zahájeno bylo řešení mezinárodního projektu EODOPEN. V rámci programu Creative Europe Culture byl v roce 2019 zahájen mezinárodní projekt CELA (Connecting Emerging Literary Artists), který rovněž představuje bázi další budoucí spolupráce s kulturními a literárními institucemi v zahraničí.

Moravská zemská knihovna zajišťuje vzdělávání knihovníků, realizuje rekvalifikační kurzy, spolupracuje na projektech celoživotního vzdělávání a připravuje projekty akreditací typových pozic podle Národní soustavy kvalifikací. V rámci aplikačních projektů využívá a zpřístupňuje vlastní knihovní fondy a vytváří nástroje pro práci s nimi. Od roku 2015 vyvíjí a provozuje klíčový nástroj českého knihovnictví pro zpřístupnění fondů českých knihoven Centrální portál knihoven – *Knihovny.cz*. Moravská zemská knihovna rovněž spolupracuje na provozu digitální knihovny Kramerius a podílí se na jeho vývoji. Od roku 2018 Moravská zemská knihovna provozuje Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven s celostátní působností.

Od roku 2016 realizuje Moravská zemská knihovna z pověření Ministerstva kultury České republiky prezentaci české literatury na zahraničních veletrzích, v témže roce jí bylo svěřeno pravidelné pořádání Bohemistického semináře na podporu zahraničních bohemistik a od roku 2017 uděluje z pověření ministra kultury cenu Premia Bohemica za podporu české literatury v zahraničí. V roce 2017 bylo v rámci Moravské zemské knihovny zřízeno České literární centrum pro propagaci české knižní kultury v zahraničí.

Jedním ze základních projektů, jenž významným způsobem ovlivňuje práci knihovny, je realizace Národní digitální knihovny (spolu s Národní knihovnou České republiky), tedy digitalizace národních fondů a jejich zpřístupňování. V oblasti digitalizace a zpřístupnění vlastních fondů získala Moravská zemská knihovna zkušenosti zejména při zpřístupňování mapových a grafických sbírek, jež jsou

and up-to-date collections of Czech and foreign literature in libraries all across the Czech Republic. In close cooperation with the Embassy of the United States of America, the British Council, the Federal Ministry of European and International Affairs of the Republic of Austria, the Goethe Institute, and the Embassy of Spain, it also houses collections of foreign-language literature.

As a research institution, the Moravian Library has implemented a number of projects in programmes of national research, development, and innovation. It works on library development projects funded by the Ministry of Culture of the Czech Republic and on projects under the European Structural Funds. In 2018, it submitted and defended its Science and Research Policy and has been receiving high ratings for its research and academic achievements according to the current Methodology M17+. Since 2018, the Moravian Library has taken part in the LINDAT/CLARIAH research infrastructure (Digital Research Infrastructure for Language Technology, Arts and Humanities). In April 2019, the AARC2 (Authentication and Authorisation for Research and Collaboration) project was completed, providing the basis for further international cooperation, and the international project EODOPEN was also launched. Part of the Creative Europe Culture programme, the international project CELA (Connecting Emerging Literary Artists) was launched in 2019, providing the foundation for future cooperation with cultural and literary institutions abroad.

The Moravian Library provides training for librarians, conducts requalification courses, cooperates on lifelong learning projects, and prepares projects for the accreditation of standard positions according to the National Register of Qualifications. Application projects aim to present the Moravian library's collection and create tools for working with it. Since 2015, the Library has been developing and managing the Central Library Portal (*Centrální portál knihoven*) at *Knihovny.cz*, an essential tool of Czech librarianship aimed at making the collections of Czech libraries accessible. The Moravian Library also participates in the operation and development of the Kramerius digital library. Since 2018, the Moravian Library has been running the Planning Centre for the Construction and Reconstruction of Libraries within the national scope.

Since 2016, the Moravian Library has been presenting Czech literature at book fairs abroad on behalf of the Ministry of Culture of the Czech Republic; in the same year, it was entrusted with organising the Czech Studies International Workshop (*Bohemistický seminář*) to support Czech studies abroad. Since 2017 the Library has been awarding the *Premia Bohemica* prize for the promotion of Czech literature abroad on behalf of the Minister of Culture. In 2017, the Czech Literary Centre (*České literární centrum*) was established within the Moravian Library to promote Czech literature abroad.

veřejnosti k dispozici na webových stránkách *mapy.mzk.cz* a *staremapy.cz*. Zapojila se rovněž do projektu eBooks on Demand.

Jako společensko-kulturní instituce zajišťuje Moravská zemská knihovna programy pravidelných přednášek pro veřejnost, zpřístupňuje své fondy formou tematických výstav, kooperuje s domácími a zahraničními institucemi na výstavních prezentacích a konferenčních akcích. V rámci pozice krajské knihovny v druhém největším městě České republiky se podílí na společenském a kulturním životě kraje a města (Oči Brna, tematické výstavy a konference ad.), metodicky vede knihovny v kraji a spolupracuje na vytváření metodik s celonárodní platností.

Moravská zemská knihovna je jako přední instituce českého knihovnictví členem řady národních a mezinárodních profesních organizací: DiFMOE (Digitales Forum Mittel- und Osteuropa), IAML, IASA, IGELU, LIBER, Muzejní a vlastivědná společnost, SDRUK, SKIP, SUAleph. Moderuje koncepční otázky v souvislosti s knihovnickými službami a se zpracováním fondů, a to jak na národní (semináře, konference, workshopy), tak na mezinárodní úrovni (např. pro rok 2016 připravila konferenci knihoven skupiny V4+, na níž se diskutovala aktuální témata nadnárodní knihovní spolupráce v Evropě). V roce 2019 podepsala smlouvu o spolupráci se Zemskou a univerzitní knihovnou v Drážďanech a v roce 2020 s Francouzskou národní knihovnou, v roce 2021 pak memorandum o spolupráci s Masarykovou univerzitou a s badatelskou institucí CEFRES (Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách).

One of the key projects is the National Digital Library (together with the National Library of the Czech Republic), i.e. digitising national collections and making them available online. The Moravian Library has been digitising collections of prints and maps in particular, presenting the latter on the websites *mapy.mzk.cz* and *staremapy.cz*. It also participates in the eBooks on Demand project.

As a cultural hub, the Moravian Library regularly organises public lectures, presents its collections through thematic exhibitions, and cooperates with Czech and foreign institutions on organising exhibitions and conferences. As a regional library in the second largest city in the Czech Republic, it participates in the social and cultural life of Brno and the whole South-Moravian Region (Eyes of Brno / Oči Brna project, exhibitions, conferences, etc.), coordinates libraries in the region, and cooperates in developing nationwide strategies.

A leading institution of Czech librarianship, the Moravian Library is a member of a number of national and international professional organisations: DiFMOE (Digitales Forum Mittel- und Osteuropa), IAML, IASA, IGELU, LIBER, Museum and Heritage Society (*Muzejní a vlastivědná společnost*), SDRUK, SKIP (Association of Library and Information Professionals of the Czech Republic), and SUAleph. It moderates debates centring on library services, cataloguing, development, and digitisation at both national (seminars, conferences, workshops) and international level (e.g. in 2016 the library hosted a conference of the V4+ libraries, where popular topics such as transnational library cooperation in Europe were discussed). In 2019, the library signed an agreement on cooperation with the Saxon State and University Library Dresden and in 2020 with the National Library of France (BnF); in 2021 it signed a memorandum of cooperation with Masaryk University and the research institution CEFRES (French Institute for Research in the Social Sciences).

Z historie Moravské zemské knihovny

History of the Moravian Library

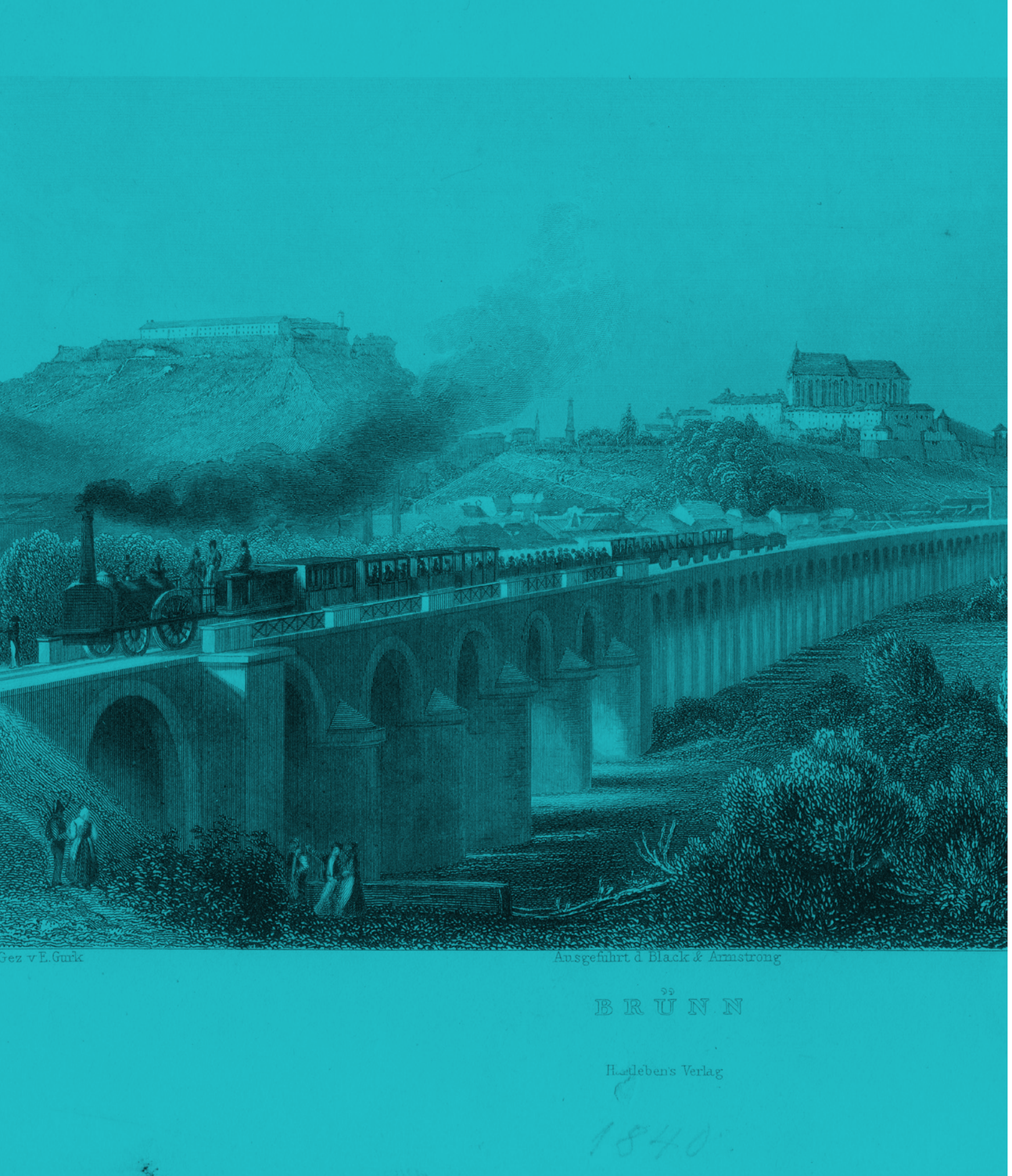

Osvícenství a vznik knihovny

The Enlightenment and the Origins of the Library

Přelom 18. a 19. století byl pro Moravu obdobím pozdního osvícenství, politického a kulturního hnutí, vycházejícího z přesvědčení, že člověk by se měl spíše řídit vlastním rozumem nežli vírou. Proti věroučnému dogmatismu byl postaven rozum – tedy *ratio* – a prostředníkem na cestě za poznáním se měla stát logika jakožto způsob kultivace myšlení. Ve středu této cesty pak stál zájem o člověka, o jeho schopnosti a možnosti jejich rozvoje. A není divu, že v této společenské situaci, kdy se hledaly nástroje, jejichž prostřednictvím by bylo možné člověka rozvíjet, zdokonalovat jeho dovednosti, tedy připravit jej na cestu do nové doby, posílil význam knihoven, které byly už ze své podstaty určeny k šíření poznání.

V zemích habsburské monarchie byly tyto snahy ztělesněny v sérii reforem, jež měly v druhé polovině 18. století nejenom zajistit podmínky pro rozvoj nové společnosti, ale v opozici k principům, jež alternativně prosazovalo francouzské osvícenství, především upevnit centralizaci státní správy a moci. Dominantní postavení ve společnosti až do poloviny 19. století měla šlechta: nejen jako největší vlastník majetku, ale i jako vlivný politický hybatel v hospodářských i kulturních oblastech. Představitelé aristokracie a mnozí úředníci na panstvích i ve státní správě pozorně sledovali změny ve vývoji společnosti, často se za ně také aktivně zasazovali. Ostatně na podobě josefínských reforem se významně podílel i mikulovský rodák Joseph von Sonnenfels (1732–1817), mimo jiné jazykovědec a literát, ale především profesor politických věd a národohospodářství na Vídeňské univerzitě (Kroupa 1986). Postupně se i na Moravě prosazovaly jeho názory uveřejňované v četných spisech: rozvoj společnosti je možné založit pouze na spojení myšlenky osvícenství a racionalizace vědy, jež musí být provázána s praxí, pouze tímto způsobem je možné zdokonalit právní systém, hospodářství i kulturu. Za minimální podmínky těchto nutných procesů považoval Joseph von Sonnenfels zlepšení úrovně obyvatelstva

In Moravia, the turn of the 19th century was much affected by the Late Enlightenment – a political and cultural movement based on the belief that a person should be guided by their own reason rather than by faith. Reason – *ratio* – stood in opposition to religious dogmatism, and the mediator on the journey to learning was logic, a means of cultivating thought. Interest in man was central to this journey as well as the development of human abilities. Libraries, by their very nature, disseminate knowledge and learning, so they thrived in a social context which sought tools to push people forward, improve their skills, and prepare them for a new age.

In the crown lands of the Habsburg monarchy, the Enlightenment manifested itself in a series of reforms in the second half of the 18th century aimed at providing the conditions for the development of a new society. At the same time, the reforms were at odds with the principles advocated by the French Enlightenment, namely the centralisation of state administration and power. The aristocracy was the dominant power in society until the mid-19th century; besides owning most of the land, they were a prominent agent in politics, the economy, and culture. Members of the aristocracy and a number of officials on estates and in state administration carefully observed the various social changes and often even sought to bring them about. Such was the case of the linguist and scholar Joseph von Sonnenfels (1732–1817), a professor of political science and national economy at the University of Vienna, born in Mikulov. He greatly contributed to the shape of the Josephine reforms through his writings, published and promoted all over Moravia, stating that a society can only move forward when the ideas of the Enlightenment are combined with science, which is linked to practice; only in this way could the legal system, the economy, and the culture change for the better (Kroupa 1986). This could not be done without cultivating the population and introducing

[2]
Brněnské vydání monumentální Krünitzovy hospodářské encyklopedie realizované v letech 1787 až 1833.

Brno edition of Krünitz's monumental economic encyclopedia realized between 1787 and 1833.

Osvícenství a vznik knihovny
The Enlightenment and the Origins of the Library

a zavedení všeobecného vzdělání. Řídil se názorem, že prosperita státu musí být v souladu s prosperitou občana, a motivován tímto přístupem se zasloužil o rozsáhlé a dlouhodobé společenské reformy. Příkladem může být jeho občanský zákoník, který je ostatně v Rakousku stále platný a jehož některá ustanovení byla součástí československých zákonů až do roku 1949.

Příčinou společenských změn byly také nákladné a ničivé války, na nichž se Rakousko jako středoevropská velmoc podílelo a které se nevyhnuly ani území Moravy (válka o dědictví rakouské 1740–1748, sedmiletá válka 1756–1763). Tyto boje na jedné straně pustošily stát, na straně druhé však paradoxně pozitivně motivovaly k proměně jeho hospodářství. Tradiční systém totiž nemohl ani zajistit rakouské země (armádu i obyvatele) dostatečným množstvím potravy, ani pružně reagovat na potřeby jejich obnovy. Bylo tedy třeba zavést nejen nové formy hospodaření, ale současně bylo nutné upravit administrativu, správní a právní uspořádání a politiku státu tak, aby tyto nové přístupy našly rozsáhlejší oporu. Realizátory této proměny byli obyvatelé monarchie, jimž zatím nebyl dán výraznější podíl na správě státu a utváření jeho povahy. Tuto nejširší společenskou skupinu však bylo třeba nejprve zbavit reziduí středověku (došlo například ke zrušení nevolnictví) a vzdělat je. A právě tento proces pomyslného celoživotního vzdělávání měl vytvořit základ pro společenský rozvoj, měl motivovat zájem o nové postupy v zemědělství a zajistit rozvoj průmyslu a obchodu. Nejzřetelnějším projevem těchto snah nebyly pouze reformy, k nimž došlo za vlády Marie Terezie a jejích synů Josefa II. a Leopolda II. (nejzávažnějšími byly pravděpodobně zrušení nevolnictví patentem Josefa II. z roku 1781, protože robotní systém neumožňoval potřebné ekonomické reformy, a zavedení povinné školní docházky, která přinesla i rozšíření okruhu osob, pro něž se tištěné slovo stalo dostupným), ale také vznik řady spolků šířících reformní myšlenky určené k proměně hospodářství a následně i k proměně myšlení člověka přelomu 18. a 19. století. Na druhé straně nelze opomenout to, že i přes vliv osvícenství si tehdejší režim zachovával svou autoritativní povahu. Rozsah změn byl stále regulován, a zvláště po Velké francouzské revoluci se v nich projevovala ze strany habsburského domu zřetelná opatrnost.

Hledáme-li kořeny veřejných knihoven, pak je třeba pátrat právě v prostředí učených společností, jež se stávaly nástrojem osvícenství a jejichž členové převáděli reformní myšlenky do praxe. Lidé společných cílů se sdružovali ve spolcích, jejichž vznik podporovala již Marie Terezie. Z jejího podnětu se v jednotlivých zemích monarchie ustavovaly v roce 1770 hospodářské společnosti. Také v Brně došlo v únoru roku 1770 k založení Moravské společnosti pro hospodářství a svobodná umění (Gesellschaft des Ackerbaues und der freien Künste im Markgrafthum Mähren), kterou tvořilo sedmnáct členů: šest šlechticů, tři preláti klášterů, tři zemští úředníci a pět vrchnostenských úředníků.

universal education. According to Joseph von Sonnenfels, the prosperity of the state is linked to the prosperity of the citizens, and such an approach led him to push through wide-ranging and long-term social reforms. His Civil Code is an impressive example of such a reform; it is still valid in Austria and some of the provisions of the act were part of Czechoslovak law until 1949.

These social changes were partially caused by the costly and destructive wars which also hit Moravia (the War of the Austrian Succession 1740–1748, the Seven Years' War 1756–1763). Though the wars devastated the state, they also prompted the transformation of its land management, as the traditional system could not sustain all the provinces of the Austrian Monarchy in times of war (feeding both the army and the population), nor was it suited to rebuilding the war-ravaged empire. It was therefore necessary not only to introduce new forms of land management, but at the same time modify the administration, the judicial system, and the state's policies in a way that would give more support to these reforms. The non-aristocratic population, who had not played a great role in shaping the state nor in the state administration before, became instrumental to this transformation, being the largest social group. However, they first had to be freed from the remaining influence of the Middle Ages (e.g. serfdom had to be abolished) and educated. This continual learning was to create the basis for social development, spark interest in new agricultural practices, and stimulate industry and commerce. Besides the reforms that were introduced under Maria Theresa and her sons Joseph II and Leopold II (most notably the abolishment of serfdom by Joseph II's patent of 1781 as corvée labour was at odds with the necessary economic reforms and compulsory education, which considerably increased the proportion of the population for whom the printed word was available), the most obvious manifestation of the Enlightenment was the emergence of learned societies, which spread reform ideas aimed at transforming agriculture and subsequently the mindset of the late 18th century man. That being said, despite the influence of the Enlightenment, the rule was still authoritarian in essence. The extent of the reforms was regulated, and especially after the French Revolution, the House of Habsburg became increasingly wary of reform ideas.

As we trace the roots of public libraries, we need to look back to various learned societies instrumental to the Enlightenment, where people with common goals worked together to put Enlightenment ideas into practice. They enjoyed the support of Maria Theresa; it was at her initiative that agricultural societies were established in the different provinces of the monarchy in 1770. In Brno, the Moravian Society for Agriculture and Liberal Arts (*Gesellschaft des Ackerbaues und der freien Künste im Markgrafthum Mähren*) was founded in February 1770. It consisted of seventeen members: six aristocrats,

Činnost společnosti směřovala ke zlepšení zemědělského hospodaření, její členové se spíše jen seznamovali s poznatky, jež se postupně prosazovaly i v jiných zemích monarchie. Aktivnější i pragmatičtější postup volili svobodní zednáři, jejichž činnost, alespoň zpočátku, podporoval císař Josef II. Zakladatelem první zednářské lóže na Moravě se stal majitel blanenského a rájeckého panství starohrabě Karel Josef Salm-Reifferscheidt (1750–1838). Jeho bohatá zámecká knihovna svědčí nejen o jeho zájmu o přírodovědu, lékařství a architekturu, ale také o okultní vědy. Tato tzv. Salmova lóže byla ustavena 13. ledna 1782 v Brně a jejími příslušníky byli vedle šlechticů rovněž vysocí úředníci a důstojníci. Pro spolkovou aktivitu se však podařilo získat jen několik málo desítek členů a po vzniku druhé lóže se ta Salmova začátkem roku 1786 rozešla. Větší význam pro šíření vzdělanosti v moravské společnosti měla brněnská zednářská lóže nazvaná U pravých spojených přátel (Zu wahren vereinigten Freunden). Ta byla namířena proti lóži Salmově. Vznikla 7. března 1784 díky podpoře hraběte Antonia Belcrediho a do svého programu včlenila propagaci osvícenství. Největší zásluhy v tomto směru měl bezesporu evangelický pastor Victor Heinrich Riecke (1759–1830), pocházející z Německa. V Brně vybudoval školu pro děti manufakturních zaměstnanců, aby je připravil na vyšší školství nebo na dráhu v podnikatelství.

Zednářská lóže U pravých spojených přátel byla poměrně početná. Z prvního úředního výkazu z roku 1788 můžeme vyčíst, že měla 52 stoupenců, z nichž bylo 19 šlechticů, převažovali v ní ale úředníci a měšťané. Většina členů významně ovlivňovala vědecký a kulturní život své doby. Z našeho pohledu je podstatné, že v Belcrediho paláci, nacházejícím se na dnešním brněnském náměstí Svobody, byla umístěna veřejná knihovna s čítárnou, jež se stala místem setkávání sympatizantů osvícenství z celé Moravy. Z členů lóže byla ustavena Čtenářská společnost rozvíjející svou činnost v letech 1785–1798. Knihovna se nacházela v bytě moravského zemského rady Emanuela Dietmanna Traubenburga, sekretáře, pokladníka a knihovníka zednářské lóže. Podle posledního seznamu brněnské lóže z června 1793 zastával funkci řečníka a knihovníka Victor Heinrich Riecke. V okruhu zednářů vznikly také první brněnské časopisy. Továrník Heinrich Georg Hoff vydal v roce 1782 dva obsáhlejší svazky pod názvem *Magazin nützlicher und angenehmer Lektüre aus verschiedenen Fächern für denkende Leser aus allen Ständen,* ve kterém převažují návody pro hospodaření, lékařské a praktické rady, ale nalezneme zde i ukázky francouzské literatury z textů Voltaira (1694–1778) či Jeana-Jacquesa Rousseaua (1712–1778). Na současnost i dějiny Moravy byl zaměřený *Mährisches Magazin*. V roce 1789 vyšly tři sešity díky péči zemského právního úředníka Josepha Dietmanna Traubenburga. Cenné jsou zde uveřejněné statistické přehledy o obyvatelstvu v brněnském kraji, charakteristika moravského selského lidu či další historické právnické studie.

three prelates, three provincial officials, and five upper class officials. The society's aim was to improve agriculture and land management; its members were, however, only becoming acquainted with the knowledge that was gradually being promoted in other crown lands of the monarchy. A more active and pragmatic approach was taken by the Freemasons, whose activities were supported by Emperor Joseph II, at least initially. The first Masonic lodge in Moravia was founded by Altgrave Karel Josef Salm-Reifferscheidt (1750–1838), a landowner in Blansko and Rájec. His rich chateau library testifies to his interest in natural sciences, medicine, architecture, and occultism. Salm's Lodge was established on 13 January 1782 in Brno and besides noblemen, its members included high officials and military officers. However, no more than a few dozen members joined the lodge, and soon after a rival lodge was established, Salm's Lodge was disbanded in early 1786. This rival lodge was of greater importance in terms of spreading education amongst Moravian society. The lodge called *Zu wahren vereinigten Freunden* (The True United Friends) was founded on 7 March 1784 thanks to the support of Count Antonio Belcredi and its agenda included promoting the Enlightenment. In this regard, the greatest merit should be given to the evangelical pastor Victor Heinrich Riecke (1759–1830), a native of Germany. He built a school in Brno for the children of factory workers to prepare them for higher education or a career in business.

The Masonic lodge of True United Friends was a rather large society. The first official statement of 1788 reads that it had 52 members; 19 members were aristocrats, but the majority were officials and burghers. Most of them were influential figures in the scholarly and cultural circles of their time. Belcredi's Palace, located on present-day Brno's Náměstí Svobody square, housed a public library with a reading room, which became a meeting place for Enlightenment supporters from all over Moravia. Several members of the lodge established a Reading Society, which was active between 1785 and 1798. The lodge's library was located in the apartment of the Moravian councillor Emanuel Dietmann Traubenburg, who became the secretary, treasurer, and librarian of the lodge. According to the last list of members from June 1793, the lodge's last speaker and librarian was Victor Heinrich Riecke. The first journals to be published in Brno reach back to the Masonic community. In 1782, the factory owner Heinrich Georg Hoff published two rather bulky volumes under the title *Magazin nützlicher und angenehmer Lektüre aus verschiedenen Fächern für denkende Leser aus allen Ständen*, which mostly focused on practical issues such as husbandry and medicine, but also included excerpts from the work of Voltaire (1694–1778) and Jean-Jacques Rousseau (1712–1778). The *Mährisches Magazin* focused on the present and the history of Moravia. In 1789, three booklets were published thanks to the provincial law clerk Joseph Dietmann Traubenburg. Containing surveys of the population in the administrative region of Brno,

[3]
Mährisches Magazin z roku 1792 patřil k prvním brněnským časopisům. Vydavatelem byl člen zednářské lóže a její knihovník Emanuel Dietmann Traubenburg.

Mährisches Magazin from 1792 was one of the first journals published in Brno. It was published by Emanuel Dietmann Traubenburg, a librarian of a Masonic lodge.

Mährisches Magazin
oder
Beiträge
zur
Geschichte, Statistik Naturgeschichte und Litteratur; zur Kenntniß der Beschaffenheit und Verfassung der natürlichen und künstlichen Produkten; endlich der Merkwürdigkeiten und Seltenheiten des Markgrafthums Mähren.

Erster Band.

Brünn,
Im Verlag der Johann Georg Gastlischen Buchhandlung 1792.

Zednářské lóže byly především místem setkávání svých členů, jež se vzájemně seznamovali s literaturou francouzských volnomyšlenkářů, a rovněž si mezi sebou vyměňovali knihy. V zámeckých knihovnách Salmů v Rájci nad Svitavou, Belcrediů či Mitrovských v Brně najdeme bohaté sbírky osvícenské literatury, mezi nimi také rozsáhlé osmadvacetisvazkové dílo Jeana le Rond d'Alemberta a Denise Diderota *Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel* (*Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers)*, vycházející v Paříži od roku 1751, jež podávalo systematický přehled tehdejších poznatků a formovalo myšlenky, které připravovaly nejradikálnější formu společenské proměny 18. století: Velkou francouzskou revoluci. I mezi svobodnými zednáři byli mnozí, pro něž byla Velká francouzská revoluce inspirací k rozsáhlejším hospodářským a společenským reformám. Úctyhodnou knihovnu zednářské literatury vybudoval prezident moravskoslezského apelačního soudu hrabě Josef Auersperg (1767–1829); ta se v roce 1887 dostala do Františkova muzea a dnes je součástí sbírky v Moravské zemské knihovně. Francouzská revoluce však změnila habsburský postoj k zednářským spolkům a obava z rozvratu společenského řádu vedla panovnický dům k odklonu sympatií. To se projevovalo například i v tom, že příznivci zednářství byli označováni za jakobíny a důsledkem tohoto pronásledování byl jejich postupný přechod do ilegality.

descriptions of the Moravian rural population, and other historical and legal studies, they are extremely valuable to us today.

Masonic lodges were primarily meeting platforms where their members could share knowledge on the writings of French freethinkers and exchange books. The chateau libraries of the Salm family in Rájec nad Svitavou as well as the Belcredi and Mittrowsky families in Brno contain rich collections of Enlightenment literature, including the extensive twenty-eight-volume work by Jean le Rond d'Alembert and Denis Diderot *Encyclopedia, or a Systematic Dictionary of the Sciences, Arts, and Crafts* (*Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*); published in Paris from 1751, the *Encyclopedia* provided a systematic overview of the knowledge that shaped the ideas that grew into the French Revolution, the most radical form of social transformation in the 18th century. Many a Freemason saw the French Revolution as inspiration for yet more radical economic and social reforms. An impressive collection of Masonic literature was gathered by the president of the Moravian-Silesian Court of Appeal, Count Josef Auersperg (1767–1829); in 1887 the Francis Museum obtained it, thanks to which it is now part of the Moravian Library's collection. The French Revolution, however, changed the Habsburgs' attitude towards the Masons, and fearing the disruption of social order, the Habsburgs withdrew their support. The supporters of Freemasonry were labelled as Jacobins, which led to them being persecuted, and the movement gradually became illegal.

The main task of the Moravian Agricultural Society, founded in 1770, was to develop land management. The Society saw that administrative officials were introduced to manors, issued recommendations and instructions on cultivating new crops and agricultural machinery, and prepared a number of supporting documents for the Moravian governing body. Nevertheless, on the whole the Society's endeavours were unsatisfactory and characterised by a rather conservative approach. Entrepreneurs, who had been increasing in numbers in Brno since the 1880s because of the development of the textile industry, found the Society's focus on agriculture insufficient. Therefore, other societies with a similar aim were founded; in 1794, the Moravian Society for Natural History and National History and Geography (*Mährische Gesellschaft der Natur- und Vaterlandskunde*) was founded, led by the naturalist Count Johann Baptist von Mittrowsky. This was a very active society, focusing on natural sciences aiming to apply them to fields such as agriculture, industry, and medicine. It had its own library as well as collections, thus performing the role of a museum. The second society was entitled Friends of Natural History and National History and Geography (*Freunde der Natur- und Vaterlandskunde*). Founded in 1799, it brought together conservative Enlightenment thinkers led by Altgrave Hugo Franz Salm

Hlavním úkolem Moravské hospodářské společnosti, založené v roce 1770, byla péče o rozvoj zemědělství, což se projevovalo prováděním povinné imatrikulace hospodářského úřednictva jednotlivých panství, vydáváním doporučení a návodů k pěstování nových plodin či zaváděním zemědělských strojů a také zpracováním různých dobrozdání potřebných k jednání moravského gubernia. Celkově však byla činnost společnosti spíše neuspokojivá a vyznačovala se značně konzervativním přístupem. Zvláště pak pro podnikatele, kteří se v Brně soustřeďovali od osmdesátých let 18. století v souvislosti s rozvojem soukenických manufaktur, bylo zaměření dosavadní společnosti na rolnictví nedostatečné, a proto došlo k založení dalších společností s podobným cílem – nejprve vznikla v roce 1794 Moravská společnost pro přírodovědu a vlastivědu (Mährische Gesellschaft der Natur- und Vaterlandskunde) v čele s přírodovědcem hrabětem Janem Křtitelem Mitrovským. Společnost byla značně aktivní, výzkum zaměřila na přírodní vědy s cílem jeho využití v zemědělství, průmyslu nebo lékařství. Disponovala vlastní knihovnou i sbírkami – plnila tak roli muzea. Druhou společností se stali Přátelé přírodovědy a vlastivědy (Freunde der Natur- und Vaterlandskunde). Vznikla roku 1799 a sdružovala konzervativní osvícence v čele se starohrabětem Hugo Františkem Salmem Reifferscheidtem. V obou společnostech měli značný vliv zednáři. Potlačování zednářského hnutí ze strany státu pak následně vedlo ke sloučení obou společností do Soukromé společnosti spojených přátel k zvelebení přírody a vlastivědy (Privat-Gesellschaft der vereinigten Freunde zur Beförderung der Natur- und Vaterlandskunde in Mähren), k němuž došlo v roce 1800 za předsednictví hraběte Antonína Bedřicha Mitrovského. Úřady však její činnost povolily s podmínkou sloučení s Moravskou hospodářskou společností. Ke spojení došlo roku 1803 a nová společnost nesla název Moravská společnost pro zvelebení orby, přírodoznalectví a vlastivědy (Mährische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde). Vedení společnosti přešlo do rukou osvícenců. Do jejího čela byl zvolen hrabě Antonín Bedřich Mitrovský, jenž však funkci z důvodu dalších povinností ve státních službách u vídeňského dvora nepřijal. Ve druhé volbě v roce 1807 se ředitelem stal starohrabě Hugo František Salm-Reifferscheidt, jenž na svém panství s centrem v Rájci nad Svitavou (na rozdíl od svého otce) zaváděl nové metody nejenom v oblasti zemědělství, textilnictví a metalurgie, ale experimentoval i na poli zdravotnictví – díky plošnému očkování se například úspěšně pokoušel zasáhnout proti epidemiím neštovic. Funkci sekretáře společnosti zastával již od roku 1803 Christian Karl André, ředitel brněnské školy evangelicko-luteránské obce. Už tehdy začala společnost budovat vlastní knihovnu a objednávat řadu zahraničních časopisů. Před vznikem Františkova muzea pečoval o knihovnu a další sbírky společnosti Josef Alois Zeman, pozdější první profesor zemědělství v Brně (Vávra 1966). Význam společnosti v organizování hospodářského a vědeckého života natolik sílil, že se k ní roku 1811 připojila Slezská zemědělská společnost. Stanovy

ENCYCLOPÉDIE,
OU
DICTIONNAIRE RAISONNÉ
DES SCIENCES,
DES ARTS ET DES MÉTIERS,
PAR UNE SOCIÉTÉ DE GENS DE LETTRES.
Mis en ordre & publié par M. DIDEROT, de l'Académie Royale des Sciences & des Belles-Lettres de Prusse; & quant à la PARTIE MATHÉMATIQUE, par M. D'ALEMBERT, de l'Académie Royale des Sciences de Paris, de celle de Prusse, & de la Société Royale de Londres.
Tantum series juncturaque pollet,
Tantum de medio sumptis accedit honoris! HORAT.
TROISIÉME ÉDITION ENRICHIE DE PLUSIEURS NOTES
DÉDIÉE
A SON ALTESSE ROYALE
MONSEIGNEUR L'ARCHIDUC
PIERRE LÉOPOLD
PRINCE ROYAL DE HONGRIE ET DE BOHEME, ARCHIDUC D'AUTRICHE,
GRAND-DUC DE TOSCANE &c. &c. &c.
TOME PREMIER.
À LIVOURNE
DANS L'IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ.
M. DCC. LXX.
AVEC APPROBATION.

[4]
Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel vydávaný v Paříži v letech 1751 až 1772 D. Diderotem a J. R. d'Alembertem vycházel z principů osvícenského racionalismu. Do muzejní knihovny jej věnoval Bedřich hrabě Sylva-Tarouca.

Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers (*Encyclopedia, or a Systematic Dictionary of the Sciences, Arts, and Crafts*) published in Paris between 1751 and 1772 by D. Diderot and J. R. d'Alembert was based on the principles of Enlightenment rationalism. It was donated to the museum library by Count Friedrich Sylva-Tarouca.

Reifferscheidt. Freemasons had considerable influence in both these societies. The state's suppression of the Masonic movement subsequently led to the merger of the two societies into the Private Society of United Friends for the Promotion of Natural History and National History and Geography (*Privat-Gesellschaft der vereinigten Freunde zur Beförderung der Natur- und Vaterlandskunde in Mähren*), which took place in 1800 under the presidency of Count Anton Friedrich Mittrowsky. The authorities, however, only allowed it to continue under the condition that it merged with the Moravian Agricultural Society. The merger took place in 1803 and the new society was called the Moravian Society for the Development of Agriculture, Natural History and National History and Geography (*Mährische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*). It was the Enlightenment community who managed the society now. Count Anton Friedrich Mittrowsky was elected to lead it, but he did not accept the post due to other duties at the Viennese court. In the second election in 1807, Altgrave Hugo Franz Salm-Reifferscheidt was elected, and, unlike his father, he introduced new methods in agriculture, textiles, and metallurgy and explored novel methods in medical care – thanks to widespread vaccination, he successfully intervened against smallpox epidemics. Christian Karl André, the headmaster of the Evangelical Lutheran School

nové společnosti schválilo moravsko-slezské gubernium v roce 1815 s názvem Císařsko-královská moravsko-slezská společnost pro zvelebení orby, přírodoznalectví a vlastivědy (K. k. Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde); v našem textu užíváme pro tento spolek a jeho název odbornou veřejností často zkracované pojmenování Moravská hospodářská společnost.

Muzea (v podstatě ve všech zemích mocnářství) vděčí za svůj vznik vlasteneckým snahám jednotlivců nebo spolků. V hlavním městě – Vídni – se nacházelo několik muzeí s uměleckými nebo přírodovědnými sbírkami, které spravoval císařský dvůr. V korunních zemích se postupně vytvářela převážně muzea zemská, spravovaná a financovaná zemskými úřady, jejichž sbírkotvorná činnost byla zaměřena na přírodniny, etnologii, umění, ale také na knihy a mapy. V Pešti bylo v roce 1807 díky odkazu hraběte Ference Széchenyiho založeno Uherské národní muzeum, to přešlo pod správu zemského sněmu. Vedle přírodovědných sbírek, starožitností, mincí a obrazů byla již od počátku jeho součástí také knihovna, jež dnes tvoří základ Státní Szechényiho knihovny v Budapešti. Ve Štýrském Hradci, tj. v hlavním městě spolkové země Štýrsko, založil arcikníže Jan roku 1811 národní muzeum zvané Joanneum. Základ sbírek včetně těch literárních předal do správy zemskému sněmu. Joanneum se stalo vzorem pro založení muzeí v Čechách, na Moravě i v Rakouském Slezsku – statutu centrálních zemských ústavů se jim však v těchto zemích nedostalo.

První veřejné zemské muzeum na území České republiky vzniklo v květnu 1814 v Opavě, Moravsko-slezské gubernium v Brně jej však schválilo jako součást tamního gymnázia. Vedle rozšiřování knihovního fondu se jeho sbírky zaměřily na přírodní vědy. Vzhledem k tomu, že se pro činnost muzea nepodařilo zainteresovat zemské instituce, byl jeho vývoj jen pozvolný. V Čechách byl na příkaz císaře ustaven v lednu 1817 spolek k ulevení bídy, která nastala po válečných konfliktech a neúrodě roku 1816. Majitelé panství přispěli dobrovolnou půjčkou k úhradě nákladů proti bídě v zemi, avšak zisky z bohaté úrody v roce 1817 umožnily, že přes 200 000 zlatých zůstalo spolku v hotovosti. Tato částka proto byla z iniciativy několika českých šlechticů věnována na založení muzea. To bylo ustaveno dne 15. dubna 1818 na spolkovém základě s názvem Společnost vlastenského muzea v Čechách. Již v prvních letech získávalo muzeum kromě přírodnin a uměleckých sbírek darem od svých příznivců celé knihovny. K prvním patřila knihovna hraběte Josefa Kolovrata na Březnici, jež obsahovala cenné rukopisy a prvotisky. Brzy následovaly další celky, a to v takové míře, že fond muzejní knihovny rostl nejvíce ze všech muzejních sbírek. Zatímco se pražské muzeum stalo centrem českého národního vědeckého i společenského života, v Opavě a v Brně byla správa muzeí pod německými ústavy, jejich charakter se tak velmi odlišoval od charakteru pražského muzejního ústavu.

in Brno, had been the secretary of the society since 1803. As early as 1803, the society began to build its own library and order a number of journals from abroad. Before the Francis Museum was established, the library and other collections were looked after by Josef Alois Zeman, who was to become the first-ever professor of agriculture in Brno (Vávra 1966). The society's role in agriculture and science grew increasingly important to the extent that the Silesian Society for Agriculture (*Slezská zemědělská společnost*) joined it in 1811. The new society's by-laws were approved by the Moravian-Silesian governing body in 1815 under the name of the Imperial and Royal Moravian-Silesian Society for the Development of Agriculture, Natural History and National History and Geography (*K. k. Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*); in our text the society is referred to by the abbreviated name of the Moravian Agricultural Society (*Moravská hospodářská společnost*).

Museums all over the monarchy owe their existence to the patriotism of individuals or associations. A couple of museums with art and natural history collections were in Vienna, administered by the imperial court. In the Austro-Hungarian crown lands, museums administered and financed by the provincial authorities were gradually established. Their collections generally focused on natural history, ethnology, art, books, and maps. In 1807, the Hungarian National Museum was founded in Pest thanks to the bequest of Count Ferenc Széchényi. It was administered by the Diet of Hungary, and in addition to the natural history collections, antiquities, coins, and paintings, it included a library, which nowadays forms the core of the Szechényi National Library in Budapest. In Graz, the capital of the present-day federal state of Styria, Archduke John founded a national museum called Joanneum in 1811. He gave the administration of all the collections, including the library, to the Landtag of Styria. Joanneum became a model for museums in Bohemia, Moravia, and Austrian Silesia, which, however, never received the status of central state institutes.

The first public provincial museum in the present-day Czech Republic was established in May 1814 in Opava, but the Moravian-Silesian governing body in Brno approved it only as part of the local grammar school. Besides expanding its library, the museum's collections focused on natural sciences. As provincial institutions were not involved in the museum's activities, it evolved only gradually. By the order of the Emperor an association was established in Bohemia in January 1817 to alleviate the poverty that followed the wars and the crop failure of 1816. Landowners provided a voluntary loan to help cover the costs of fighting poverty, but the profits from the abundant harvest in 1817 left 200,000 extra florins for the association. Several Czech noblemen suggested that this amount be used to establish a museum, which was founded on 15 April 1818 as a common-interest association named the Society

O zřízení muzea v Brně, jako tomu bylo v hlavním městě země, se zasazoval kancléř Moravské hospodářské společnosti Christian Karl André již v roce 1803. Inspirován ustavením Joannea ve Štýrském Hradci podal později ve svém časopisu *Hesperus* (1811, sv. 4 a 7) konkrétní představu o zaměření muzejních sbírek, zvláště s ohledem na přírodniny. Popsal podmínky provozu muzea, jeho očekávané využívání (od školní mládeže až po některé obory, jež jsou potřebné pro vzdělávání) a vyjmenoval předpoklady k výkonu správce sbírek a jeho pracovní povinnosti. Vyzval rovněž k zakládání malých sbírek při Moravské hospodářské společnosti dokumentujících přírodu i společenské činnosti, jež by se mohly stát zárodkem příštího zemského muzea.

of the Patriotic Museum in Bohemia (*Společnost vlastenského muzea v Čechách*). During the first few years of its existence, besides the natural history and art collections, entire private libraries were donated to the museum. One of the first bequests was the private library of Count Joseph von Kolowrat-Krakowsky from the chateau at Březnice, which contained valuable manuscripts and incunabula. Other donations followed, to such an extent that the museum's library grew more than any of the museum's other collections. While the Prague museum became the centre of Czech national, academic, and social life, the museums in Opava and Brno were administered by German institutes so their character was very different from that of the Prague museum.

Christian Karl André (2. března 1763 Hildburghausen, Sasko – 19. července 1831 Stuttgart) po maturitě na akademickém gymnáziu v rodném městě studoval práva, pedagogiku a hudbu na univerzitě v Jeně. Svou profesní dráhu začal jako učitel a vychovatel v německém Bad Arolsen, od roku 1785 byl sekretářem a výchovným radou Waldeckého knížectví. Zakládal vzdělávací ústavy a v pedagogické práci spatřoval své poslání. V roce 1798 obdržel pozvání od evangelické obce v Brně, aby v ní zaujal místo školního ředitele. Christian Karl André přišel do Brna v září 1798 a působil zde do září 1821, kdy se vrátil zpět do Stuttgartu. V době svého brněnského působení patřil k nejaktivnějším organizátorům vědeckého života a byl i neúnavným publicistou. Již brzy po svém příchodu do Brna se stal členem Společnosti přátel přírodovědy a vlastivědy a v roce 1803 sekretářem Moravské hospodářské společnosti, již od roku 1807 řídil starohrabě Hugo František Salm-Reifferscheidt, na jehož panství v Rájci nad Svitavou plnil André také post hospodářského rady. Inicioval založení několika hospodářských a sociálních spolků, v této oblasti byl i velmi publikačně činný. V době, kdy pracoval v Brně, vydal obsáhlý úvod do studia mineralogie *(Anleitung zum Studium der Mineralogie für Anfänger*. Wien, 1804), přehled horských útvarů na Moravě se zaměřením na Moravský kras *(Uebersicht der Gebirgsformationen und besonders der Uebergangsformation in Mähren*. Brünn, 1804), spisy o zdokonalení v řízení selského statku *(Fünfzehnjährige praktisches Wirtschafts-Exempel durch Verbesserung eines vernachlässigten Bauerngutes*. Prag, 1819) a o chovu ovcí (*Neueste Ansichten* über *Wolle und Schafzucht*. Prag, 1825). Od 1. července 1800 vydával deník *Patriotisches Tageblatt für die Kaiserl. Königl. Erblande* (Brünn, 1800–1805), v němž poskytoval prostor dalším členům Moravské hospodářské společnosti, aby se i oni mohli podílet na této formě šíření myšlenek osvícenství. Na list navázal encyklopedicky pojatý měsíčník *Hesperus* (Brünn, Prag, 1809–1821) a souběžně vydávaný hospodářský týdeník *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* (Prag, 1811–1850). Nejrozšířenější dobovou četbou se ovšem staly kalendáře. André sám

The Chancellor of the Moravian Agricultural Society **Christian Karl André** (2 March 1763, Hildburghausen, Saxony – 19 July 1831, Stuttgart) sought to establish a museum in Brno similar to that in Prague as early as 1803. Inspired by the establishment of Joanneum in Graz, he wrote an essay presenting his view on what the museum collections should look like, emphasising the importance of natural history; it was published in his journal *Hesperus* (1811, vols. 4 and 7). He described how he expected the museum would operate and who would be the potential visitors (from school children to experts and academics), and listed the prerequisites for the job of a curator as well as their duties. He also beseeched the Moravian Agricultural Society to assemble minor collections focusing on nature as well as society, which could later become the core of a future provincial museum.

After graduating from an academic grammar school in his hometown in Saxony, Christian Karl André studied law, pedagogy, and music at the University of Jena. He embarked on his career as a teacher and tutor in Bad Arolsen in Germany, and from 1785 he was secretary and educational councillor of the Principality of Waldeck. He founded a number of educational institutes and saw his calling in pedagogical work. In 1798 he received an invitation from the evangelical parish in Brno to take the position of schoolmaster. Thus in September 1798, he came to Brno and worked there until September 1821, when he returned to Stuttgart. During his time in Brno he was extremely active among academic circles and widely published his opinions. Soon after his arrival in Brno he became a member of the Society of Friends of Natural History and National History and Geography, and in 1803 he became the secretary of the Moravian Agricultural Society. From 1807, the society was led by Altgrave Hugo Franz Salm-Reifferscheidt, on whose estate in Rájec nad Svitavou André served as administrative counsellor. He stood behind several land management and social associations and published a great number of writings on these matters. While working in Brno, he published a comprehensive introduction to the study of mineralogy

[5]
Portrét Christiana Karla Andrého od Blasiuse Höfela.
Portrait of Christian Karl André by Blasius Höfel.

vydával výpravný osvětový kalendář (*Neuer Nationalkalender für die gesammte* österreichische *Monarchie*. Brünn, Prag, 1811–1825), za nějž obdržel poděkování císaře Františka I. pro šíření osvěty mezi lidem. Zasadil se také o to, aby Moravská hospodářská společnost vydávala podle vzoru Pražské c. k. vlastenecké hospodářské společnosti v Království českém dvě řady německého kalendáře: velký formát pod názvem *Landwirthschafts-Kalender* (Brünn, 1814–1854), který přinášel mnoho zajímavých rozprav a byl určený pro hospodářské správce, a menší *Wohlfeiler Bauern-Kalender* (Brünn, 1814–1870) a jeho český překlad *Laciný kalendář pro lid sedlský* (Brno, 1814–1870), jenž byl určen pro sedláky. Po odchodu do Stuttgartu André nadále redigoval svá v Praze vydávaná periodika a přenesl tam i vydávání časopisu *Hesperus* (d'Elvert 1870).

(*Anleitung zum Studium der Mineralogie für Anfänger*, Wien, 1804), an overview of mountain formation in Moravia, focusing particularly on the Moravian Karst (*Uebersicht der Gebirgsformationen und besonders der Uebergangsformation in Mähren*, Brünn, 1804), writings on how to improve the management of a farmstead (*Fünfzehnjährige praktisches Wirtschafts-Exempel durch Verbesserung eines vernachlässigten Bauerngutes,* Prag, 1819), and on sheep breeding (*Neueste Ansichten* über *Wolle und Schafzucht,* Prag, 1825). From 1 July 1800, he published the daily *Patriotisches Tageblatt für die Kaiserl. Königl. Erblande* (Brünn, 1800–1805), which became a platform for the members of the Moravian Agricultural Society to publish their writings and spread Enlightenment ideas. The paper was followed by the encyclopaedic monthly *Hesperus* (Brünn, Prag, 1809–1821) and the concurrently published economic weekly *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* (Prag, 1811–1850). Yet it was calendars that became the most popular reading of the era. André himself published an educational calendar *(Neuer Nationalkalender für die gesammte* österreichische *Monarchie,* Brünn, Prag, 1811–1825), for which he received the acknowledgement of Emperor Francis I for spreading education among the people. He also advocated that the Moravian Agricultural Society should follow the lead of the Prague k. & k. Patriotic Agricultural Society in the Kingdom of Bohemia (*Pražská c. k. vlastenecká hospodářská společnost v Království českém*) and publish two series of German calendars: a large format calendar entitled *Landwirthschafts-Kalender* (Brünn, 1814–1854), which contained specialised essays and was intended for estate and land managers; and a smaller format calendar entitled *Wohlfeiler Bauern-Kalender* (Brünn, 1814–1870) and its Czech translation, Laciný kalendář pro lid sedlský (Cheap Calendar for the Common People) (Brno, 1814–1870), which was intended for peasants. After moving to Stuttgart, André continued to work as editor of his periodicals published in Prague and transferred the publication of *Hesperus* to Stuttgart (d'Elvert 1870).

Součástí muzeí, zřizovaných počátkem 19. století v jednotlivých zemích rakouské monarchie, byly vždy knihovny. Šlo přitom o zcela nový typ knihoven, neboť vedle sbírek knih šlechtických rodů či státních úředníků byly do této doby knihovny jen součástí klášterů či vysokých škol. Vesměs to byly knihovny neveřejné, až teprve muzejní knihovny měly sloužit ke vzdělání a poučení veřejnosti, a naplňovat tak stejný účel jako i další muzejní sbírky.

Nejstarší knihovnou na Moravě je knihovna kláštera benediktinů v Rajhradě, založená již v polovině 11. století. Na Moravě hrály některé kláštery (augustiniáni a minorité v Brně, benediktini v Rajhradě, premonstráti v Nové Říši) velmi důležitou a záslužnou roli ještě v 19. století, a to jak na poli vědy a kultury, tak i v národním a politickém

The museums established in the early 19th century in the provinces of the Habsburg Monarchy always included libraries. Such a public library was hitherto unknown; libraries had only existed as parts of monasteries or universities, besides the private book collections of noble families or state officials. These libraries were generally non-public libraries; the museum libraries were the first to aim at educating and enlightening the public, basically serving the same purpose as other museum collections.

The oldest library in Moravia was the library of the Benedictine monastery in Rajhrad, founded in the middle of the 11th century. A number of monasteries (e.g. the Augustinians and Minorites in Brno, the Benedictines in Rajhrad, the Premonstratensians in Nová Říše) in Moravia still played

Nro. 1.

Patriotisches Tageblatt

für die

Kaiserl. Königl. Erblande.

Brünn den 1. Julius 1800.

Nachricht dies Tageblatt betreffend.

Dies Tageblatt nimmt auf und theilt alles mit, was für die Bewohner der gesammten Kaiserl. Monarchie interessant seyn kann — u m s o n s t alles Gemeinnützige, gegen billige Gebühren, und Privatangelegenheiten bereit. Das Nähere hierüber beiliegt die Ankündigung. Es kommt zwiel die Woche zu Brünn heraus, wird in alle Provinzen versendet und kostet für alle, welche die Brünner Zeitung nicht mit halten, auch nicht in Brünn wohnen, halbjährig pränumerando 3 fl. 15 kr. Da es nach und nach eine Menge gemeinnützige und lehrreiche Artikel liefern wird, so rath man, die einzelnen Nummer aufzuheben, um es hinden zu lassen und mitzeit der Ende jeden Jahres zu liefernden Register, es als ein Hand- und Hausbuch zu gebrauchen, aus dem man sich schnell und leicht über vorkommende Dinge Rath erholen kann. Man bittet um viele Anfragen, Nachrichten, Bemerkungen und lehrreiche Beiträge aller Art. Was man im Tageblatt sagt, erfährt das Publikum in der ganzen Monarchie. Man pränumerirt bei allen Postämtern und wendet sich ausserdem in allen besondern Angelegenheiten hieher nach Brünn.

An das k. k. privilegirte Mährisch-Schlesische Frag- und Kundschafts-Amt.

III. Patriotische Anstalten.

a. Frauenzimmer-Erziehungs-Ankündigung.

Endesunterzeichnete, mit den erforderlichen Kenntnissen, junge Frauenzimmer gewissenhaft zu erziehen, verbiete, das ihnen der a Jahren die Königl. Freistadt Pest zu ihrem Wohnort erwählt, und bei dieser Zeit beinahe zwanzig Fräulein in Kost und Wohnung gehabt, auch stehe mit ihnen zwei Gehülfen in der teutschen Sprache, Lesen, Schreiben und Rechnen, in der Moral und den physischen Kenntnissen, in allen nähnlichen Frauenzimmer Arbeiten, auch im Zeichnen und Malen, mit öffentlichem Verhalt und genugsamer Befriedigung der Eltern unterrichtet und gebildet. Sie ist ist gesonnen, ein äusserstmöge Frauenzimmer-Erziehungs-Institut, mit ähnlicher Einwilligung der hohen Landesstelle, zu errichten, in selbes alle Mädchen von jeder Religion in Stand aufzunehmen, und sie mit äußer einer Zufriedenheit unentmählig zu erziehen. Der Plan, nach welchem Unterrichtende beyde Mädchen zu erziehen gesonnen ist, wird nächstens zur höchgnen Einsicht der Eltern im

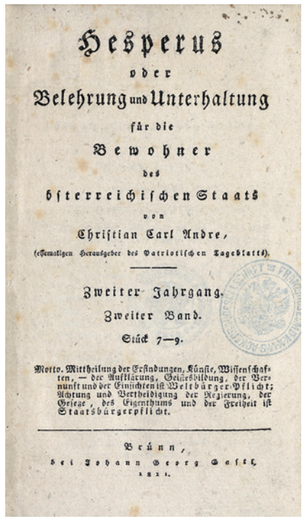

Hesperus

oder

Belehrung und Unterhaltung

für die

Bewohner

des

österreichischen Staats

von

Christian Carl Andre,

(ehemaligen Herausgeber des Patriotischen Tageblatts).

Zweiter Jahrgang.

Zweiter Band.

Stück 7—9.

Motto. Mittheilung der Erfindungen, Künste, Wissenschaften, — der Aufklärung, Gesittbildung, der Vernunft und der Einsichten ist Weltbürger-Pflicht; Achtung und Vertheidigung der Regierung, der Gesetze, des Eigenthums und der Freiheit ist Staatsbürgerpflicht.

Brünn,

bei Johann Georg Gastl,

1811.

Oekonomische

Neuigkeiten und Verhandlungen.

Zeitschrift

für alle Zweige der Land- und Hauswirthschaft, des Forst- und Jagdwesens im Oesterreichischen Kaiserthum.

Herausgegeben

von

dem ehemaligen Redacteur des patriotischen Tageblatts

Christian Carl André,

Fürstl. Waldeckischen und Fürstl. Salmischen Wirthschafts-Rathe, Ehrenmitglied der Königl. Sächs. Lützniger ökonomischen Gesellschaft, der naturforschenden Gesellschaften zu Halle und Jena, der Societät der Forst- und Jagdkunde zu Waltersbaufen, der Akademie nützlicher Wissenschaften zu Erfurt, correspondirendem Mitgliede und beständigen Sekretär und Agenten für Mähren der mineralogischen Societät zu Jena, Ehrenmitgliede der botanischen Gesellschaft zu Regensburg, correspondirenden Mitgliede der Königl. Böhm. Oekonom. Patriotischen Gesellschaft zu Prag, ordentlichen Mitgliede und Sekretär der Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landes-Kunde in Brünn.

1811. Erster Band,

enthält

Nr. 1 bis 30.

Prag,

im Verlage der Calveschen Buchhandlung.

[6] [7] [8]

uvědomění a obrození (Dokoupil 1972). Klášterní fondy však zůstávaly od svých počátků až do 20. století širší veřejnosti nepřístupné.

Pro budování sbírky literární produkce domácích tiskáren mělo velký význam vládní ustanovení z roku 1807, podle něhož náleželo právo povinného výtisku v každé zemi univerzitní knihovně. Na Moravě připadlo toto právo tehdejší olomoucké Lycejní knihovně, jež vznikla jako součást vysoké školy zřízené v královském městě Olomouci již roku 1566. Olomoucká knihovna se stala v roce 1775 po zrušení jezuitského řádu veřejnou státní knihovnou přístupnou denně pro každého zájemce. Podle rozhodnutí Josefa II. platilo povolení o zřízení veřejné studijní knihovny vždy jen pro jednu knihovnu v každé zemi monarchie. V roce 1778 byla olomoucká univerzita po zrušení jezuitského řádu se všemi ústavy, tedy i s knihovnou, přeložena do Brna, ale již po čtyřech letech bylo z rozhodnutí Josefa II. vysoké učení na nátlak arcibiskupa navráceno zpět do Olomouce. Tak v Brně, hlavním městě země, nebyla od konce 18. století žádná veřejná knihovna, i když se taková potřeba zjevně ukazovala (Schram 1897).

Pod vlivem osvícenských proudů patřilo sběratelství knih a zakládání soukromých knihoven i veřejných půjčoven knih v evropských zemích k novým trendům. V lednu 1774 získal souhlas k otevření komerční půjčovny knih v Brně Jakub Bianchi, který již dva roky předtím provozoval takovou činnost ve Vídni. Protože v té době nemělo Brno knihkupectví, dostal Bianchi již v roce 1773 také povolení k provozu antikvariátu. Jeho Čtenářský kabinet k všeobecnému užití zvláště milovníků umění a vědy (Lektur-Kabinet

an essential and valuable role in the 19th century, in both science and culture, but also in fostering national and political awareness and the national revival (Dokoupil 1972). However, monastic libraries remained inaccessible to the general public until the 20th century.

The government provision of 1807 helped compile a collection of literary production published in Moravia. It stated that in each province a university library was entitled to the legal deposit. In Moravia, this right was given to the Lyceum Library (*Lycejní knihovna*) in Olomouc, which was established as part of the university in the royal city of Olomouc as early as 1566. After the dissolution of the Jesuit Order in 1775, the Olomouc Library became a public state library open daily to everyone. According to the decision of Joseph II, only one public study library could be established in each province. In 1778 Olomouc University was transferred to Brno, alongside all its institutions, including the library. However, after no more than four years, at the archbishop's insistence, it was returned to Olomouc. Brno, though the capital of the Moravian Margraviate, had no public library from the end of the 18th century, despite the obvious demand for such a library (Schram 1897).

The Enlightenment brought about new trends such as book collecting and the establishment of private libraries as well as public lending libraries. In January 1774, Jakub Bianchi, who had already been operating a commercial circulating library in Vienna two years earlier, received approval to open a commercial circulating library in Brno. As Brno did not have a bookshop at that time, Bianchi was also granted permission to open an antiquarian bookstore

[6]
Na hospodářství zaměřený deník *Patriotisches Tageblatt* vydával Christian Karl André v letech 1800–1805 až do jeho cenzurního zákazu. Foto prvního čísla ze dne 1. července 1800.

The daily newspaper *Patriotisches Tageblatt* (*Patriotic Gazette*) was published by Christian Karl André between 1800 and 1805 until it was banned by censors. A photograph of the first issue of 1st July 1800.

[7]
Vlastivědný a národohospodářský časopis *Hesperus* vydával André v Brně od ledna 1809, po jeho odchodu z Brna přenesl vydávání do Stuttgartu. Foto obálky 2. svazku z roku 1811, v němž podal návrh na zřízení zemského muzea.

The journal *Hesperus*, which focused on national history and the national economy was published in Brno from January 1809 by André; after his departure from Brno, he transferred the publication to Stuttgart. The cover page of the 2nd volume from 1811, in which he submitted a proposal to establish a provincial museum.

[8]
Titulní list prvního ročníku týdeníku *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* z roku 1811 uvádí za jménem vydavatele Andrého jeho členství v jedenácti učených společnostech.

The title page of the first issue of the weekly *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* from 1811 lists eleven learned societies that its publisher André was a member of.

zum allgemeinen Nutzen der besonders Liebhaber de Künste und Wissenschaften) obsahoval podle vydaného katalogu 990 titulů převážně německé a francouzské zábavné literatury včetně divadelních her, dále také noviny a časopisy, k dispozici tu byly i starší vázané ročníky. Roční subskripce dvanáct zlatých opravňovala k zapůjčení knih domů, poplatek návštěvníka čítárny činil sedm krejcarů za půlden. Vedle provozování čítárny požádal Bianchi také o knihkupeckou živnost, tu sice získal, aniž by ji však využil – vrátil se do Vídně. Na jeho brněnské ztrátové podnikání uvalila v březnu 1776 městská rada nucenou správu (Šimeček 2011).

Další čtenářskou společnost založili v Brně tři zednáři: evangelický pastor Viktor Heinrich Riecke, zemský rada Emanuel Dietmann Trauenburg a kancelista Nikolaus T. Rösler. Podle řádu této čtenářské společnosti, vydaného tiskem v únoru 1785 (*Reglement für die neue Lesegesellschaft in Brünn*), obsahovala knihovna zejména romány, cestopisy a populárně naučnou literaturu tištěnou v Lipsku, neboť knih vídeňských nakladatelů mělo být v Brně dostatečně. Knihovna byla uložena v Trauenburgově bytě na Starobrněnské ulici. Členové společnosti si mohli objednávat knihy podle seznamů a poslíček jim je roznášel. Šlo tedy spíše o soukromou společnost pro omezený okruh čtenářů. Novou půjčovnu knih (Leseinstitut) s více než 2 300 svazky otevřel v roce 1791 na rohu dnešní Masarykovy a Panské ulice tiskař a knihkupec Johann Georg Gastl, vydavatel učebnic, kalendářů a další vzdělávací literatury. Cílem jeho knihkupectví byl nejen prodej knih – půjčováním především u něj vytištěných publikací nabízel možnost seznámení se s knižními novinkami lidem, pro něž nebylo běžné či možné pořídit si vlastní knihovnu. Ještě v roce 1794 v deníku *Brünner Zeitung* oceňoval Gastl zájem návštěvníků knihkupectví o půjčování zábavné německé literatury, další zprávy o půjčovně však již neexistují.

V té době mohly být zřizovány půjčovny knih jen v hlavních městech rakouských zemí. V dubnu 1799 však byly dvorským dekretem vlády zakázány i tyto – z obavy, že by mohly šířit myšlenky inspirované Velkou francouzskou revolucí. K obnovení veřejných půjčoven knih došlo v Rakousku až po napoleonských válkách, a to na základě dvorského dekretu ze dne 29. listopadu 1810. Podle něj měly půjčovny vychovávat a vzdělávat čtenáře, a proto měly obsahovat především dějepisné, zeměpisné, přírodovědné a národohospodářské publikace o rakouské říši. Ve skutečnosti v nich ovšem převažovala literatura zábavná. Již v roce 1811 otevřel takovou půjčovnu v Brně na Orlí ulici největší moravský knihtiskař a knihkupec Joseph Georg Trassler, katalogy této půjčovny vydané v letech 1813–1815 obsahovaly na 4 000 titulů knih i časopisů. V roce 1826 nabízela Trasslerova půjčovna již na 8 000 publikací, toho roku však byla z cenzurních důvodů uzavřena. Další půjčovna byla v Brně povolena až v roce 1831 knihkupci Franzi Gastlovi; o prosperitě Gastlovy veřejné půjčovny svědčí

as early as 1773. According to the published catalogue, his Readers' Club for General Use by Art and Science Lovers in Particular (*Lektur-Kabinet zum allgemeinen Nutzen der besonders Liebhaber der Künste und Wissenschaften*) contained 990 titles of mainly German and French leisure literature including plays, as well as newspapers and journals, while older bound volumes were also available. The annual subscription of twelve florins entitled people to borrow books and take them home; the fee to visit the reading room was seven kreuzers for half a day. Bianchi also applied for a bookseller's trade licence, which he obtained, but never made use of as he returned to Vienna. In March 1776, the Brno city council placed his loss-making business under receivership (Šimeček 2011).

Another readers' society was founded in Brno by three Freemasons: the evangelical pastor Viktor Heinrich Riecke, provincial Councillor Emanuel Dietmann Trauenburg, and the clerk Nikolaus T. Rösler. The society's rule book, published in February 1785 (*Reglement für die neue Lesegesellschaft in Brünn*), states that the library contained mainly novels, travelogues, and popular science literature printed in Leipzig, as books published in Vienna were considered to be plentiful in Brno. The library was in Trauenburg's apartment in Starobrněnská Street. Members of the society could order books from a list and an errand boy would deliver them. It was therefore more of a private society for a limited circle of readers. A new circulation library (*Leseinstitut*) holding more than 2,300 volumes was opened in 1791 at the corner of today's Masaryk and Panská streets, run by the printer and bookseller Johann Georg Gastl, a publisher of textbooks, calendars, and other types of educational literature. His bookstore aimed at more than merely selling books; lending publications mostly printed by his house, he offered the possibility of getting acquainted with new books to people for whom it was not common or possible to have their own library. The last mention of the lending service is from 1794 in the *Brünner Zeitung*, where Gastl acknowledged that the customers of the bookshop were interested in German leisure literature.

At that time, circulation libraries could only be set up in the capitals of provinces. In April 1799, however, even these were banned by a court decree; they were considered a threat as they might spread ideas inspired by the French Revolution. Public lending libraries were restored in Austria after the Napoleonic Wars, on the basis of a court decree of 29 November 1810. According to the regulation, they were supposed to educate and enlighten readers. Therefore, they were to contain mainly historical, geographical, natural history, and economic publications about the Austrian Empire. In reality, however, they were dominated by leisure literature. As early as 1811, the largest Moravian printer and bookseller Joseph Georg Trassler opened a circulation library in Brno (Orlí Street). Its catalogues published in 1813–1815 contained 4,000 titles

[9]

Nejstarší knihovna na Moravě v benediktinském klášteře v Rajhradě byla založena již v polovině 11. století. V knihovně je 63 000 knih, které svědčí o tom, že klášterní knihovna byla centrem vzdělanosti. V době její správy Moravskou zemskou knihovnou v letech 1950–1991 bylo provedeno restaurování nábytku i fresek.

The oldest library in Moravia was founded as early as mid 11th century in a Benedictine monastery in Rajhrad. It holds 63,000 books, which bears witness to its importance as a centre of education. The furniture and frescoes were refurbished when it was under the administration of the Moravian Library in 1950–1991.

[10]

Knihovna kláštera minoritů v Brně byla založena roku 1231 za krále Václava I. Rostla převážně z darů a má 10 000 svazků.

The library of the Minorite monastery in Brno was founded in 1231 under the rule of King Wenceslas I. It grew mainly thanks to donations and currently holds 10,000 volumes.

katalog *Bücher-Verzeichniß der öffentlichen Leih-Bibliothek des Franz Gastl,* vydávaný od roku 1831 s každoročním přehledem přírůstků až do roku 1856. V roce 1841 založil knihkupec a nakladatel Karl Winiker rozsáhlou půjčovnu hudebnin, jež se v roce 1945 dostala jako konfiskát do sbírek Moravské zemské knihovny. Sice nejsou známa žádná data o využívání komerčních půjčoven knih, vysoké půjčovní poplatky však mohou napovídat o možné skladbě zájemců, kteří se pravděpodobně rekrutovali z řad vyšších společenských vrstev.

of books and magazines. In 1826, Trassler's lending library already offered 8,000 publications, but it was closed because of censorship. Another circulation library in Brno was not authorised until 1831. Finally, the bookseller Franz Gastl established one, and its success is witnessed by its catalogue *Bücher-Verzeichniß der* öffentlichen *Leih-Bibliothek des Franz Gastl* published from 1831 until 1856 featuring an annual overview of acquisitions. In 1841, the bookseller and publisher Karl Winiker founded a large music lending library, which was confiscated and in 1945 added to the Moravian Library's collection. While no data on the use of commercial book lending is known, the high lending fees may suggest that they were mostly used by the upper class.

[11]

Klášter augustiniánů na Starém Brně sehrál významnou roli v době národního obrození, kdy zde byl knihovníkem básník František Matouš Klácel. Knihovna je vzorně uspořádána a má na 27 000 svazků. Za doby správy Moravskou zemskou knihovnou došlo k restaurování jejího interiéru a stala se místem pořádání výstav starých tisků.

The Augustinian monastery in Old Town district (Staré Brno) played an important role during the national revival; the poet František Matouš Klácel worked as a librarian there. The library is well organised and holds 27,000 volumes. Its interior was restored when it was under the administration of the Moravian Library, and it became a place for exhibitions of early printed documents.

[12]

V letech 1950–1990 spravovala Moravská zemská knihovna klášterní knihovny v Jihomoravském kraji. Obrázek ze Žaltáře královny Elišky Rejčky z roku cca 1323 s iniciálou Beatus na foliu 8b představuje Krista na trůně, stvoření nebe i země, na rozvilině vedle iniciály klečící královnu Elišku. Z rukopisných pokladů rajhradského kláštera.

In 1950–1990, the Moravian Library administered monastic libraries all over the South Moravian region. The picture is from a rare manuscript from the monastery of Rajhrad: Psalter of Queen Elizabeth Richeza of Poland from ca. 1323 with the initial Beatus on folio 8b, which depicts Christ on a throne, the creation of Heaven and Earth, with Queen Richenza kneeling on a floral ornament.

1817–1893

Muzejní knihovna

C. k. moravsko-slezská společnost
pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy

The Museum Library

Imperial and Royal Moravian-Silesian Society
for the Development of Agriculture, Natural Science
and National History and Geography

Napoleonovo vítězné tažení Evropou skončilo porážkou francouzských vojsk v říjnu 1813 u Lipska a jeho vypovězení na ostrov Elbu znamenalo pro rakouského císaře Františka I. možnost ujmout se mírových jednání se zástupci evropských mocností na vídeňském kongresu v květnu 1814. Neúspěšný Napoleonův pokus o znovunabytí moci skončil v červnu 1815 v bitvě u Waterloo a dvě desetiletí francouzských válek tím byla definitivně uzavřena. Součástí oslav vítězství na Moravě se stalo i pojmenování nově zřízeného moravskoslezského zemského muzea po vítězném císaři. V Brně byl pak vybudován památník míru v podobě obelisku v nově a nákladně zbudovaném areálu v blízkosti brněnské katedrály svatého Petra a Pavla. I tento nový park nesl císařovo jméno, tedy Františkovy (dnes Denisovy) sady.

V dubnu 1814 po porážce Napoleona byl ze špilberského vězení, proslulého „žaláře národů“, propuštěn politický vězeň Josef Hormayer. Tento známý vídeňský dvorní historiograf se dostal do vězení za přípravu tyrolské vzpoury proti bavorské okupaci. Podmínkou jeho propuštění byl však nucený dvouletý pobyt v Brně pod policejním dohledem. V této době navázal Hormayer přátelské vztahy s ředitelem Moravské hospodářské společnosti starohrabětem Hugem Františkem Salmem a oba dali do pohybu rozhodující proces, směřující k založení zemského muzea. Hormayer vyhověl požadavku Moravské hospodářské společnosti a spolu s Christianem Karlem Andrém

Napoleon’s campaign across Europe ended with the French defeat near Leipzig in October 1813 and Napoleon’s banishment to the island of Elba. The Austrian Emperor Francis conducted peace negotiations with the representatives of the European powers at the Congress of Vienna in May 1814. Napoleon’s attempt to regain power was thwarted in June 1815 at the Battle of Waterloo, putting an end to two decades of Napoleonic wars. The victory was celebrated in Moravia by naming the newly established Moravian-Silesian Museum after the victorious emperor – the Francis Museum. In Brno, an obelisk was erected as a peace memorial in the newly built and costly park near Brno’s Cathedral of Sts. Peter and Paul, which also bore the Emperor’s name – Francis’s (today Denis’s) Gardens.

In April 1814, Joseph Hormayer – later to become Vienna’s historiographer royal – was released from Špilberk Castle prison, then known as the “prison of nations”. He had been imprisoned for trying to stir up a rebellion in Tirol against the Bavarian occupation and was released on condition that he stayed in Brno under police supervision for two years. During this time, Hormayer befriended Altgrave Hugo Franz Salm, the director of the Moravian Agricultural Society, and together they set in motion the process to establish the Francis Museum . At the request of the Moravian Agricultural Society, Hormayer and Christian Karl André drew up a memorandum

vypracoval memorandum požadující zřízení moravskoslezského národního muzea. Z podnětu společnosti požádal guvernér Antonín Bedřich Mitrovský olomoucké biskupství o přenechání jejich brněnského sídla zvaného Biskupský dvůr pro připravované muzeum a to vyhovělo. Memorandum, úřední cestou přes moravsko-slezské gubernium, bylo předloženo císaři Františku I. a nejvyšším rozhodnutím ze dne 29. července 1817 bylo muzeum ustaveno jako součást Moravské hospodářské společnosti. Mitrovský oznámil veřejnosti zřízení muzea samostatnou vyhláškou (*Kundmachung: Errichtung eines mährisch-schlesischen Landesmusäums mit der Benennung Franzensmuseum*. Brünn, 1818). Ocenil v ní dosavadní úsilí ředitele Moravské hospodářské společnosti Hugo Salma a jeho tehdejšího kancléře hraběte Josefa Karla Auersperga za vzorně zpracované memorandum a potvrdil císařským souhlasem převzetí Biskupského dvora pro sídlo zemského muzea jako instituce pro národní vzdělávání a pro průmysl v zemi, jež se souhlasem císaře bylo nazváno Františkovo muzeum. Také apeloval na pozemkové vlastníky, aby podle svých možností muzeu přispěli při vytváření sbírek. K tomu ve vyhlášce vyjmenoval celou škálu sbírkotvorné činnosti, která měla být v působnosti muzea. První sekcí se měla stát historie a v ní pak sbírky vlasteneckých listin, kronik a všech knih či rukopisů vztahujících se obsahem i místem vydání k Moravě a Slezsku. Ve vyhlášce jsou také vyjmenováni v abecedním pořadí dosavadní dárci, z nichž ve vztahu k obohacení knihovny byli uvedeni sekretář André za sbírku mineralogických knih, hrabě Auersperg za bohatou a důležitou sbírku rukopisů a listin, člen zemských stavů Friedrichsthal za Krünitzovu encyklopedii, probošt Korber z Korbornu na Mikulově za mnoho knih a starých tisků ke středověkým dějinám Moravy, Hugo Salm za 34 fasciklů obsahujících sbírku topografa Františka Josefa Schwoye a za mnoho dalších knih, administrátor Sedláček z Brna za *více knih*, císařský rada Steiner za *mnoho knih*. Františkovo muzeum se nestalo samostatnou zemskou organizací, nýbrž se vyvíjelo v rámci Moravské hospodářské společnosti a až do osmdesátých let 19. století mělo vždy jen jednoho odborného zaměstnance.

Následně vznikající a opakovaně schvalované stanovy Moravské hospodářské společnosti se v úvodní preambuli vždy hlásily k její historii. Tak například stanovy předložené podle spolkového zákona z 15. listopadu 1867, č. 134 ř. z., a schválené místodržitelstvím v Brně 15. září 1869 uvádějí v § 1 její historii: *Společnost tato, založená roku 1770 Jejím Veličenstvem zvěčnělou císařovnou Marií Terezií jakožto Hospodářská společnost moravská, a rozšířená nejvyšším patentem Jeho Veličenstva císaře Františka I. ze dne 29. srpna 1811 připojením k ní bývalé v Brně Soukromé společnosti přírodo- i vlastivědecké, jakož i bývalé Hospodářské společnosti slezské, nazývá se na základě jmenovaného patentu, jakož i nejvyššího rozhodnutí sdělené dvorským dekretem ze dne 14. února 1817: Císařská královská moravsko-slezská společnost pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy.* O muzeu je pak v § 4 stanoveno: *Společnost drží, vydržuje,*

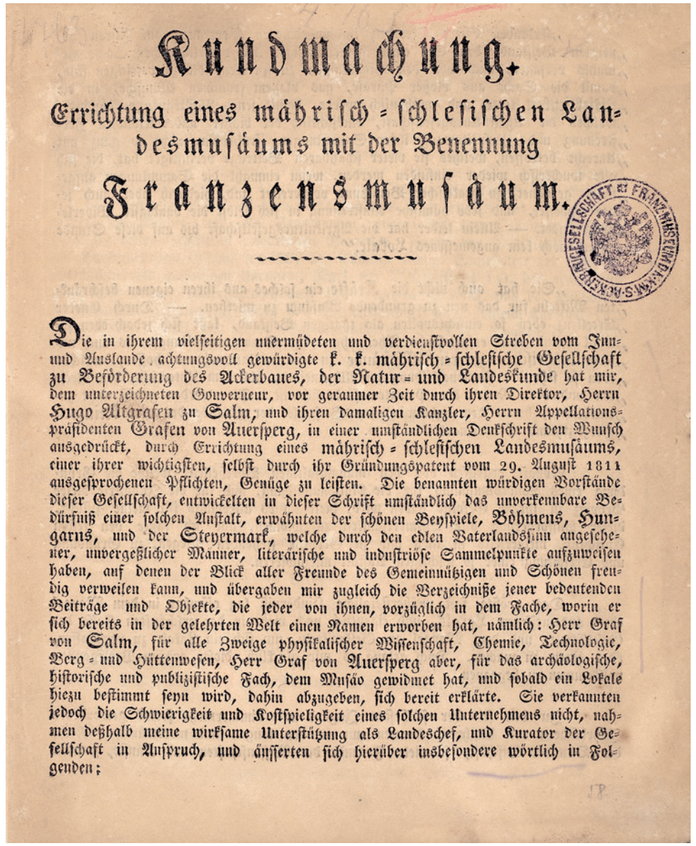

Kundmachung.

Errichtung eines mährisch-schlesischen Landesmusäums mit der Benennung

Franzensmusäum.

Die in ihrem vielseitigen unermüdeten und verdienstvollen Streben vom Inn- und Auslande achtungsvoll gewürdigte k. k. mährisch-schlesische Gesellschaft zu Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde hat mir, dem unterzeichneten Gouverneur, vor geraumer Zeit durch ihren Direktor, Herrn Hugo Altgrafen zu Salm, und ihren damaligen Kanzler, Herrn Appellations-präsidenten Grafen von Auersperg, in einer umständlichen Denkschrift den Wunsch ausgedrückt, durch Errichtung eines mährisch-schlesischen Landesmusäums, einer ihrer wichtigsten, selbst durch ihr Gründungspatent vom 29. August 1811 ausgesprochenen Pflichten, Genüge zu leisten. Die benannten würdigen Vorstände dieser Gesellschaft, entwickelten in dieser Schrift umständlich das unverkennbare Bedürfniß einer solchen Anstalt, erwähnten der schönen Beyspiele, Böhmens, Hungarns, und der Steyermark, welche durch den edlen Vaterlandssinn angesehener, unvergeßlicher Manner, literärische und industriöse Sammelpunkte aufzuweisen haben, auf denen der Blick aller Freunde des Gemeinnützigen und Schönen freudig verweilen kann, und übergaben mir zugleich die Verzeichniße jener bedeutenden Beiträge und Objekte, die jeder von ihnen, vorzüglich in dem Fache, worin er sich bereits in der gelehrten Welt einen Namen erworben hat, nämlich: Herr Graf von Salm, für alle Zweige physikalischer Wissenschaft, Chemie, Technologie, Berg- und Hüttenwesen, Herr Graf von Auersperg aber, für das archäologische, historische und publizistische Fach, dem Musäo gewidmet hat, und sobald ein Lokale hiezu bestimmt seyn wird, dahin abzugeben, sich bereit erklärte. Sie verkannten jedoch die Schwierigkeit und Kostspieligkeit eines solchen Unternehmens nicht, nahmen deßhalb meine wirksame Unterstützung als Landeschef, und Kurator der Gesellschaft in Anspruch, und äusserten sich hierüber insbesondere wörtlich in Folgenden;

demanding that a Moravian-Silesian national museum be established. Governor Anton Friedrich Mittrowsky then asked the Archdiocese of Olomouc to give up their seat in Brno, known as Bishop's Courtyard, and thus provide premises for the planned museum, to which they agreed. The memorandum was submitted to Emperor Francis I through the Moravian-Silesian governing body and by the imperial decree of 29 July 1817, the museum was established as a part of the Moravian Agricultural Society. A public announcement about the museum's establishment was issued by Mittrowsky (*Kundmachung: errichtung eines mährisch-schlesischen Landesmusäums mit der Benennung Franzensmuseum*. Brünn, 1818). He praised the efforts of the director of the Moravian Agricultural Society Altgrave Hugo Franz Salm and his chancellor Count Josef Karl Auersperg, applauding their well-written memorandum. He also confirmed that the Emperor approved Bishop's Courtyard as the site for a provincial

[13]
Moravskoslezský guvernér Antonín Bedřich Mitrovský vydáním vyhlášky v roce 1818 oznámil veřejnosti zřízení Františkova muzea, specializaci jeho knihovny a vyjmenoval dárce.
Foto titulního listu.

The Moravian-Silesian Governor Anton Friedrich Mittrowsky issued a public announcement in 1818 about establishing the Francis Museum, specifying its focus and naming its patrons.
Title page, photo.

[14]
Biskupský dvůr pod Petrovem, kde bylo v letech 1808–1907 sídlo Františkova muzea s knihovnou. Fotografie budovy po roce 1890. Zdroj: Historické oddělení Moravského zemského muzea.

The Bishop's Court under Petrov, which was the seat of the Francis Museum and Library in 1808–1907. A photograph of the building after 1890. Source: The Moravian Museum.

řídí a spravuje na základě oznámení m. sl. gubernia ze dne 24. března 1818 muzeum zemské nazvané po Jeho Veličenstvu zvěčnělém císaři Františku I., jakožto sbírku vědeckých pomůcek pro všecky obory, ku kterým se činnost společnosti vztahuje. Na základě lenní a darovací listiny ze dne 31. července 1818 je společnost v držení tak zvaného Dvora biskupského, věnovaného účelům toho museu.

K desetiletému trvání Františkova muzea vyšla zpráva *(Nachricht über das Franzensmuseum in Brünn, am Ende des Jahres 1828.* Brünn, 1829), z níž vyplývá, že se muzeum již stalo vnitřně uspořádanou institucí. Po prvním kustodu, lékaři Adolfu Meinekovi, se stal novým kustodem v letech 1827–1832 profesor hospodářství na filozofickém ústavu František Diebl a jemu pomáhali ve správě jednotlivých sekcí ustavení konzervátoři. Sbírky se členily do devíti sekcí, přičemž první sekci (Knihovna, mapy, mědirytiny, ruční kresby) si ponechal v konzervátorské péči sám kustod Diebl, známý svou popularizací nových metod v zemědělství. Na konci roku 1828 měla knihovna již 3 821 svazků a 549 rukopisů a listin. Přírůstek knih v tomto decenniu však byl nedostatečný, na nákup neměla společnost prostředky.

museum which was to be called the Francis Museum and was to become an institution of national education and supporting industry in the whole province of Moravia. He also appealed to landowners to contribute to the museum's collections and listed a range of subjects that the collections were to cover. The museum's first section covered history and contained collections of national documents, chronicles, as well as all books and manuscripts published in Moravia and Silesia and those with a content tied to the region. Mittrowsky's public announcement also listed the museum's patrons in alphabetic order: Christian Karl André for the collection of mineralogical books; Count Auersperg for the rich collection of manuscripts and documents; a member of the Moravian Diet Eduard Sochor von Friedrichsthal for the Krünitz Encyclopaedia; the provost Korber of Korborn in Mikulov for a number of early printed books on the medieval history of Moravia; Hugo Salm for 34 fascicles containing the collection of the topographer František Josef Schwoy and a number of other books; the administrator Sedláček of Brno for *more books*; the imperial counsellor Steiner for *many books*. The Francis Museum was not an independent provincial institution, but developed within the Moravian Agricultural Society and until the 1880s had no more than one expert employee.

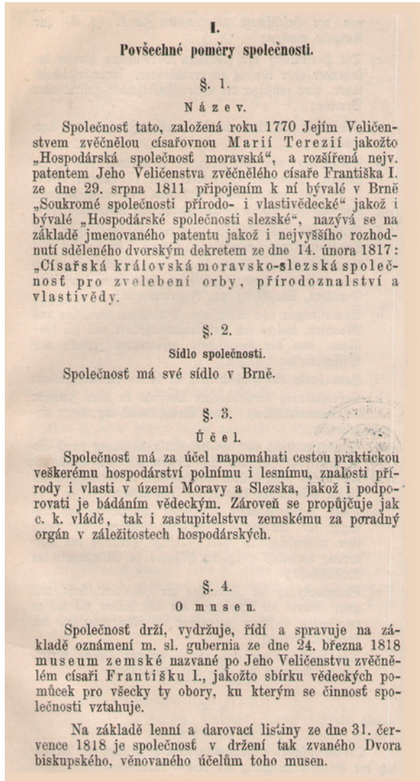

I.

Povšechné poměry společnosti.

§. 1.

Název.

Společnost tato, založená roku 1770 Jejím Veličenstvem zvěčnělou císařovnou Marií Terezií jakožto „Hospodárská společnost moravská“, a rozšířená nejv. patentem Jeho Veličenstva zvěčnělého císaře Františka I. ze dne 29. srpna 1811 připojením k ní bývalé v Brně „Soukromé společnosti přírodo- i vlastivědecké“ jakož i bývalé „Hospodárské společnosti slezské“, nazývá se na základě jmenovaného patentu jakož i nejvyššího rozhodnutí sděleného dvorským dekretem ze dne 14. února 1817: „Císařská královská moravsko-slezská společnost pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy.

§. 2.

Sídlo společnosti.

Společnost má své sídlo v Brně.

§. 3.

Účel.

Společnost má za účel napomáhati cestou praktickou veškerému hospodárství polnímu i lesnímu, znalosti přírody i vlasti v území Moravy a Slezska, jakož i podporovati je bádáním vědeckým. Zároveň se propůjčuje jak c. k. vládě, tak i zastupitelstvu zemskému za poradný orgán v záležitostech hospodárských.

§. 4.

O musen.

Společnost drží, vydržuje, řídí a spravuje na základě oznámení m. sl. gubernia ze dne 24. března 1818 museum zemské nazvané po Jeho Veličenstvu zvěčnělém císaři Františku I., jakožto sbírku vědeckých pomůcek pro všecky ty obory, ku kterým se činnost společnosti vztahuje.

Na základě lenní a darovací listiny ze dne 31. července 1818 je společnost v držení tak zvaného Dvora biskupského, věnovaného účelům toho musen.

[15]

V praxi to vypadalo v muzejní knihovně tak, že případné požadavky členů společnosti na studium muzejních sbírek včetně knihovních mohl vyřizovat individuálně jen kustod muzea. Nové přírůstky knihovny, získané ať již dary, nebo výměnou, byly chronologicky zapisovány do inventáře knihovny, aniž by byl k dispozici nějaký jmenný nebo tematický katalog. To ovšem od správce knihovny vyžadovalo dobrou orientaci i paměť. Až roku 1833 se uspořádání knihovny ujal člen společnosti a knihovník rajhradského kláštera Benedikt Richter, který své poznatky zpracoval do příručky *Krátký návod, jak knihovnu uspořádat a dát do pořádku* (*Kurze Anleitung eine Bibliothek zu ordnen und in der Ordnung zu erhalten*. Augsburg, 1836). Zpracoval abecední seznam a podle něj byl zbudován také lístkový katalog. Když se stal roku 1836 kustodem Albín Heinrich, byl prvním správcem s konkrétními výsledky jak v pořádání sbírek, tak ve vytváření možností pro jejich studium. Vydal také prvního průvodce muzeem pro veřejnost. Knihovnu pokládal za svou prioritu, neboť do Brna přišel z Těšína, kde byl dlouholetým správcem veřejné knihovny Leopolda

The by-laws of the Moravian Agricultural Society always referred to its history in the preamble. For example, the by-laws drafted on the basis of the Association Act of 15 November 1867, No. 134 of Imperial Law (*Reichsgesetzblatt*) and approved by the Governing Body in Brno on 15 September 1869 open Sec. 1 with the society's history: *This society, founded in 1770 by Her Majesty Empress Maria Theresa as the Moravian Agricultural Society, and enlarged by the imperial edict of His Majesty Emperor Francis I of 29 August 1811 by the addition of the former Private Society of Natural Science and Local History and Geography and the former Silesian Agricultural Society, is called by virtue of the above-mentioned edict and the supreme decision communicated by the imperial decree of 14 February 1817: the Imperial Royal Moravian-Silesian Society for the Development of Agriculture, Natural History and Local History and Geography. Section 4* speaks about the museum*: On the basis of the announcement of the Moravian-Silesian governing body of 24 March 1818, the society owns, maintains, manages, and administers a provincial museum named after His Majesty the immortalised Emperor Francis I to serve as a collection of aids for all the fields related to the society's activities. On the basis of the donation agreement of 31 July 1818, the society was given Bishop's Courtyard as the premises of the museum.*

The report published on the tenth anniversary of the Francis Museum's establishment (*Nachricht* über *das Franzensmuseum in Brünn, am Ende des Jahres 1828.* Brünn, 1829) showed that the museum had already become an internally organised institution. The first curator Adolf Meinek was followed by František Diebl (1827–1832), a professor

Nachricht

über das

Franzensmuseum

in

Brünn,

am Ende des Jahres 1828.

(Besonders abgedruckt aus den Mittheilungen der k. k. mähr. schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.)

Brünn, 1829.
Gedruckt bei J. G. Traßler.

[16]

[15]
Stanovy c. k. moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy. Brno, 1869.
The by-laws of the Imperial and Royal Moravian-Silesian Society for the Development of Agriculture, Natural History, and National History and Geography. Brno 1869.

[16]
K desátému výročí trvání Františkova muzea zpracoval kustod František Diebl zprávu o jeho stavu ke konci roku 1828. Foto titulního listu.
On the tenth anniversary of the Francis Museum's existence, the curator Franz Diebl wrote a report on what the museum looked like by the end of 1828. Title page, photo.

Jana Scherszn icka. O své práci vyslovil krédo: *Teprve budoucnost posoudí rozdíl mezi tím, co bylo vykonáno za dřívějších kustodů a nyní. Jedno je však třeba říci otevřeně, a to* sine ira et studio*, že při této službě není možno měřit čas hodinami, jako v úřadě. Předpokladem je důkladnost, vnitřní zaujetí a individuální vlohy. Kustod musí spravovat sbírky s láskou a bez pobídek. Takové vlastnosti a přednosti se poté musí projevit stejně ve sbírkách jako v knihovně* (Heinrich 1860). Albín Heinrich zavedl nový řád, když zřídil badatelnu pro 15 osob a zpřístupnil od dalšího roku v zimním období knihovnu vždy ve čtvrtek od 17 do 22 hodin pro členy společnosti. Vypracoval také tři tematické katalogy, a to přírodovědecké, historické a hospodářské literatury. Významná změna nastala v roce 1854, kdy byla otevřena spolková čítárna s 54 časopisy (převážně hospodářskými, ale obsahovala také pět rakouských a jedny německé noviny) a Heinrich rozšířil služby pro členy: čítárna společnosti byla od té doby otevřena v každém dni v týdnu pět hodin (9–12 a 15–17) a knihy mohl kustod připravit na požádání. Vstup byl umožněn po předložení účastnické průkazky, která po zaplacení 10 zlatých ročně opravňovala svého držitele k využívání čítárny.

[17]
Albín Heinrich (1785–1864) byl kustodem Františkova muzea v letech 1836 až 1864 a ze všech sbírek se nejvíce věnoval knihovně.
Albin Heinrch (1785–1864) was curator of the museum from 1836 to 1864 and devoted special interest to the library.

of agriculture at the Institute of Philosophy. Two conservers helped him look after the museum's different sections. The collections were divided into nine sections; the first section (library, maps, copper-plate engravings, hand drawings) was in the care of Diebl himself, known for popularising new methods in agriculture. By the end of 1828, the library already had 3,821 volumes and 549 manuscripts and documents. Still, in the ten years of its existence, it had not grown much as the Moravian Agricultural Society did not have the resources to purchase books.

Only the museum curator was allowed to handle the requests from members of the society who wished to study the collections and the library. New additions to the library, whether acquired by donation or exchange, were recorded chronologically in the library inventory, without a descriptive or subject catalogue. This required perfect orientation in the collection and an excellent memory on the part of the library manager. It was not until 1833 that the librarian of the monastery in Rajhrad, Benedikt Richter, took up the difficult task of organising the museum's library, upon which he based his manual entitled *Kurze Anleitung eine Bibliothek zu ordnen und in der Ordnung zu erhalten* published in 1836 in Augsburg (Brief Guide to Organising a Library and Keeping it in Order). He compiled an alphabetical list of all the titles, which provided the basis for a card catalogue. In 1836, Albin Heinrich became the first curator with well-organised collections that could be easily studied. He also published the first museum guide for the public. The library was his priority; before coming to Brno, he was head librarian of the public library of Leopold Johann Scherszn ick in Těšín. He claimed that *only the future can judge the difference between what was done under the previous curators and now. But one thing must be said openly and* sine ira et studio*: the service of a librarian cannot be measured by the hour, as it would be in any other office. He has to be thorough, committed, and have a natural aptitude. A curator must take care of his collections with love and be driven by an inner motivation. Such values and strengths will project into the character of the collections and the library itself* (Heinrich 1860). Albin Heinrich established a new order when he set up a research room for 15 people and opened the library to the members of the society on Thursdays from 5 to 10 p.m. in the winter. He also created three catalogues which listed literature on particular subjects: natural history, history, and provincial management. In 1854 a reading room with 54 journals (mostly on home affairs, but there were also five Austrian and one German newspaper) was opened. Heinrich expanded the services: members could use the society's reading room for five hours every weekday (9–12 a.m. and 3–5 p.m.), and the requested books would be prepared for the readers by the curator. Entry was granted upon presenting the membership card and paying the yearly fee of 10 florins.

Albín Heinrich (1. března 1785 Břidličná, okr. Bruntál – 5. dubna 1864 Brno) byl nejen osobností knihovny, ale také vědy. Po absolvování gymnázia v německém Altenburgu studoval na univerzitě ve Vídni starou klasickou literaturu a přírodní vědy a svou profesní dráhu zahájil v roce 1805 na Jagellonské vysoké škole v Krakově jako pedagog a vedoucí botanické zahrady. V roce 1813 odešel do Těšína, kde učil na gymnáziu a vedl první veřejnou knihovnu v Rakousku, založenou Leopoldem Janem Scherschnickem (1747–1814) a spojenou s kabinetem přírodnin. V roce 1831 se stal profesorem na akademickém gymnáziu v Brně, od následujícího roku pak členem Moravské hospodářské společnosti a konzervátorem její knihovny, od roku 1836 zastával při svém učitelském povolání funkci kustoda Františkova muzea. V pořadí kustodů muzea byl již čtvrtým, ale prvním, jenž se své práci systematicky a racionálně věnoval. Po revizi sbírkových fondů se zaměřil na rozšíření mineralogických a botanických souborů, numismatické a sfragistické sbírky a za jeho působení se také výrazně rozrostla knihovna o dary mecenášů z řad členů hospodářské společnosti. Za svého působení ve Slezsku napsal Albín Heinrich dějiny těšínského knížectví *(Versuch über die Geschichte des Herzogthumes Teschen von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten.* Teschen, 1818) a v publikační činnosti pokračoval i v Brně. Jeho přírodovědecké studie najdeme v mnoha časopisech a kompendiích té doby. V monografiích podal přehled ryb, plazů a ptáků na Moravě a v Rakouském Slezsku *(Mährens und k. k. Schlesiens Fische, Reptilien und Vögel.* Brünn, 1856) a představil rašelinu jako materiál pro topení a hnojení *(Kurze Anleitung Torf zu sehen, zu stehen, und als Brenn- oder Dünger-Material zu Benützen.* Brünn, 1841). Sestavil také přehled sbírek Františkova muzea *(Das Franzensmuseum.* Brünn, 1853). U příležitosti 100. výročí narození německého geologa a mineraloga Abrahama Gotloba Wernera (1750–1817) se zasloužil o ustavení Wernerova spolku pro geologický průzkum Moravy a Slezska 22. dubna 1851 v Brně, který vedl a po deset let redigoval jeho ročenku *Jahresberichte des Werner-Verein zur geologischen Durchforschung von Mähren und Schlesien* (Brünn, 1852–1863).

V roce 1864 se stal kustodem muzea archeolog Moriz Wilhelm Trapp, který rovněž považoval knihovnu za osobní prioritu už jen z toho důvodu, že byla ze všech muzejních sbírek nejvíce využívaná. K organizaci knihovny přistoupil zásadně, když všechny knihy srovnal do jedné abecední řady jako lístky ve jmenném katalogu, označil je vzestupnou číselnou řadou dodnes platných signatur a takto je popsal do katalogu, jenž byl vytištěn v letech 1864–1868. Tento katalog zachycuje soubor 9 826 titulů monografií (Trapp 1868). V katalogu jsou označeny knihy z darů hraběte Sylva-Taroucy a rytíře z Ronova. Trapp položil také základ sbírce vedut a portrétů, v jejímž budování soustavně pokračoval jeho nástupce Wilhelm Schram,

Besides being a curator and librarian, **Albin Heinrich** (1 March 1785 in Břidličná, Bruntál District – 5 April 1864 in Brno) was also a scholar and scientist. After graduating from the Grammar School in Altenburg, Germany, he studied Classical Literature and Natural Science at the University of Vienna and embarked on his professional career in 1805 at the Jagiellonian University in Krakow as a teacher and head manager of their botanical garden. In 1813 he moved to Těšín, where he taught at the local grammar school and managed the first public library in the Austrian Empire, founded by Leopold Johann Scherschnik (1747–1814), which was in the vicinity of a natural history cabinet. In 1831, he took a teaching job at a grammar school in Brno, and the following year he became a member of the Moravian Agricultural Society and the conservator of its library collection. From 1836, he held the position of curator of the Francis Museum. He was the fourth in the line of museum curators, but the first to take a truly systematic and rational approach to his work. After revising all the collections, he decided to expand the collection of minerals, the botany collections, as well as the collection of coins and seals. The library collection also grew considerably, thanks to the rich donations from the members of the Moravian Agricultural Society. Albin Heinrich published his first book while he was still working in Silesia: a history of the Principality of Těšín (*Versuch* über *die Geschichte des Herzogthumes Teschen von den* ältesten *bis auf die neuesten Zeiten*. Teschen, 1818) and continued writing in Brno. A number of his natural history studies were published in prolific journals and compendia. His monographs described the fish, reptiles, and birds that lived in Moravia and Austrian Silesia (*Mährens und k.k. Schlesiens Fische, Reptilien und Vögel.* Brünn, 1856) and introduced peat as a material for heating and fertilising (*Kurze Anleitung Torf zu sehen, zu stehen, und als Brenn- oder Dünger-Material zu Benützen*. Brünn, 1841). He also compiled an overview of the Francis Museum's collections (*Das Franzensmuseum.* Brünn, 1853). He helped set up the Werner Society for the Geological Exploration of Moravia and Silesia, established on the 100th anniversary of the birth of the German geologist and mineralogist Abraham Gotlob Werner (1750–1817) on 22 April 1851 in Brno. He chaired the society and for ten years was editor of its yearbook entitled *Jahresberichte des Werner-Verein zur geologischen Durchforschung von Mähren und Schlesien* (Brünn, 1852–1863).

In 1864, the archaeologist Moritz Wilhelm Trapp became the museum's curator. Trapp also considered the library a top priority as it was the collection which was most frequently consulted. He reorganised the library, arranging all the books in alphabetical order as cards in a descriptive catalogue, marking them with an ascending number series (which became the call numbers still valid today), and recording them in a catalogue printed between

[18]

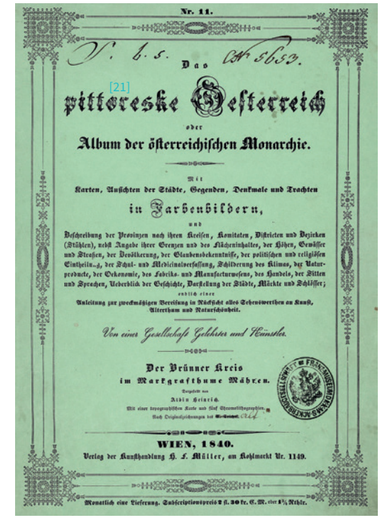

[19]

[20]

[18]
Prvního průvodce po Františkově muzeu s pokyny pro návštěvníky sepsal a vydal kustod Albín Heinrich v roce 1853. Popis knihovny uvádí 5 730 děl se jmenovitým výčtem zajímavých rukopisů a starých tisků. Foto titulního listu.

The first guide to the Francis Museum with instructions for the visitors was written and published by curator Albin Heinrich in 1853. It states that the library has 5,730 works and includes a list of attractive manuscripts and early printed books. Title page, photo.

[19]
Vědeckou charakteristiku 174 druhů ryb, plazů a ptáků na Moravě a ve Slezsku jako výsledek svého čtyřicetiletého zkoumání sepsal kustod muzea Albín Heinrich v roce 1856. Foto obálky knihy.

Forty years of Albin Heinrich's research resulted in a publication characterising 174 species of fish, reptiles, and birds in Moravia and Silesia. Book cover, photograph.

[20]
Pro edici *Das pittoreske Oesterreich* vídeňského nakladatele zpracoval Albín Heinrich dvě publikace ilustrované barevnými litografiemi Rudolfa Hubera. Titulní list *Der Brünner Kreis*, 1840.

For the series *Das pittoreske Oesterreich* by a Viennese publisher, Albin Heinrich produced two publications illustrated with hand coloured lithographs by Rudolf Huber. Title page of *Der Brünner Kreis*, 1840.

který také vydal její výběrový seznam (Schram 1910). Cenné jsou v ní zejména litografické portréty z 19. století, ale také veduty moravských měst. Sbírka je nově zpracovaná a obsahuje na 2 800 položek.

Moriz Wilhelm Trapp (24. ledna 1825 Vodňany – 27. května 1895 Brno) se po studiích historie a archeologie na pražské univerzitě stal vychovatelem v některých šlechtických domech, nejdéle na zámku Dubských v Lysicích. Ve svých 34 letech nastoupil do Františkova muzea a po smrti Albína Heinricha se stal v roce 1864 kustodem muzea a současně sekretářem Historicko-statistické sekce Moravské hospodářské společnosti. Zajímal se zejména o archeologii, jak svědčí jeho členství v Altertums-Vereinu, v Ústřední komisi pro umění a historické památky ve Vídni a v archeologické sekci Muzea království českého v Praze. Také své první studie a zprávy publikoval česky od roku 1855 v *Památkách archeologických a místopisných*, v nichž hodnotil své výzkumy o hradech (Svojanov), církevních památkách (Jednoty bratrské, kaple sv. Klimenta u Lipůvky a Osvětiman) nebo městské gotice (Tišnov, Třebíč). Souběžně přispíval také četnými příspěvky do časopisu Moravské hospodářské společnosti *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section* o hradech a zámcích (Dukovany, Perštýn, Znojmo) nebo

1864 and 1868. This catalogue contains 9,826 monograph titles (Trapp 1868), and identified the books from the bequests of Count Sylva-Tarouca and the Knight of Ronov. Trapp also laid the foundation of the collection of vedute and portraits, which continued to be built up by his successor Wilhelm Schram, who later published its inventory (Schram 1910). It contains valuable lithographic portraits from the 19th century as well as unique vedute of Moravian towns. The collection has now been re-catalogued and contains 2,800 items.

Having graduated in history and archaeology in Prague, **Moritz Wilhelm Trapp** (24 January 1825, Vodňany – 27 May 1895, Brno) made his living as a tutor in aristocratic families, his longest stay being at the chateau of the Dubský family in Lysice. At the age of 34 he got a job at the Francis Museum, and after the death of Albin Heinrich in 1864, he became the curator and secretary of the Historical and Statistical Section of the Moravian Agricultural Society. He was particularly interested in archaeology and was a member of a number of archaeological associations: Altertums-Verein, the Central Commission for Art and Historical Monuments in Vienna, and the archaeological section of the Museum of the Kingdom of Bohemia in Prague (today's National Museum). His first studies and reports were written in Czech and published in 1855 in the academic journal *Památky archeologické a místopisné* (Sights of Archaeology and Local History), in which he presented his research on castles (Svojanov), churches (Unity of the Brethren, the chapel of St. Kliment near Lipůvka and Osvětimany), and urban

[21]
Portrét Morize Wilhelma Trappa (1825–1895), archeologa, historika a kustoda Františkova muzea v letech 1864 až 1895.

Portrait of Moritz Wilhelm Trapp (1825–1895), archaeologist, historian and curator of the Francis Museum from 1864 to 1895.

o kostelích (Drnovice, Lysice, Pohořelice, Račice). Byl také spolupracovníkem *Riegrova slovníku naučného*. Některé jeho práce vyšly i samostatně, jako například přednáška o Zderadově sloupu (*Die Zderad-Säule bei Brünn*. Brünn, 1862), přehled církevních památek (*Brünns kirchliche Kunstdenkmale*. Brünn, 1888), popis Kounicova paláce (*Das Fideicommiss-Haus Kaunitz am grossen Platze zu Brünn.* Brünn, 1868) nebo Špilberku (*Der Spielberg in Brünn.* Brünn, 1873). V letech 1888 a 1891 vydal dva průvodce po Františkově muzeu, vždy v obou zemských jazycích. Jeho nejrozsáhlejším dílem je abecední katalog knihovny Františkova muzea, který začal vycházet roku 1864. Trapp byl velmi dobrým znalcem moravských dějin a jeho zájem o archeologii se také projevil v budování muzejních sbírek. Kustodem muzea byl až do své smrti, po dobu 36 let.

Knihovna Františkova muzea byla až do poloviny 19. století knihovnou malého rozsahu, společně s ostatními sbírkami ji spravoval kustod muzea. Mohli ji využívat jen členové Moravské hospodářské společnosti a jejích sekcí, což v praxi představovalo jen malé množství zájemců. V lednu 1849 napsaly *Moravské noviny,* že Brno má čtyři tiskárny, ale žádnou veřejnou knihovnu, což bylo označeno za kulturní nedostatek v souvislosti s tím, že šlo o hlavní město země. Známé klášterní knihovny (augustiniánů, minoritů), farní (u sv. Jakuba), školní (filozofického ústavu, bohosloveckého alumnátu, německého gymnázia)

Gothic architecture (Tišnov, Třebíč). At the same time, he contributed to the journal of the Moravian Agricultural Society *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section* with articles on castles, chateaus (Dukovany, Perštýn, Znojmo), and churches (Drnovice, Lysice, Pohořelice, Račice). He also collaborated on *Riegrův slovník naučný* (Rieger's Dictionary). Some of his works were published as monographs, such as his lecture on the Zderad Column in Brno (*Die Zderad-Säule bei Brünn. Brünn*, 1862), an overview of Brno's ecclesiastical buildings (Brünns kirchliche Kunstdenkmale. Brünn, 1888), a description of Kounic's palace (*Das Fideicommiss-Haus Kaunitz am grossen Platze zu Brünn*. Brünn, 1868) and Spielberg Castle (*Der Spielberg in Brünn*. Brünn, 1873). In 1888 and 1891 he published two bilingual Czech-German guides to the Francis Museum. His most extensive work is the alphabetical catalogue of the museum's library, which was first published in 1864. Trapp was a leading expert on Moravian history and his interest in archaeology was reflected in the museum collections that he built up during the 36 years of working as a curator until his death.

Until the mid-19th century, the library of the Francis Museum was a small library; like any other collection it was looked after by the museum curator. It was accessible only to the members of the Moravian Agricultural Society, which resulted in a rather limited number of users. In January 1849, the newspaper *Moravské noviny* (Moravian Paper) pointed out that Brno had four printing houses but no public library. Given that Brno was the capital of the province, this was deemed to be a cultural deficit. The monastery libraries (Augustinian, Minorite), the parish library (St. James'), as well as the school libraries (those of the institute of philosophy, the theological seminary, and the German grammar school) were open only to members of the respective community, as was the library of the Francis Museum. This did not change until the early 1860s, when the Association Act was passed. The act led to the formation of political parties and the development of social life; in cities and larger villages reading societies with libraries and sometimes reading rooms were established and opened to the public. As early as September 1861, the Slavic Reading Society (Slovanský čtenářský spolek) was founded in Brno. Within the first year of its existence, it attracted as many as 111 members and soon became the centre of Czech social life in Brno.

The Moravian Diet decided on 13 March 1863 that the Provincial Committee and the committee of the Moravian Agricultural Society should discuss the possibility of making the Francis Museum and its library a provincial institution (as had been the case earlier with the Moravian Archive) and thus open it to the public. In December 1866, while discussing a subsidy for publishing a printed library catalogue, the Moravian Diet reopened the topic of turning the museum into an institution under provincial government.

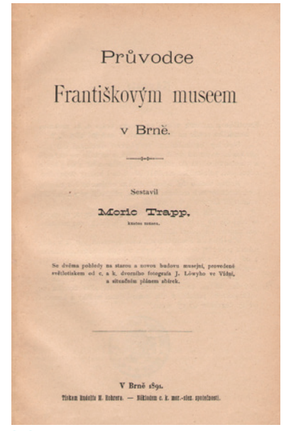
Průvodce
Františkovým museem
v Brně.
Sestavil
Moric Trapp.
V Brně 1891.

[22]

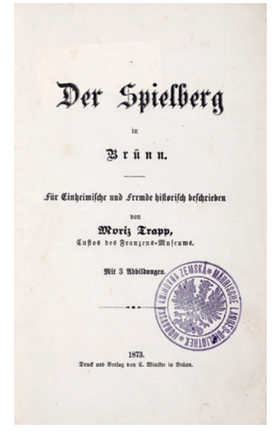
Der Spielberg
in
Brünn.
Für Einheimische und Fremde historisch beschrieben
von
Moriz Trapp,
Custos des Franzens-Museums.
Mit 3 Abbildungen.
1873.
Druck und Verlag von C. Winiker in Brünn.

[23]

Brünn's
kirchliche
Kunstdenkmale.
Von
Moriz Trapp,
1888

[24]

Beiträge
zum
bürgerlichen Militärwesen
Brünn's
der alten bis jetzigen Zeit.
Von
Moriz Trapp,
Custos des Franzens-Museums.
Mit vier Kupfer-Abbildungen.
Brünn.
Selbstverlag des Verfassers.
1873.

[25]

[22]
Průvodce po Františkově muzeu sepsaný a vydaný Morizem Trappem v roce 1882 obsahuje též nástin dějin knihovny.
Foto titulního listu.

A guide to the Francis Museum, written and published by Moritz Trapp in 1882. It briefly outlines the history of the library.
Title page, photo.

[23]
Historický popis brněnského hradu sepsal Moriz Trapp pro knihkupce Karla Winikera, který jej vydal knižně roku 1873.
Foto titulního listu.

Moritz Trapp described Spielberg Castle for the bookseller Karl Winiker, who published it in 1873. Title page, photo.

[24]
Fejetony o brněnských církevních památkách publikoval Moriz Trapp v deníku *Mährisch-schlesischer Korrespondent* a knižně je vydal v roce 1888.
Foto titulního listu.

Moritz Trapp wrote feuilletons about Brno's ecclesiastical buildings for the daily Mährisch-schlesischer Korrespondent and later published them in book form in 1888.
Title page, photo.

[25]
Knížku o městské stráži, národní gardě, městských hradbách a erbech vydal Moriz Trapp v roce 1873. Foto titulního listu.

A book about the city guard, the national guard, the city walls, and heraldry was published by Moritz Trapp in 1873.
Title page, photo.

sloužily podobně jako knihovna Františkova muzea jen členům příslušné komunity. Potřebné změny tak nastaly až počátkem šedesátých let 19. století vydáním spolkového zákona. Na jeho základě docházelo ke vzniku politických stran a k rozvoji společenského života, ve městech i větších obcích vznikaly čtenářské spolky s knihovnami a mnohde i s čítárnami, jež byly přístupné širší veřejnosti. Již v září 1861 byl v Brně ustaven Slovanský čtenářský spolek, do kterého se jen v prvním roce jeho existence přihlásilo 111 členů a jenž se brzy stal střediskem českého společenského života ve městě.

Poslanci Moravského zemského sněmu na svém zasedání 13. března 1863 přijali usnesení, aby zemský výbor projednal s výborem Moravské hospodářské společnosti, jak by se Františkovo muzeum i s knihovnou mohlo stát zemským ústavem – podobně jako tomu bylo v případě Moravského zemského archivu – a jak by mohlo dojít k jeho otevření se veřejnosti. K tomuto záměru o pozemštění muzejní instituce se sněm vrátil v prosinci 1866 v souvislosti se schvalováním dotace na vydání tištěného katalogu knihovny. Jednání však nevedla k dohodě, svědčí o tom usnesení sněmu z 9. září 1868, v němž se žádá, aby zemský výbor od dosavadních jednání upustil. Když však Moravská hospodářská společnost požádala v říjnu 1869 o dotaci pro muzeum ve výši 6 000 zlatých, sněm byl ochoten souhlasit jen za podmínek, aby knihovna a sbírky přírodnin byly pravidelně a stále přístupnými, a to nejen členům společnosti, a aby kontrolu nad hospodařením měl zemský výbor. To ovšem nebylo ze strany Moravské hospodářské společnosti přijato a z dotace sešlo.

Mezníkem v dějinách knihovny se stal rok 1883. Náměstek ředitele Moravské hospodářské společnosti a předseda její historicko-statistické sekce Christian d'Elvert předložil moravskému sněmu 18. srpna 1882 petici, v níž popsal

However, the negotiations led nowhere; the resolution of 9 September 1868 requested that the Provincial Committee abandon the ongoing negotiations. However, when the Moravian Agricultural Society applied in October 1869 for a subsidy for the museum of 6,000 florins, the Moravian Diet agreed only on condition that the library and the natural history collections be regularly and permanently open to the public and that the budget be managed by the Provincial Committee. However, the Moravian Agricultural Society refused and the subsidy was abolished.

The year 1883 was a milestone in the library's history. Christian d'Elvert, deputy director of the Moravian Agricultural Society and chairman of its Historical and Statistical section, presented a petition to the Moravian Diet on 18 August 1882. He described the dismal state that the Francis Museum and its library were in and asked for a regular annual subsidy of 6,000 florins, pointing to the status held by provincial museums in other parts of the monarchy. He evaded complying with the Moravian Diet's request that the provincial authorities take over the administration of the museum by a vague promise that this could happen. Thus the Moravian Diet agreed to pay an annual subsidy of 5,000 florins from 1883 onwards on condition that the public have free and lasting access to the library and other museum collections. Christian d'Elvert's s position as the mayor of Brno helped him push through regular subsidies from the municipality and from the First Moravian Savings Bank (*První moravská spořitelna*). In 1883, an extension to the old building of the Bishop's Courtyard was completed for the library. On 11 December 1883, the library was declared public and open daily throughout the year, except for four weeks in July and August, when a major cleaning operation took place. With an average annual attendance of 4,000 to 6,000 users, the library was indeed a popular institution. In 1884, the museum was reorganised and the

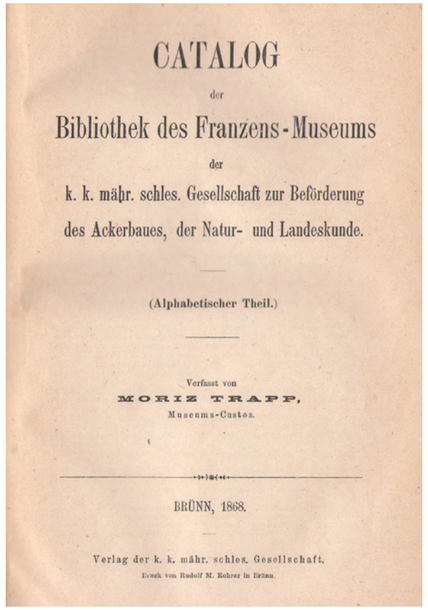

CATALOG
der
Bibliothek des Franzens-Museums
der
k. k. mähr. schles. Gesellschaft zur Beförderung
des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.

(Alphabetischer Theil.)

Verfasst von
MORIZ TRAPP,
Museums-Custos.

BRÜNN, 1868.

Verlag der k. k. mähr. schles. Gesellschaft.
Druck von Rudolf M. Rohrer in Brünn.

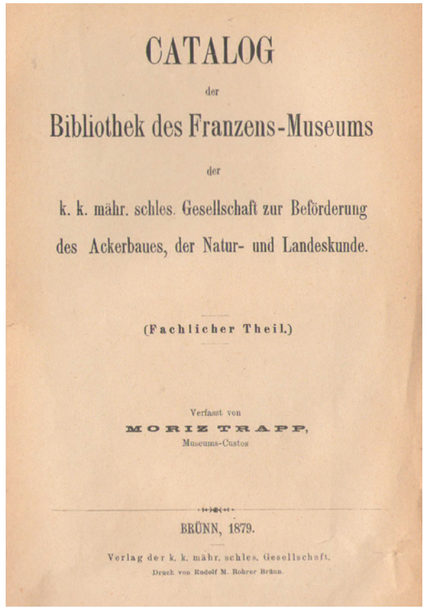

CATALOG
der
Bibliothek des Franzens-Museums
der
k. k. mähr. schles. Gesellschaft zur Beförderung
des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.

(Fachlicher Theil.)

Verfasst von
MORIZ TRAPP,
Museums-Custos

BRÜNN, 1879.

Verlag der k. k. mähr. schles. Gesellschaft.
Druck von Rudolf M. Rohrer Brünn.

[26]
Katalog knihovny Františkova muzea zpracoval Moriz Wilhelm Trapp a s finanční dotací moravského sněmu jej vydala Moravská hospodářská společnost ve třech sešitech v letech 1864 až 1868; podchytil 9 172 titulů. V roce 1879 k němu ještě vydal věcný rejstřík.

The catalogue of the museum library was compiled by Moritz Trapp and published in three issues by the Moravian Agricultural Society with the financial support of the Moravian Diet from 1864 to 1868; it listed 9,172 titles. In 1879, Trapp also published a subject index.

neutěšený stav Františkova muzea a jeho knihovny a požadoval pro něj pravidelnou roční dotaci 6 000 zlatých. Svou žádost zdůvodňoval srovnáním s postavením zemských muzeí v jiných částech monarchie. Podařilo se mu rovněž vyhnout se požadavkům zemského sněmu na převzetí muzea do správy země všeobecným slibem, že se tak může stát. Zemský sněm souhlasil s roční dotací ve výši 5 000 zlatých od roku 1883 s podmínkou, aby veřejnost měla zajištěn bezplatný a trvalý přístup a mohla používat knihovny a jiné muzejní sbírky. Christian d'Elvert se ze svého postavení starosty města Brna také zasadil o pravidelnou dotaci ze strany magistrátu a První moravské spořitelny. Ještě v roce 1883 byla pro knihovnu dokončena přístavba ke staré budově Biskupského dvora a den 11. prosinec 1883 se stal významným, neboť knihovna byla prohlášena veřejnou a zpřístupněna denně po celý rok, s výjimkou doby čtyř týdnů vždy na přelomu července a srpna, kdy probíhal velký úklid. Průměrná roční návštěvnost 4 000 až 6 000 čtenářů nebo vypůjčovatelů vytvářela z knihovny vyhledávanou instituci. Roku 1884 byla systemizace muzea rozšířena a na místo knihovníka nastoupil již zmíněný dr. Wilhelm Schram.

Dary knih nebo odkazy celých knihoven představovaly hlavní způsob, jakým se knihovna v 19. století rozrůstala. V hlavním inventáři Moravské hospodářské společnosti tvoří ostatně kniha první položku – 6. července 1808 do něj byla zapsána příručka Johanna Bernharda Fischera *Ueber den Körnerverlust im Saatgetraide (O ztrátě zrna při setbě*

post of librarian was established, which was taken up by Wilhelm Schram.

The library grew over the course of the 19th century mainly through donations of books and sometimes the bequests of entire private libraries. In the main inventory of the Moravian Agricultural Society, the first item ever to be recorded on 6 July 1808 was a book: *Johann Bernhard Fischer's manual Ueber den Körnerverlust im Saatgetraide* (On the Loss of Grain during Sowing, or How to Easily and Precisely Calculate the Necessary Amount of Seed per Acre), published in Nuremberg in 1808, bearing witness to the society's original focus on agriculture. It marks the origins of the library; it has the call number 2-2534 and is still preserved in the Moravian Library. Soon more books were listed in the inventory of other collections, sometimes labelled as "package" or "box of books" with the donor's name, yet without further details on the content of these items (Vávra 1977).

When the museum was founded, it received a number of donations. These formed the basis of the natural history collections, which included unique collections of minerals, fossils, and arthropods. As the Moravian Agricultural Society's focus shifted towards history and local geography, other collections grew in importance and diversity: collections of historical paintings, fine art, seals; numismatic and heraldic collections; collections of ethnographic objects, farm machinery, tools, and miscellaneous antiques.

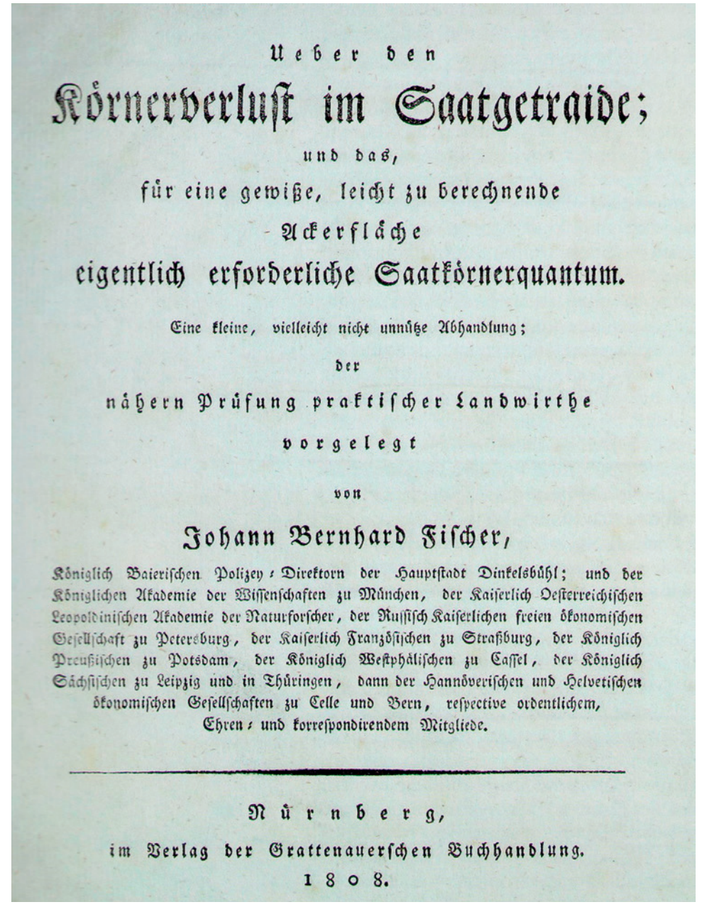

Ueber den
Körnerverlust im Saatgetraide;
und das,
für eine gewiße, leicht zu berechnende
Ackerfläche
eigentlich erforderliche Saatkörnerquantum.
Eine kleine, vielleicht nicht unnütze Abhandlung;
der
nähern Prüfung praktischer Landwirthe
vorgelegt
von
Johann Bernhard Fischer,
Königlich Baierischen Polizey-Direktorn der Hauptstadt Dinkelsbühl; und der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu München, der Kaiserlich Oesterreichischen Leopoldinischen Akademie der Naturforscher, der Russisch Kaiserlichen freien ökonomischen Gesellschaft zu Petersburg, der Kaiserlich Französischen zu Straßburg, der Königlich Preußischen zu Potsdam, der Königlich Westphälischen zu Cassel, der Königlich Sächsischen zu Leipzig und in Thüringen, dann der Hannöverischen und Helvetischen ökonomischen Gesellschaften zu Celle und Bern, respective ordentlichem, Ehren- und korrespondirendem Mitgliede.

Nürnberg,
im Verlag der Grattenauerschen Buchhandlung.
1808.

[27]
První knihou zapsanou do inventáře dne 6. července 1808 je návod *O ztrátě zrna při setbě aneb, jak jistě a snadno vypočítat potřebné množství osiva na akr*. Autorem je J. B. Fischer a vyšla v Norimberku 1808. 6. červenec 1808 je tedy datum vzniku Moravské zemské knihovny.

The first book to be recorded in the library's inventory on 6 July 1808 is the guidebook *Ueber den Körnerverlust im Saatgetraide* (On the Loss of Grain during Sowing, or how to easily and precisely calculate the necessary amount of seed per acre with certainty and ease). It was written by J. B. Fischer and published in Nuremberg in 1808. Thus, 6 July 1808 is considered the date of the foundation of the present-day Moravian Library.

aneb, jak jistě a snadno vypočítat potřebné množství osiva na akr), která vyšla v témže roce v Norimberku. Tato kniha svým obsahem svědčí nejen o zaměření společnosti, ale je také dokladem počátku knihovny; má signaturu 2-2534 a dodnes je uchována v Moravské zemské knihovně. Záhy najdeme v inventáři mezi přírůstky jiných sbírek zapsané i další knihy, někdy s označením „balík" či „bedna knih" s uvedením dárce, aniž došlo k tomu, že by někdo rozepsal obsah těchto celků (Vávra 1977).

I se vznikem muzea bylo spojeno množství darů, díky nimž se vytvářely zárodky sbírky nerostů, paleontologických zkamenělin, členovců a dalších zoologických a botanických kolekcí. S orientací na dějiny a činnost společnosti takto vznikaly a rozrůstaly se sbírky historických obrazů, sbírka numismatická, sfragistická a heraldická, sbírka

These were all described by the museum's curator in P*růvodce Františkovým museem v Brně* (Guide to the Francis Museum in Brno; Trapp 1891), recognizing particular patrons. The first couple of years after the museum was founded saw the greatest number of donations; the library received books, maps, atlases, manuscripts, and archival materials. The museum's founders are among its most generous patrons: Altgrave Hugo Franz Salm-Reifferscheidt; Count Joseph Auersperge; and the Moravian-Silesian Governor Count Anton Friedrich Mittrowsky. The last mediated a gift from Emperor Franz I, who donated a prestigious publication describing the coin collection of the museum in Milan *(Monete Cufiche dell' J. R. museo di Milano*, 1819). Archduke Karl contributed books on war strategy. After Emperor Ferdinand I ascended to the throne, he made a generous donation: in recognition of the museum bearing his father's name, he donated 109 works to the library. Among them was a unique set of hand-coloured litographs of Austrian army uniforms from 1822 (a reedition of this set was published by the Moravian Library for the bicentenary of the Battle of Austerlitz in 2005).

Throughout the 19th century, the library had a department of manuscripts and early documents. These included extremely rare illuminated chant psalters, a hymnbook of the Unity of Brethren in Dačice dating back to 1587, and 15th–17th century legal codes. The hand-written genealogical and topographic collection of František Josef Schwoy was donated to the Museum by Altgrave Hugo Franz Salm-Reifferscheidt in 1819. In the same year Count Joseph Auersperk donated a collection entitled "Zlobický's Collection" (it bore the name of Josef Valentin Zlobický, a professor of Czech at the University of Vienna, a patriot and a collector). A part of Jan Petr Cerroni's collection of manuscripts was given to the library by Count Friedrich Sylva-Tarouca in 1859. Christian d'Elvert bequeathed a valuable collection of one hundred historical manuscripts from the 17th–19th centuries related to Moravian and Silesian local history to the library. The catalogue of manuscripts in the museum library was compiled by Wilhelm Schram, listing 892 entries and over 2,000 items, which mostly related to the history of Moravian villages and monasteries (Schram 1890).

Some more patrons who donated large collections of books on Moravian history and geography are worth mentioning: Knight Julius of Švábenice; Václav Pešina, a parish priest in Blučina and later canon at St. Vitus Cathedral in Prague, who wrote and published Czech books; court chancellor Count Karl Borromäus Inzaghi, who donated 300 mostly Italian books. The director of the Moravian Agricultural Society from 1827 to 1845, Count Franz Joseph von Zierotin, donated 454 books and journals, most of which were related to recent war events. The collection of prints from the 16th century donated by Friedrich Emil Schindler, the owner of an estate in Kunín, was also a generous bequest.

výtvarného umění, národopisných předmětů, hospodářských strojů a nářadí a různých starožitností, které postupně nabývaly na rozmanitosti i významu. Jejich popis zpracoval kustod muzea v *Průvodci Františkovým museem v Brně* (Trapp 1891) s uvedením dárců. Těch bylo nejvíce v prvních letech po založení Františkova muzea. Početných darů knih, map a atlasů, rukopisů i archiválií se dostalo také knihovně. Mezi její dárce patřili zakladatelé muzea, starohrabě Hugo František Salm-Reifferscheidt, hrabě Josef Auersperg i moravskoslezský guvernér hrabě Antonín Bedřich Mitrovský, který zprostředkoval také dar od císaře Františka I. Ten věnoval reprezentační popis sbírky mincí muzea v Milánu (*Monete Cufiche dell' J. R. museo di Milano*, 1819). Přispěl rovněž arcikníže Karel knihami o válečné strategii. Velkolepý byl také dar císaře Ferdinanda I. po jeho nástupu na trůn. Jako uznání, že muzeum nese jméno jeho otce, věnoval knihovně 109 děl. Byl mezi nimi i unikátní soubor ručně kolorovaných litografií uniforem rakouské armády k roku 1822 (tento soubor byl knihovnou vydán jako reedice ke dvoustému výročí bitvy u Slavkova v roce 2005).

Po celé 19. století bylo součástí knihovny oddělení rukopisů a listin. Mezi nimi se nacházely i velmi vzácné iluminované chorální žaltáře, zpěvník bratrské obce v Dačicích z roku 1587, právnické kodexy z 15. až 17. století. Genealogickou a topografickou rukopisnou sbírku Františka Josefa Schwoye daroval muzeu starohrabě Hugo František Salm-Reifferscheidt, ve stejném roce 1819 věnoval muzeu hrabě Josef Auersperk tzv. Zlobického sbírku (ta nesla jméno po Josefu Valentinu Zlobickém, profesoru češtiny na vídeňské univerzitě, vlastenci a sběrateli), část rukopisné sbírky Jana Petra Cerroniho dostala knihovna od hraběte Bedřicha Sylva-Taroucy v roce 1859. Cennou sbírku jednoho sta historických rukopisů vztahujících se k moravské a slezské vlastivědě ze 17. až 19. století odkázal knihovně Christian d'Elvert. Rukopisy v knihovně Františkova muzea čítaly 892 položek s více než 2 000 kusy a vztahovaly se k dějinám moravských obcí a klášterů. Katalog rukopisů sestavil Wilhelm Schram (Schram 1890).

Mezi dárci větších kolekcí knih k moravské vlastivědě bychom mohli uvést Václava Pešinu, spisovatele a vydavatele českých knih, faráře v Blučině a později kanovníka u sv. Víta v Praze, a také rytíře Julia ze Švábenic. Dvorní kancléř hrabě Karl Borromäus Inzaghi věnoval na 300 většinou italských knih. Hrabě František Josef z Žerotína, který byl v letech 1827–1845 ředitelem Moravské hospodářské společnosti, věnoval 454 knih a časopisů – ty se obsahem ponejvíce vztahovaly k nedávným válečným událostem. Významná byla také sbírka tisků z 16. století od Bedřicha Emila Schindlera, majitele panství Kunín.

Největším mecenášem knihovny byl kanovník hrabě Bedřich Sylva-Tarouca (1816–1881). Jeho matka pocházela z rodu Šternberků a podílela se na založení pražského vlasteneckého muzea. Přirozeně se i Bedřich Sylva-Tarouca,

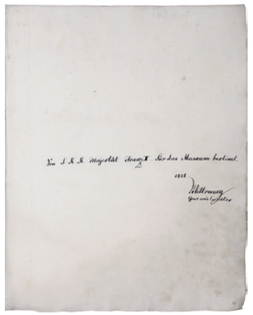

Yet the greatest patron of the library was Count Friedrich Sylva-Tarouca (1816–1881). His mother came from the Sternberg family and helped establish the Museum in Prague. After studying philosophy and theology in Olomouc, Prague, and Brno, where he worked from 1846, Friedrich Sylva-Tarouca later became involved in the Czech National Revival and sought to expand the Francis museum's library. Inspired by the gifts of the Counts of Sternberg to the Prague Museum, he himself made generous donations. On 4 May 1854, he wrote a letter to the central committee of the Moravian Agricultural Society in which he stated that because Brno was in need of a public library, he was donating a number of books to the museum library and would bequeath his entire collection to it after his death. In 1856 the library received Empire-style cabinets with 1,332 works amounting to 3,508 volumes. Eventually his donation included more than 6,000 books of universal, historical, theological, and literary interest, such as Diderot's and d'Alembert's 17-volume *Encyclopédie*, Zedler's *Deutsche Universal-Lexikon* from the mid-18th century, and a number of 16th-century printed Czech books that Sylva-Tarouca collected. After he died, however, he bequeathed the remaining part of his own library to the Czech-language association Matice Moravská, for the library of the Francis Museum had not yet become public, and Sylva-Tarouca was bothered by the fact that its administration was in German hands at a time of nationalist tensions. Eventually, the books from Tarouca's donations to the Francis Museum and to Matice Moravská were merged

[28]
Moravskoslezský guvernér Antonín Bedřich, hrabě Mitrovský, prosadil návrh na zřízení brněnského muzea. V roce 1821 předal knihovně dar císaře Františka I., kterým bylo dvousvazkové dílo na ručním papíru s popisem a rytinami mincí ve sbírce muzea v Miláně. Od hospodářského přešla knihovna k univerzálnímu zaměření.

The Moravian-Silesian Governor Count Anton Friedrich Mittrowsky pushed through a proposal to establish a museum in Brno. In 1821, he presented the library with a gift from Emperor Francis I, which was a two-volume work printed on handmade paper with descriptions and engravings of coins in the collection of the museum in Milan. The library became focused on a whole range of topics.

[29]
Dar císaře Ferdinanda I. knihovně Františkova muzea z roku 1835 obsahoval též unikátní soubor kolorovaných litografií uniforem rakouské armády, který Moravská zemská knihovna vydala v reedici u příležitosti 200. výročí bitvy u Slavkova v roce 2005.

Emperor Ferdinand I's gift to the library from 1835 included a unique set of coloured lithographs of Austrian uniforms from 1822; a reedition of this set was published by the Moravian Library for the bicentenary of the Battle of Austerlitz in 2005.

po studiích filozofie a teologie v Olomouci, v Praze i v Brně, kde od roku 1846 působil, zapojil do českého národního obrození a usiloval o to, aby se brněnské muzeum obohatilo novými sbírkami knih. K čemuž i sám přispěl, inspirován ve své činnosti dary hrabat Šternberků pražskému muzeu. Ústřednímu výboru Moravské hospodářské společnosti napsal 4. května 1854 dopis, v němž uvedl, že z důvodu nutnosti zřídit v Brně veřejnou knihovnu věnuje muzejní knihovně mnoho knih a po své smrti jí odkáže celou svou sbírku. Předání knihovny probíhalo od roku 1856, kdy od něj knihovna získala 1 332 děl o 3 508 svazcích i s empírovými skříněmi. Celkově ale tento dar narostl na více než 6 000 univerzálních, historických, teologických a literárněvědně zaměřených knih. Byly mezi nimi sedmnáctisvazková Diderot d'Alembertova francouzská encyklopedie, osmašedesátisvazkový Zedlerův *Deutsche Universal-Lexikon* z poloviny 18. století, ale také mnoho českých tisků z 16. století, které Sylva-Tarouca sbíral. Když však tento mecenáš zemřel, odkázal zbývající část své knihovny českému spolku Matice moravská, neboť knihovna Františkova muzea se dosud nestala veřejnou a vadilo mu, že její správa byla v národnostně vyhrocené době v německých rukou. S odstupem času však ke spojení knih z Taroucových darů Františkovu muzeu a Matici moravské přeci jen došlo, když se z knihovny Františkova muzea stala Zemská a univerzitní knihovna a Matice moravská jí svou knihovnu věnovala.

Příklad hraběte Sylva-Taroucy měl brzy své následovníky. Člen Moravské hospodářské společnosti rytíř Antonín Endsmann z Ronova a pán na Křižanově odkázal muzeu roku 1857 ve své závěti celou svou knihovnu včetně regálů. Tento soubor obsahoval 423 děl v 1 845 svazcích převážně

in one collection; when the library of the Francis Museum became the State and University Library, Matice Moravská donated the whole of its library to it.

Others soon followed the example set by Count Sylva-Tarouca. A member of the Moravian Agricultural Society, Knight Antonín Endsmann of Ronov and Lord of Křižanov bequeathed his entire book collection, including the bookcases, to the museum in 1857. The collection contained 1,845 volumes of 423 different works of mostly 19th century historical and geographical literature, as well as complete editions of German classics. After the death of Alois Jeitteles in 1859, a renowned physician in Brno, the library received more than 400 medical books from his collection. Another book collection which the Francis museum acquired was that of its curator Albin Heinrich. Heinrich worked in the museum until his death in 1864, upon which the Moravian Agricultural Society purchased his private library of 1,763 volumes and 714 booklets. It was mainly philological and historical literature, as well as fiction; pieces of Silesian and Moravian literature were especially valuable. Thanks to these acquisitions, the library had 11,205 titles listed on its inventory, which amounted to about 26,000 volumes. The library kept adding to its collection. According to the decision of the Ministry of Culture and Teaching of 30 December 1868, the Olomouc Study Library (*Studijní knihovna*) handed over its duplicates to Brno – a total of 1,788 volumes and 251 booklets.

In 1883 the museum library moved to new premises, acquired by an extension to the existing building of the Bishop's Courtyard. It further expanded its collection by incorporating the library of the Historical and Statistical

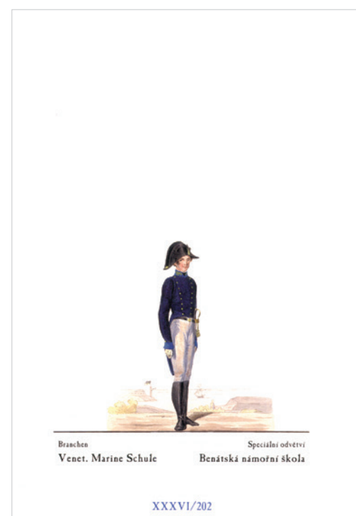

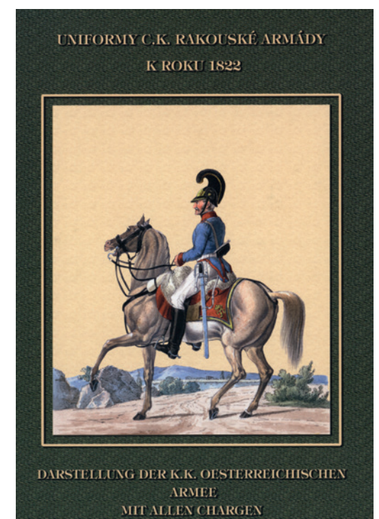

historické a zeměpisné literatury 19. století a také úplných vydání německých klasiků. Podobně po smrti brněnského lékaře Aloise Jeittelese dostala knihovna v roce 1859 více než 400 medicínských děl z jeho kolekce. Stejným způsobem přešla do fondu i knihovna kustoda Albína Heinricha, jenž pracoval v muzeu až do své smrti v roce 1864. Hospodářská společnost následně koupila z jeho pozůstalosti knihovnu o rozsahu 1 763 svazků a 714 sešitů. Šlo především o filologickou a historickou literaturu včetně beletrie; zvláště cenná byla silesiaka a moravika. Díky těmto ziskům měla knihovna v roce úmrtí kustoda Heinricha v inventáři uvedeno 11 205 titulů, což bylo asi 26 000 svazků knih. Další výrazné rozšíření následovalo. Z rozhodnutí ministerstva kultury a vyučování z 30. prosince 1868 předala olomoucká Studijní knihovna do Brna své duplikáty, celkem šlo o 1 788 svazků a 251 sešitů.

Když se roku 1883 muzejní knihovna přestěhovala do nových prostor, získaných přístavbou ke stávající budově Biskupského dvora, stala se její součástí i knihovna historicko-statistické sekce Moravské hospodářské společnosti, která byla ustavena v roce 1850 a byla velmi aktivní svou vydavatelskou činností. Od roku 1855 vydávala časopis *Notizenblatt* a edici historických knih *Schriften,* za něž výměnou získávala množství knih a časopisů. Knihovna historicko-statistické sekce měla na 9 000 knih a 325 rukopisů, rovněž byla zpřístupněna veřejnosti a její katalog byl vydán tiskem (Schram 1885).

Sídlo knihovny bylo od počátku 19. století v Dietrichštejnském paláci na Zelném trhu, kde měla Moravská hospodářská společnost k dispozici několik místností. Když byl pro potřeby Františkova muzea přidělen Biskupský dvůr (Muzejní ulice č. 2), historická stavba z roku 1591, postavená za olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic, která tvořila areál budov pod Petrovem za Dietrichštejnským palácem, bylo v něm od roku 1819 místo i pro knihovnu. Pro umístění rozsáhlých darů dostala knihovna v roce 1860 nové skříně i další prostory v tomto objektu. Zásadním řešením pak byla přístavba třípodlažní rozsáhlejší budovy v roce 1883, v níž byly vyhrazeny pro knihovnu čtyři přízemní místnosti.

[30]
Největším mecenášem knihovny byl v polovině 19. století Bedřich hrabě Sylva-Tarouca.
Litografie Josefa Mánesa z roku 1856.

The most generous patron of the library in the mid-19th century was Friedrich Count Sylva-Tarouca.
Lithograph by Josef Mánes, 1856.

section of the Moravian Agricultural Society established in 1850, which was very active in publishing; from 1855 it published the journal *Notizenblatt* and the series of historical books *Schriften*, in exchange for which it was given many other books and journals. Thus its library held 9,000 books and 325 manuscripts, which became now available to the public, while its catalogue was published in print (Schram 1885).

In the early 19th century the library was located in the Dietrichstein Palace on *Zelný trh* Square, where the Moravian Agricultural Society had several rooms at its disposal. When the Bishop's Courtyard was given up for the needs of the Francis Museum, in 1819 the library was also moved to the premises of the structure built under Bishop Stanislav Pavlovský of Olomouc in 1591, which formed the complex of buildings downhill of Petrov behind the Dietrichstein Palace. In 1860, the library received new bookcases and additional space to house the growing collection, yet this did not suffice. The problem was solved in 1883 when a three-storey building was built in the vicinity, in which four ground-floor rooms were reserved for the library.

[31]
Fotografie současného stavu Biskupského dvora pod Petrovem, kde v letech 1808–1907 bylo sídlo Františkova muzea s knihovnou.

Current photograph of the Bishop's Courtyard, where the Francis Museum and its library were located in 1808–1907.

Stav fondu (mimo rukopisy a Mollovu sbírku map):

1829 stav fondu 3 821 děl (počet knihovních jednotek se nevykazoval)

1835 4 590 děl

1852 5 730 děl, což bylo asi 12 500 svazků

1864 11 205 děl, což bylo asi 26 000 svazků

1868 10 768 děl uvedených v katalogu monografií (bez periodik)

1883 při zpřístupnění knihovny veřejnosti se rozsah knihovny odhadoval na 45 000 svazků

Records on the library's collection (excluding manuscripts and Moll's map collection):

1829 3,821 works (the number of library units was not subject to reporting)

1835 4,590 works

1852 5,730 works, which amounted to around 12,500 volumes

1864 11,205 works, which amounted to around 26,000 volumes

1868 10,768 works listed in the catalogue of monographs (i.e. excluding periodicals)

1883 When the library became open to the public, the size of the library was estimated at 45,000 volumes

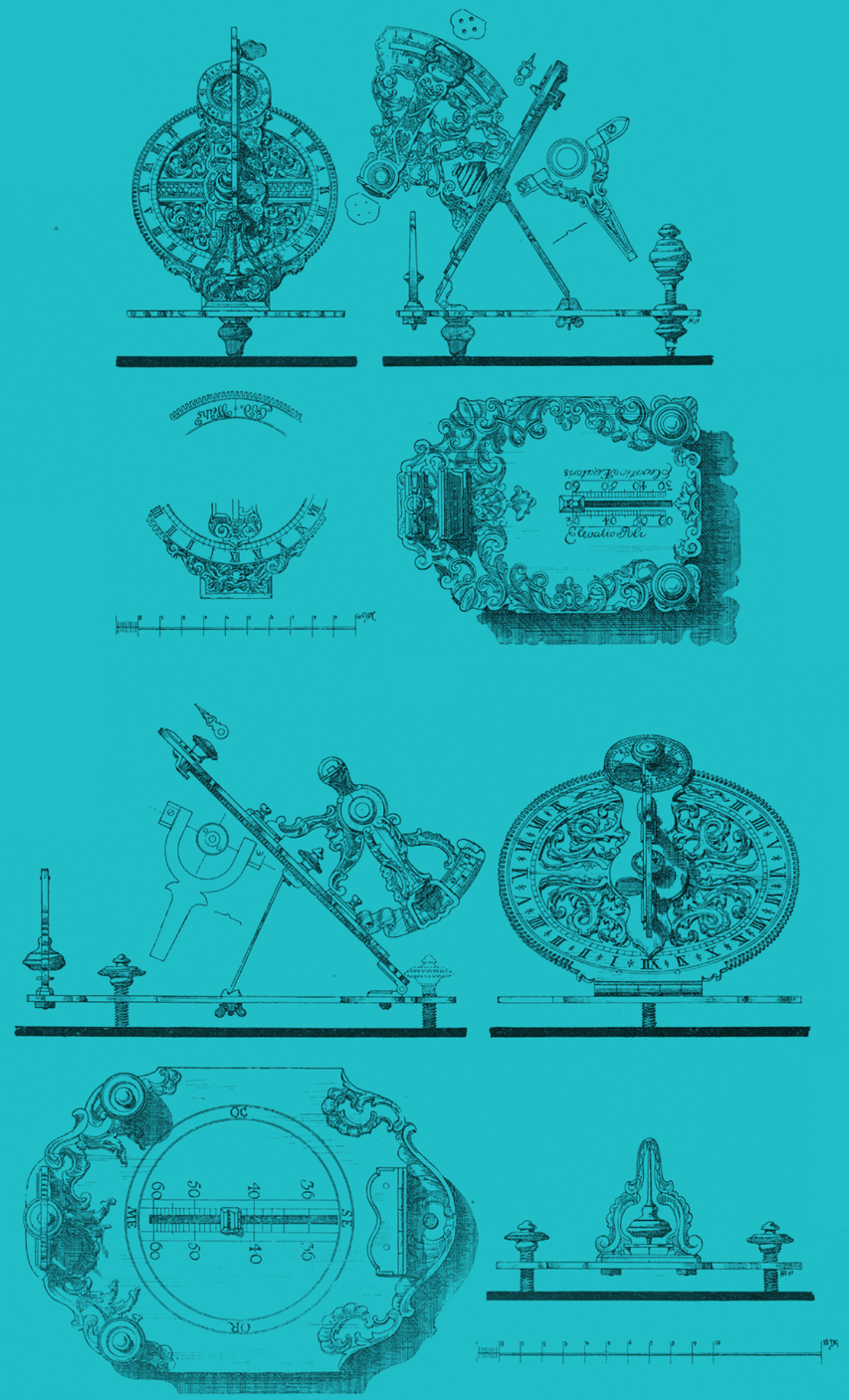

1894–1899

Knihovna Františkova muzea

Muzejní odbor c. k. moravské společnosti hospodářské

The Library of the Francis Museum

Museum Department of the Imperial and Royal Moravian Agricultural Society

Rozšiřování působnosti C. k. moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy vedlo k vyčlenění samostatné organizace v jejím rámci, muzejního odboru, který se měl o zájmy muzea nadále starat. Po schválení stanov Muzejního odboru dne 1. září 1893 byla v následujícím roce pod jeho správu předána knihovna a sbírky Františkova muzea. Správní orgán tvořilo třináctičlenné kuratorium v čele s předsedou a ředitelem muzea Gustavem Winterhollerem; po jeho smrti 26. července 1894 jej v těchto funkcích vystřídal baron Alfred Offermann. Zvolen byl také sedmičlenný knihovní výbor, který se snažil prosazovat potřeby knihovny, v níž zastával pozici knihovníka Wilhelm Schram.

V národnostně vyhraněné době nemělo německé vedení muzejního odboru české zástupce a Františkovo muzeum tak bylo do konce 19. století orientováno jednostranně. V roce 1888 založili čeští středoškolští profesoři Muzejní spolek v Brně, ve kterém organizovali archeologickou a vlastivědnou práci. Od roku 1897 zde začaly vycházet první svazky rozsáhlé a respektované edice *Vlastivěda moravská* a ta se teprve stala podnětem pro vzájemnou spolupráci českých a německých historiků, jak se zakotvila v zásadách činnosti navazující Moravské muzejní společnosti.

Vztahy s moravským zemským sněmem se postupně zlepšovaly, o čemž svědčí pravidelné roční dotace na muzejní provoz, a to zejména na provoz knihovny. Na nákup knih a časopisů bylo v roce 1894 věnováno 607 zlatých, v dalším roce již trojnásobná částka. K důležitým sněmovním

As the activities of the Imperial and Royal Moravian Agricultural Society were expanding, a separate organisation within the Society was created – a Museum Department, which was to provide for the needs of the Francis Museum. The by-laws of the Museum Department were approved on 1 September 1893, and the following year the department was put in charge of administering the library and the collections. The administrative body consisted of a thirteen-member curatorial board chaired by the director of the museum, Gustav Winterholler; after his death on 26 July 1894, he was succeeded by Baron Alfred Offermann. A seven-member library committee was elected to look after the needs of the library, with Wilhelm Schram as librarian.

Although nationalist tensions were running high, the management of the Museum Department was exclusively German, and thus the museum's orientation was somewhat biased until the end of the 19th century. In 1888, Czech high school professors founded the Museum Association in Brno, organizing work in archaeology and local studies. It was only in 1897 with the first volumes of the well-respected series entitled *Vlastivěda moravská* (Moravian Local History and Geography) that the Czech and German historians begun working together; a cooperation which formed the foundation of the Moravian Museum Society (*Moravská muzejní společnost*).

Relations with the Moravian Diet gradually improved, as shown by regular annual subsidies to support the museum and the library in particular. In 1894, the museum

usnesením, která ovlivnila chod i organizaci muzea a správu jeho sbírek, patřil závěr jednání zemského sněmu z roku 1897, v němž bylo požadováno, aby země byla zastoupena dvěma svými členy v kuratoriu Muzejního odboru a aby sbírky zakupované z dotací byly chápány jako vlastnictví země moravské. V tomto případě šlo již zřetelně o konkrétní opatření směřující k pozemštění Františkova muzea, jehož byla knihovna stále součástí.

Studovna knihovny byla otevřena již od prosince 1883 bezplatně každému a případné změny služeb veřejnosti schvaloval Muzejní odbor. Od roku 1895 byla otevřena nová čítárna časopisů, ve které bylo vyloženo na sto německých a dvacet českých odborných časopisů, a byl vydán tiskem knihovní řád v obou zemských jazycích. Muzejní odbor také požadoval systematické doplňování knihovny a knihovní výbor se ve spolupráci s knihovníkem podílel na výběru důležitějších a nákladnějších děl získávaných nákupem pro knihovnu. Po revizi současného stavu knihovny výbor konstatoval, že ta je sice řádně spravována, ale dosud zůstávalo nezpracováno několik tisíc knih, které pocházely z rozsáhlých darů knihovních celků v posledních letech. Nový duch v řízení knihovny se promítal i do dalších opatření i do jejích výsledků. Studovnu navštívilo v roce 1894 celkem 3 270 osob. O rok později to sice bylo stejné číslo, ale vezmeme-li do úvahy, že knihovna byla po dobu tří měsíců – z důvodu instalace parního ústředního topení v budově – zavřena, znamená to další výrazný nárůst čtenářů. Vzestup čtenářského zájmu byl pro knihovníka Wilhelma Schrama podnětem k sestavení dalších tematických katalogů literatury o hospodářství a lesnictví. Schram také vyčlenil dosavadních 35 prvotisků z běžného fondu a umístil je do zvláštní skříně. Poskytl jim i odbornou péči a vědecky je zhodnotil v příspěvku *Die Incunabelen des Franzens-Museums* (Schram 1896).

Knihovní výbor se staral také o to, aby se nákupem knih dostala do knihovny základní soudobá encyklopedická díla německé i české literatury. Vedle vlastního a cíleného nákupu vybraných děl rostla knihovna i získáváním významných knižních celků. K takovým patřily dvě rozsáhlé osobní knihovny. První byla z pozůstalosti brněnského advokáta Leopolda Teindla, jenž nakupoval od poloviny 19. století vydávanou odbornou literaturu z historie a práva, rovněž i klasická díla světových autorů. Po dokončení jejího zpracování a vyřazení duplicit byla knihovna v roce 1994 doplněna o 4 333 svazků zejména s tematikou rakouské historie a práva. Druhým velkým a cenným celkem byl odkaz historika Christiana d'Elverta (zemřel 28. ledna 1896), který již v roce 1895 věnoval knihovně svou sbírku asi 8 000 svazků knih a rukopisů. O významu tohoto souboru svědčí vedle množství jednotek i skutečnost, že d'Elvert byl a je považován za největšího historika 19. století se zaměřením na dějiny Moravy. Je tedy jen logické, že v jeho knihovně převažovala moravika, z nichž mnohá dosud v knihovně chyběla. Ta našla své místo v zemské knihovně a profilovala dále její fond. Z pozůstalosti kustoda Morize

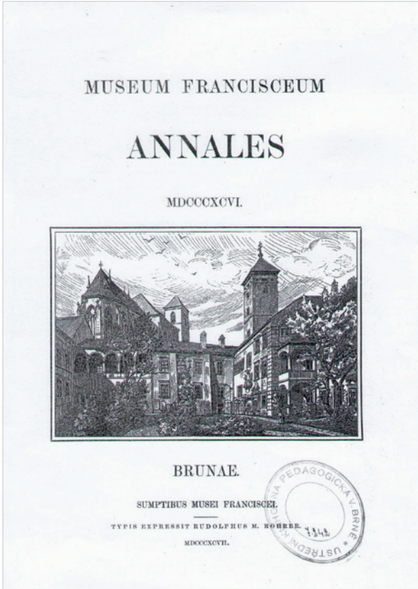

received 607 florins to purchase books and journals; in the following year the amount was tripled. The Moravian Diet's resolution of 1897 influenced the organisation of the museum and the management of its collections, demanding that the Moravian provincial administration have two representatives in the curatorial board and that the collections purchased with the subsidies be regarded as the property of the Margraviate of Moravia. This was one of the first measures aimed at transforming the Francis Museum – of which the library was still a part – into an institution under provincial administration.

The library's reading room was open to everyone free of charge from December 1883, and the changes to public services had to be approved by the Museum Department. In 1895, a new journal reading room was opened, in which about one hundred German and twenty Czech journals were available, as well as a reader's handbook in both languages. The Museum Department also demanded that new books be systematically acquired; the library committee along with the librarian decided which of the important and expensive works would be purchased. The inspection of the library revealed that while it was well managed, several thousand books, which had come from large donations, had not yet been catalogued. The new style of administration was reflected in a new set of measures, which brought about results. A total of 3,270 people visited the reading room in 1894. The following year the number was the same despite the fact that the library was

[32]
Františkovo muzeum vydávalo vlastní ročenku *Museum Francisceum Annales* za léta 1896–1899, která se stala zdrojem pro mezinárodní výměnu vědeckých publikací.

The Francis Museum published its own yearbook entitled *Museum Francisceum Annales* over the years 1896–1899, which was used to exchange scholarly publications with foreign institutions.

[33]
K největším mecenášům knihovny patřil historiograf Moravy Christian d'Elvert. Litografie Josefa Kriehubera.

One of the greatest patrons of the library was the Moravian historian Christian d'Elvert. Lithograph by Josef Kriehuber.

Trappa (zemřel 27. května 1895 po 36 letech ve službách muzea) bylo levně zakoupeno na tisíc svazků regionální a archeologické literatury vztahující se k Moravě. A mnoho dalších příznivců věnovalo knihovně jak jednotlivé svazky, tak ucelenější soubory. Rovněž většina vydavatelů brněnských novin zasílala knihovně své listy zdarma. Ročenka muzea *Musei Franciscei Annales,* vydávaná od roku 1896, se stala předmětem výměny publikací s mnohými zahraničními odbornými ústavy. Navzdory všem těmto darům Muzejní odbor konstatoval, že se ústavu stále nedostatečně dařilo prosazovat se u veřejnosti a v důsledku toho od ní získávalo Františkovo muzeum do svého vlastnictví jen málo vzácných předmětů a spisů.

Novou publikační platformou se v polovině devadesátých let 19. století stala již zmíněná ročenka *Musei Franciscei Annales.* Pod tímto latinským názvem vyšly čtyři svazky v letech 1896 až 1899 s německými i českými příspěvky o činnosti a sbírkách muzea. Již v prvním svazku uveřejnil Wilhelm Schram dosud největší přehled dějin knihovny Františkova muzea, ve třetím svazku pak František Šujan pojednal o jednotlivých pozoruhodných českých tiscích z předchozích století, kterými se knihovna mohla pyšnit. Schram zpracoval také přehled přírůstků knihovny z let 1892 až 1895, ve kterém zachytil 2 427 titulů knih a 87 nových seriálů. Označil v něm rovněž původ z již zpracovaných knihoven Teindlovy, Trappovy a části knihovny d'Elvertovy. Větší část tohoto posledního souboru zůstávala ve zpracování na pozdější dobu; muzejní sekce vydala soupis přírůstků jako poslední, 8. sešit tištěného katalogu knihovny v roce 1896.

closed for three months because central heating was being installed in the building, which actually points to a significant rise in readership. As the library was drawing in more and more users, the librarian Wilhelm Schram compiled specialised catalogues of agricultural and forestry literature. Schram also separated the 35 incunabula from the general collection and placed them in a special bookcase. He placed them in expert care and published their evaluation entitled *Die Incunabelen des Franzens-Museums* (Schram 1896).

The library committee was also responsible for purchasing crucial Czech and German contemporary encyclopaedic works. In addition to purchasing single selected works, whole book collections were acquired. These included two vast private libraries. The first was from the inheritance of the Brno lawyer Leopold Teindl, who had been buying specialised literature on history and law as well as world classics since the mid-19th century. After the collection was finally catalogued and duplicates were eliminated in 1994, the library gained 4,333 volumes, mainly on Austrian history and law. The other large and valuable book collection was the bequest of the historian Christian d'Elvert (died 28 January 1896), who donated a collection of about 8,000 volumes of books and manuscripts to the library in 1895. It is not only its size that makes the collection remarkable, but the fact that d'Elvert is considered the greatest historian focusing on Moravia of the 19th century. His private library abounded with books on Moravian history, many of which the museum library had lacked; adding them to its collection helped the library take its future shape. Thousands of volumes on Moravian history, geography, and archaeology were purchased cheaply from the estate of the curator Moritz Trapp, who died on 27 May 1895 after he had dedicated 36 years to the museum.
A number of other supporters donated individual volumes as well as comprehensive collections to the library. Most of Brno's newspaper publishers sent their papers to the library free of charge. The yearbook entitled *Musei Franciscei Annales*, published since 1896, was often swapped in exchange for the publications of foreign institutions.
In spite of all these donations, however, the Museum Department noted that the Francis Museum had not been promoting itself to the public sufficiently, and thus had been donated but a few rare items and documents.

In the mid-1890s, the yearbook *Musei Franciscei Annales* became a new publishing platform. Between 1896 and 1899, four volumes were published, containing both German and Czech articles about the museum's projects and collections. In the first volume, Wilhelm Schram published the most detailed overview of the history of the Francis Museum's library, while in the third volume, František Šujan examined a number of remarkable Czech prints from previous centuries that the library housed. Schram also created an overview of the library's acquisitions from

Mezi první rozsáhlé dary patří Mollova sbírka map. Bernard Pavel Moll byl v polovině 18. století diplomatem u vídeňského dvora a jako mnoho jeho současníků se stal sběratelem map a grafiky. Jeho sbírka obsahuje na 13 000 kusů z 16. až 18. století a v částech *Atlas Austriacus* a *Atlas Germanicus* je největším souborem map a vedut měst u nás i dokladem sběratelství doby pozdního baroka a raného osvícenství. Po smrti majitele získal sbírku jeho vnuk Bedřich Zikmund Vocel, kterému se však nepodařilo ji prodat, a tak ji v roce 1821 jako člen Moravské hospodářské společnosti věnoval Františkovu muzeu. Bernard Pavel Moll měl sbírku uspořádanou a popsanou ve dvaceti rukopisných katalozích, avšak byla dlouho na okraji zájmu, neboť byla složena v prostorách augustiniánského kláštera, než se dostala do muzejní knihovny. Až v současnosti dovedeme ocenit její mimořádnou hodnotu (Kuchař–Dvořáčková 1959).

Rozsáhlými přírůstky pocházejícími zejména z darů narostla knihovna v roce 1899 na 72 000 svazků knih a časopisů, 1 200 rukopisů, 13 000 map a sbírku rytin. Takový soubor však již vyžadoval i patřičné orientační nástroje. K tomu sloužily tiskem vydané katalogy knih, prvotisků i rukopisů a lístkový věcný katalog. Knihovna se jejich prostřednictvím institucionalizovala nejenom vnějškově, ale i vnitřně. Katalog je totiž třeba vnímat nikoliv pouze jako soupis fondu, ale současně jako jeho strukturaci, organizaci a stabilizaci. Význam tohoto aktu se pak bezprostředně promítal i do podoby a chodu knihovny.

1892 to 1895, recording 2,427 book titles and 87 periodicals. He noted the provenance of the books acquired from the private collections which had already been catalogued: Teindl's and Trapp's and partially d'Elvert's. A great part of the last collection was not catalogued until later; the last list of acquisitions was published in 1896, as the 8th volume of the library's printed catalogue.

One of the first large donations was Moll's collection of maps. Bernhard Paul Moll was a diplomat at the Viennese court in the mid-18th century and, like many of his contemporaries, had a passion for collecting maps and prints. His collection of 13,000 items from the 16th to the 18th centuries bears testament to the phenomenon of collecting in the late Baroque and early Enlightenment periods; his *Atlas Austriacus* and *Atlas Germanicus* form the largest collection of maps and vedute in the Czech Republic. After Moll's death, the collection was inherited by his grandson Bedřich Zikmund Vocel. Having failed to sell it, Vocel, who was a member of the Moravian Agricultural Society, donated it to the Francis Museum in 1821. Bernhard Paul Moll arranged the collection and described it in twenty hand-written catalogues, but for many years it was of marginal interest, as it was stored in an Augustinian monastery before it was given to the museum library. It is only now that its enormous value is appreciated (Kuchař-Dvořáčková 1959).

Thanks to the donations, by 1899 the library had 72,000 volumes of books and journals, 1,200 manuscripts, 13,000 maps, and a collection of engravings. Such a vast collection, however, required a systematic arrangement. Catalogues listing books, incunabula, and manuscripts were printed and a subject card catalogue was developed. These helped the library to present itself as an institution on the outside as well as become internally organised, since a catalogue is not merely the collection's inventory, but also a tool enabling a structure to be built to organise and stabilise the collection. The use of catalogues significantly affected the form and operation of the library.

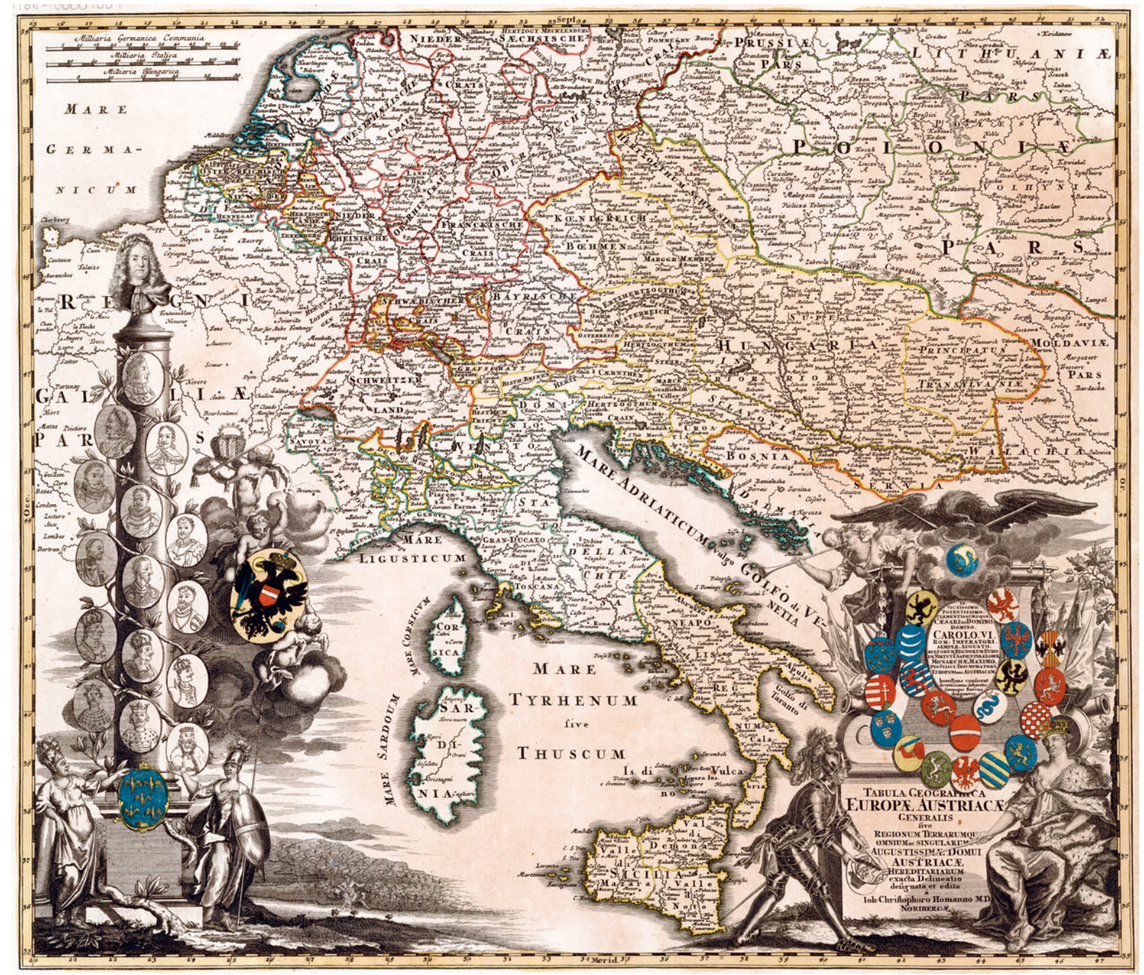

[33]
Mapa Evropy od Ch. Homanna z roku 1733 se stala podkladem k uspořádání Mollovy sbírky, která obsahuje na 13 000 grafických listů.

A Map of Europe by Ch. Homann from 1733 became a template for Moll to organise his own collection, which contains 13,000 sheets.

1900–1918

Zemská knihovna moravská

Pod správou Moravské muzejní společnosti

The Provincial Library of Moravia

The Administration of the Moravian Museum Society

Koncem roku 1898 a zejména v roce 1899 vstoupilo do závěrečné fáze jednání o převzetí muzea do správy země moravské. Podle protokolu valné hromady Moravské hospodářské společnosti, která se konala 12. prosince 1898, se měla stát nástupcem Muzejního odboru této společnosti nově ustavená Moravská muzejní společnost, která by nadále spravovala muzeum i knihovnu. Příčinou předání instituce do správy země byly na jedné straně hodnota sbírek a náklady na jejich ochranu, na druhé straně pak Moravská hospodářská společnost nechtěla, aby správa byla jen pod vlivem úředníků, ale měla zůstat pod odbornou muzejní společností. Ta si předsevzala za svůj cíl napomáhat vědeckému poznání přirozených poměrů země, jakož i literárnímu a uměleckému vzdělání na Moravě.

Ve dnech 26. až 28. června 1899 došlo k podepsání smlouvy o předání muzea a knihovny mezi moravským zemským výborem a likvidačním výborem Moravské hospodářské společnosti. Stanovy Moravské muzejní společnosti byly schváleny 31. července 1899 a vedle řady jiných opatření výslovně uvádějí, že muzeum a s ním spojená knihovna se odevzdává do vlastnictví země moravské a společnost správou a působením má napomáhat vědeckému bádání i vzdělávání na Moravě. Nově zřízená společnost také poprvé zaručovala rovnoprávnost obou zemských jazyků a národností a to tak, že do řídicího kuratoria jmenovala deset členů, přičemž polovinu volila česká kurie, druhou polovinu německá, prezident a viceprezident kuratoria neměli být stejné národnosti a střídali se vždy po třech letech. Tyto funkce zastávali za českou stranu historik a ředitel českého gymnázia dr. František Kameníček, za německou přírodovědec a docent technické vysoké školy Anton Rzehak (od ledna 1913 jej vystřídal zemský poslanec

Late 1898 and 1899 saw the final negotiations over the administration of the Francis Museum. According to the minutes of the general meeting of the Moravian Agricultural Society, held on 12 December 1898, the Museum Department was to be replaced by the newly established Moravian Museum Society, which would administer the museum and the library. The reason for handing over the institution to the Moravian provincial administration was the value of the collections and the cost of protecting them, yet at the same time, the Moravian Agricultural Society wanted the collection to remain under the authority of a professional museum association and not merely be administered by provincial officials. The Moravian Museum Society set a goal of promoting knowledge of Moravia's local geography and history as well as literary and artistic education.

On 26–28 June 1899, the Moravian Provincial Committee and the liquidation committee of the Moravian Agricultural Society signed a formal agreement on transferring the museum and library. The constitutional document of the Moravian Museum Society approved on 31 July 1899 states that the museum along with the library are to be handed over to Moravian provincial administration. It defines the Museum Society's role, claiming it is to encourage research and education in Moravia. It was also the first such society in Moravia to guarantee equality between the two official languages and the two nationalities; half of the ten members of the curatorial board were elected by the Czech electoral college, while the other half by the Germans. Moreover, the president and the vice-president of the board were not to be of the same nationality and were to switch positions every three years. The Czech to hold the position was the historian and director of a Czech

a advokát Alfred Fischel). Kromě řídicího kuratoria měla zájmy knihovny prosazovat knihovní komise ustavená od roku 1909 při Moravské muzejní společnosti, v níž bylo po pěti odbornících z obou národností, předsedal jí ředitel knihovny, ovšem s hlasem poradním. Knihovní komise rozhodovala pouze o nákupech knih a časopisů a o jmenování personálu.

Zemský výbor formálně oddělil knihovnu od muzea již v roce 1900 a na základě inventáře převzal pro knihovnu sbírku knih, map a rukopisů. Ředitelem Zemské knihovny moravské byl jmenován dosavadní knihovník dr. Wilhelm Schram. Knihovna ovšem nadále působila společně s muzeem v budově Biskupského dvora a silnější vliv představitelů muzea se projevil také při delimitaci sbírek mezi Františkovým muzeem a Moravským zemským archivem, k níž došlo v únoru 1901. Muzeum předalo archivu 987 literárních rukopisů a 222 archivních listin dosud spravovaných knihovnou, když výměnou od archivu získalo sbírku mincí a 2 022 knih. Zemská knihovna moravská tak přišla o mnohé literární rukopisné kodexy, které dnes tvoří archivní fond G 11 Moravského zemského archivu v Brně.

grammar school František Kameníček; on behalf of the Germans it was Anton Rzehak, a natural historian and associate professor at a technical college (from January 1913 he was replaced by the lawyer and Moravian Diet member Alfred Fischel). In addition to the curatorial board, the library's best interests were promoted by a library committee established in 1909, which could appoint new staff and decide on which books and journals would be purchased; it consisted of five experts of each nationality and chaired by the library's director with an advisory vote.

The Provincial Committee formally separated the library from the museum in 1900, and the books, maps, and manuscripts were placed under the care of the library. The museum's librarian Wilhelm Schram was appointed director of the Provincial Library of Moravia. However, the library continued to coexist with the museum in the same building, and thus some decisions were still strongly influenced by the museum's management. For example, when delimitating the collections between the Francis Museum and the Moravian Provincial Archives in February 1901, the museum handed over 987 manuscripts and 222 archivalia previously held by the library to the archive, in return for a collection of coins and 2,022 books. The Provincial Library of Moravia thus lost a great number of literary codices, which are held today in the section G 11 of the Moravian Archive in Brno.

Wilhelm Schram (24. dubna 1850 Opava – 12. prosince 1925 Brno) pocházel z brněnské úřednické rodiny, po absolvování gymnázia v Brně studoval historii, klasickou filologii a filozofii na vídeňské univerzitě, poté plnil roli vychovatele ve vídeňských rodinách a učil ve vychovávacím ústavu ve Vídni. Od roku 1875 začal učit na I. německém gymnáziu v Brně. V pedagogické práci prosazoval výuku paměti a vypracoval vlastní mnemotechnický systém, který také publikoval (*Lehrbuch der Mnemotechnik*. Brünn, 1880; 2. vyd. 1910) a přednášel o něm na různých rakouských školách. Od 1. dubna 1884 nastoupil na nově zřízené místo adjunkta kustoda ve Františkově muzeu a od roku 1886 byl zvolen rovněž sekretářem Historicko-statistické sekce Moravské hospodářské společnosti. Mezitím obhájil na univerzitě ve Štýrském Hradci disertační práci z klasické filologie a byl promován doktorem filozofie. Narůstající sbírky i činnost knihovny vedly ke zřízení funkce knihovníka ve Františkově muzeu, kterou od 4. dubna 1895 Schram zastával a po pozemštění knihovny se stal ředitelem Zemské knihovny moravské. Ke dni 1. dubna 1919 požádal Schram o penzionování a nadále ještě v knihovně vypomáhal. Za své organizační i odborné knihovnické práce byl oceňován jak zemským výborem, tak odbornou veřejností. V mnoha směrech si získal zásluhy i svou vědeckou publikační činností. Jeho bibliografie obsahuje několik set článků uveřejněných v brněnských a vídeňských časopisech. Jeho samostatné publikace přispívaly zejména k poznání Brna (*Brünner Chronik von*

Wilhelm Schram (24 April 1850 in Opava – 12 December 1925 in Brno) was born into a clerk's family in Brno. After the grammar school in Brno, he continued to study history, classical philology, and philosophy at the University of Vienna. He then worked as a tutor in Viennese families and taught at an educational institute in Vienna. In 1875, he began teaching at a German grammar school in Brno. His writings on teaching promoted memorisation, and he developed his own mnemonic system, which he lectured about in various Austrian schools and described in *Lehrbuch der Mnemotechnik* (Brünn, 1880; 2nd ed. 1910). From 1 April 1884, he took up the new post of assistant curator at the Francis Museum, and in 1886 he was elected secretary of the Historical and Statistical Section of the Moravian Agricultural Society. In the meantime, he defended his dissertation on Classical philology at the University of Graz and graduated as a Doctor of Philosophy. The growing library collections and the expanding library services at the Francis Museum required a separate position of librarian, which Schram held from 4 April 1895. After the library was established as a separate institution, he became the director of the Provincial Library of Moravia. On 1 April 1919, Schram asked to retire, but continued to help out at the library. He was recognised as a well-organised expert librarian in academic circles as well as by the Provincial Committee. His academic writing earned him considerable merit; he had several hundred articles published in journals in Brno and Vienna. His own books contributed mainly to

[35]
Wilhelm Schram (1850–1925) pracoval v knihovně od roku 1884 a v letech 1900–1919 byl prvním ředitelem Zemské knihovny moravské.

Wilhelm Schram (1850–1925) worked in the library from 1884 and in 1900–1919, he was the first director of the Provincial Library of Moravia.

[36]
Průvodce Brnem od Wilhelma Schrama ilustrovaný 20 mědirytinami byl 44. svazkem švýcarské edice *Städtebilder und Landschaften* z roku 1888. Foto titulního listu.

The Guide to Brno by Wilhelm Schram illustrated with 20 copper-plate engravings was the 44th volume of the Swiss series of *Städtebilder und Landschaften* from 1888. Title page, photo.

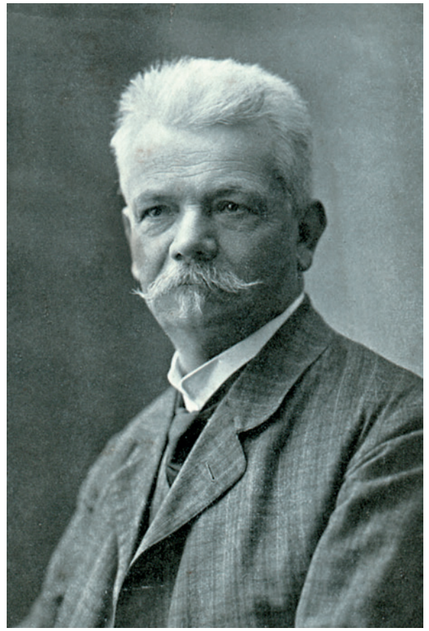

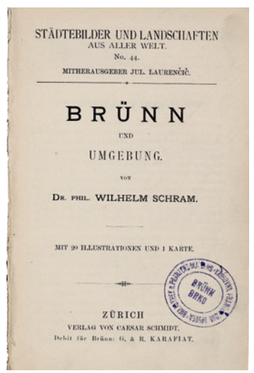
STÄDTEBILDER UND LANDSCHAFTEN
AUS ALLER WELT.
No. 44.
MITHERAUSGEBER JUL. LAURENČIČ.

BRÜNN
UND
UMGEBUNG.
VON
DR. PHIL. WILHELM SCHRAM.

MIT 20 ILLUSTRATIONEN UND 1 KARTE.

ZÜRICH
VERLAG VON CAESAR SCHMIDT.
Debit für Brünn: G. & R. KARAFIAT.

1800–1850. Brünn, 1885; *Brünn und Umgebung.* Zürich, 1888; *Ein Buch für jeden Brünner*. Brünn, 1901–1905, 5 sv.) a moravské vlastivědy (*Bilder aus mährischer Vergangenheit*. Brünn, 1903; *Vaterländische Denkwürdingkeiten*. Brünn, 1906–1907, 2 sv.; *Mährisches Magazin für Biographie und Kulturgeschichte.* Brünn, 1908). Jiné práce svědčí o Schramovi jako o znalci výtvarného umění (*Verzeichnis Mährischer Kupferstecher von 1480 bis Gegenwart.* Brünn, 1894); *Die Malerin Angelica Kaufmann.* Brünn, 1890). Historiky je ceněný jeho rejstřík publikací historicko-statistické sekce (*General-Repertorium zu den Publicationen der historisch-statistischen Section von 1851 bis 1888.* Brünn, 1889).

Správa muzea a knihovny se projevovala prakticky ze strany zřizovatele tak, že Moravská muzejní společnost předkládala zemskému výboru návrhy rozpočtu na provoz těchto institucí i jeho uzávěrky a iniciovala některá opatření. Tak již v září 1900 podala zemskému výboru návrh, aby pro zemskou knihovnu vymohl právo povinného výtisku, který zdůvodňovala postavením knihovny a rozsahem jejích služeb. Žádost byla ovšem ministerstvem vnitra v březnu 1901 zamítnuta, neboť v každé zemi toto právo náleželo jen jedné knihovně a tou stále byla státní Studijní knihovna v Olomouci.

the knowledge on Brno (*Brünner Chronik von 1800–1850*. Brünn, 1885; *Brünn und Umgebung*. Zürich, 1888; *Ein Buch für jeden Brünner*. Brünn, 1901–1905, 5 volumes) and Moravian local history and geography (*Bilder aus mährischer Vergangenheit.* Brünn, 1903; *Vaterländische Denkwürdingkeiten*. Brünn, 1906–1907, 2 volumes; *Mährisches Magazin für Biographie und Kulturgeschichte.* Brünn, 1908). His other works bear testimony to Schram's knowledge on fine arts (*Verzeichnis Mährischer Kupferstecher von 1480 bis Gegenwart.* Brünn, 1894; *Die Malerin Angelica Kaufmann.* Brünn, 1890). Present-day historians still find his bibliographic index to the publications of the Historical and Statistical Section useful (*General-Repertorium zu den Publicationen der historisch-statistischen Section von 1851 bis 1888*. Brünn, 1889).

With regard to the actual administration of the museum and the library, the Moravian Museum Society submitted budget proposals for both institutions to the Provincial Committee, as well as their final accounts, and suggested certain measures. In September 1900, they submitted a proposal to the Provincial Committee to give the library the right to receive the legal deposit, supporting their claim by the status of the library and the extent of its services. The request was, however, rejected by the Ministry of the Interior in March 1901, on the grounds that no more than one library per crown land could receive the legal deposit – in Moravia, this was the state-owned Study Library in Olomouc.

Requests for extra subsidies for the library were often not duly answered; in April 1904, the Society's curatorial board applied for a generous subsidy for book binding and to purchase more works, yet the Moravian Diet did not grant it until September 1908, when it allocated 3,000 crowns for binding journals, and 8,000 crowns for purchasing books, including bibliographic indexes, which were crucial to the library as they helped add the missing publications in various disciplines. The delay, however, was not a matter of idleness on the part of the provincial officials, but they were waiting for the library to relocate. Already in 1902, the library grew more organised by creating the position of a clerk, which was taken by the Czech historian Dr. Ladislav Hofman. The regular expenditure budget of the library was increasing year by year and covered the purchase of books, bookbinding, and furniture.

The public use of the Provincial Library was regulated by the library rules issued in 1902: *Admission to the general reading room was free of charge (including the cloakroom) to anyone "who appears to make reasonable use of it" (Article 1). Pupils of senior secondary school classes may enter with the permission of the headmaster of their school (Article 5). Lending books – usually two volumes for the duration of four weeks (Articles 16 and 17) – was free for members of the Moravian Museum Society, officials, and*

[37]

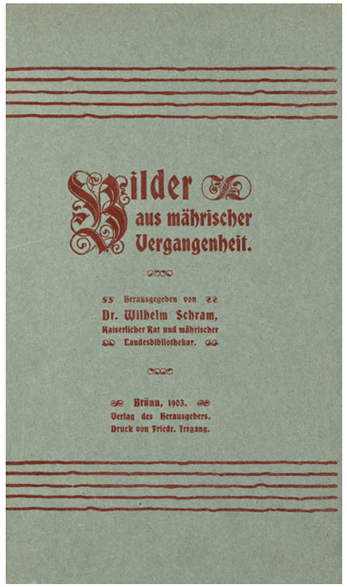

[38]

[39]

Žádosti o mimořádné dotace na knihovnu se již nesetkávaly s potřebným porozuměním. Když totiž v dubnu 1904 požádalo kuratorium společnosti zemský výbor o vydatnější podporu na vazbu knih a časopisů a nákup literatury, zemský sněm vyhověl až v září 1908, když z dotace 11 000 korun určil 3 000 korun na vazbu četných nevázaných časopisů, zbývající obnos pak na nákup knih včetně bibliografických děl, které považoval za nezbytně nutné, poněvadž jen s jejich pomocí bylo možné doplňovat jednotlivé obory. Ze strany země nešlo o liknavost, spíše naopak, čekalo se však na přestěhování knihovny. Již v roce 1902 se zvýšila systemizace knihovny o místo jednoho úředníka, na něž nastoupil český historik dr. Ladislav Hofman. Také pravidelné výdaje na knihovnu se každoročně rozpočtem navyšovaly a počítaly s nákupem knih, knihařskými pracemi i s nezbytným mobiliářem.

Veřejné užívání knihovny upravil knihovní řád vydaný v roce 1902 takto: *Vstup do všeobecné čítárny je volný a bezplatný (i s šatnou) každému, u koho lze předpokládat přiměřené upotřebení* (§ 1). Žákům vyšších tříd škol středních s dovolením od ředitelství své školy (§ *5). Vypůjčování domů – zpravidla dva svazky na čtyři neděle (§ 16 a 17) pro členy Moravské musejní společnosti, úředníky a učitele, jiným osobám na zálohu (§ 13).* Zemská knihovna tak byla zaměřena na studium a vážné poučení (Jarník 1909).

Zásadní rozšiřování knihovních sbírek bylo ovšem spojeno až s přesídlením knihovny do novostavby Zemského

teachers; others shall pay a deposit (Articles 13). Thus, the Library aimed to support education and serious schooling (Jarník 1909).

The library collections were further considerably expanded only after the Library was relocated to the new building of *Zemský dům II* (Provincial House II) located in the *Radwitplaz* Square (today's Žerotínovo náměstí) in the summer of 1907. The Library was given premises for a lending library, a reading room for seventy visitors, an exhibition hall, and rather large closed book stacks with built-in metal shelving on the ground floor in the building's left wing. As the library moved from the immediate vicinity of the museum, the two institutions trod their own paths, although they were still both administered by the Moravian Museum Society.

The separate location in the new premises caused the number of visits to double in the first few years. The figure was steadily increasing year by year: in 1904, over ten thousand visits were recorded; in 1908 it was 16,420 visits in the new building; and by the beginning of the Great War, the number of visits exceeded twenty thousand per year. The number of loans also increased: in 1909, it was 5,367; in 1910, it was 8,466 loans and 696 interlibrary loans to 58 different places; in 1912, it was 9,352 volumes loaned by the Library's readers and 865 loaned to other institutions, while for its own readers, the Library requested interlibrary loans from Olomouc, Prague, Vienna, Munich, Budapest,

[37]
Seznam rukopisů Knihovny Františkova muzea sepsaný Wilhelmem Schramem obsahoval v roce 1890 celkem 749 jednotek. V roce 1900 byly předány do Moravského zemského archivu. Foto obálky knihy.

The list of manuscripts of the Library of the Francis Museum compiled by Wilhelm Schram contained a total of 749 items in 1890. In 1900, they were handed over to the Moravian Provincial Archives. Book cover, photograph.

[38]
Celkem 24 příběhů o moravských osobnostech nebo památkách vydal Wilhelm Schram v souboru z roku 1903 *Bilder aus mährischer Vergangenheit.* Foto titulního listu.

A total of 24 stories about famous Moravian figures or monuments were published by Wilhelm Schram in the 1903 collection of stories *Bilder aus mährischer Vergangenheit* (Pictures from the Moravian Past). Photograph of the title page.

[39]
Zajímavosti z minulosti Vídně a jiných míst Rakouska vydal Wilhelm Schram knižně v roce 1906 v souboru *Die gute alte Zeit in Österreich.* Foto titulního listu.

Curiosities from the history of Vienna and other places in Austria were published by Wilhelm Schram in 1906 in *Die gute alte Zeit in* Österreich. Title page, photo.

domu II na Raduitově (dnešním Žerotínově) náměstí, ke kterému došlo v létě roku 1907. Knihovna získala v levém přízemním křídle budovy účelně zařízené prostory pro půjčovnu, studovnu pro 70 návštěvníků, výstavní sál a větší skladiště se zabudovanými kovovými regály. Vystěhováním knihovny z Biskupského dvora došlo k fyzickému oddělení od Františkova muzea, zemské muzeum a zemská knihovna šly nadále již vlastní cestou, i když měly společného zřizovatele v Moravské muzejní společnosti.

Samostatné umístění knihovny v nových prostorách zdvojnásobilo v prvních letech její návštěvnost. Ta se ovšem zvedala každoročně: roku 1904 bylo evidováno přes 10 000 návštěv čtenářů, v roce 1908 v nové budově bylo registrováno již 16 420 návštěv a do začátku velké války počet návštěv přesahoval ročně 20 000. Postupně se zvedalo i množství výpůjček: v roce 1909 to bylo 5 367, v roce 1910 již 8 466 a 696 zasláno meziknihovně na 58 míst, v roce 1912 půjčeno domů 9 352 svazků a 865 jiným institucím, a naopak pro vlastní čtenáře knihovna vyžádala díla z Olomouce a Prahy, ale také z Vídně, Mnichova, Budapešti a Gdaňska. Úbytek návštěv se projevil až za války. Ještě v roce 1914 bylo registrováno 18 479 návštěv, v roce 1915 klesl tento ukazatel na 13 406 a v roce 1916 na 6 236.

Když byl v Brně ustaven Moravský svaz osvětový, byla jeho první akcí přednáška o moderním knihovnictví, která se konala 4. října 1908 v Besedním domě. Promluvil na ní kustod Univerzitní knihovny v Praze dr. Václav Tille a o nedostatcích Zemské knihovny moravské její skriptor dr. Hertvík Jarník (v knihovně pracoval od roku 1904, kdy nastoupil po Ladislavu Hofmanovi). Z jednání přijatá rezoluce pro zemský sněm navrhovala, co se týká Zemské knihovny moravské, aby její ředitel zpracoval „Dobrozdání" o jejím stavu a potřebách a při knihovně by mělo být vybudováno oddělení „vzorné knihovny lidové", které by bylo přístupné každému, kdo touží po vzdělání. V té době mělo Brno několik velkých veřejných knihoven (Český čtenářský spolek v Besedním domě od roku 1861, Veřejná knihovna a čítárna Národní jednoty pro jihozápadní Moravu v Kounicově paláci od roku 1891, Německá lidová knihovna od roku 1891 v Německém domě), šlo ovšem o knihovny spolkové.

Návrhu na zřízení samostatného lidového oddělení v zemské knihovně se ujala Moravská musejní společnost v červnu 1909, kdy její sekretář dr. Jaroslav Helfert jménem kuratoria požádal o roční subvenci 4 000 korun na nákupy populárně-vědeckých děl. Odvolal se na zpracované dobrozdání ředitele Schrama a uvedl, že aby knihovna plně dosáhla svého poslání v zemi, neměla by pečovat pouze o pěstování snah přísně vědeckých, ale měla by být také ústavem pro všeobecné a odborné vzdělání všech vrstev obyvatelstva, a k tomu by potřebovala doplňovat své sbírky populárně-vědeckou literaturou a vybranou beletristickou četbou. Vyjádřil přesvědčení, že rozšířením

and Gdansk. It was not until the war that the figures declined. In 1914, 18,479 visits were recorded; in 1915, this figure dropped to 13,406 and in 1916 to 6,236.

On 4 October 1908 in the building of *Besední dům,* a lecture on modern librarianship was held by the Moravian Association for Education. It was delivered by Václav Tille, curator of the University Library in Prague, and subsequently Hertvík Jarník, the registry clerk of the Provincial Library of Moravia (he had worked there from 1904, when he succeeded Ladislav Hofman), spoke about the shortcomings of the Library. The outcome of the meeting was summed up in a resolution submitted to the Moravian Diet, which stated, as regards to the Provincial Library of Moravia, that its director would draw up an expert's opinion on its condition and needs. The resolution also suggested that a department called an "exemplary people's library" should be established and open to anyone who desired education. At the time there were several large public libraries in Brno, but these were all association libraries: the Czech Reading Association (Český čtenářský spolek) in the building of *Besední dům* from 1861; the public library and the reading room of the National Unity (Národní jednota) for South-West Moravia at Kounic Palace from 1891; the German People's Library (*Německá lidová knihovna)* from 1891 at the German House (*Německý dům*).

The Moravian Museum Society further developed the proposal to establish a *people's department*. In June 1909, the Library's secretary Jaroslav Helfert requested an annual subsidy of 4,000 crowns to purchase popular science literature. Drawing on the testimonial of director Schram, Helfert claimed that if the library was to carry out its crucial role in Moravia, it should focus on more than strictly academic and scientific fields; the library should be an institute that educates all classes, and for this it needs to offer popular science literature and selected fiction. He expressed his belief that such a department would make the library an effective cultural agent in Moravia.

The writer Karel Elgart Sokol also spoke in favour of a people's department, criticizing the current underrepresentation of fiction, poetry, and drama in the Library's collection: *If the provincial library is to reflect Czech literature, at least its most distinctive traits, it owes special, academic duties towards Moravia: it is to be Moravia's university, it is to collect and carefully organise all of her resources. Where else than here should one find, say, literature on culture and folklore – referred to as ethnographic literature? Where else to turn to be sure to find authors of overall importance and native or familiarised to Moravia?* (Sokol 1910)

However, the proposal to establish a people's department came at a time when every large municipality had its own public library and a law was being prepared which would authorise every municipality to establish such a library; thus in Brno the task would fall to the municipal

o takové oddělení by se knihovna stala vynikajícím kulturním činitelem země.

Spisovatel Karel Elgart Sokol se rovněž vyslovil k záměru na vytvoření lidového oddělení, když kritizoval dosavadní nedostatky v zastoupení krásné literatury ve fondu knihovny: *Má-li býti zemská knihovna obrazem české literatury aspoň v základních a podstatných liniích, má k Moravě povinnosti zvláštní, vědecké; pro ni má být universitou, sběratelkou veškerého materiálu a pečlivou jeho pořadatelkou. Kde jinde má být na př. krajinská, tak zv. etnografická literatura k studiu snesena než zde? Kam jinam se obrátit s důvěrou v jistotu o autorech celkově významných a na Moravě rodilých či aklimatizovaných* (Sokol 1910).

Návrh na vznik lidového oddělení přicházel v době, kdy každá větší obec měla svou veřejnou knihovnu a kdy se připravoval zákon, který by nařizoval zřídit takovou knihovnu v každé obci, což mělo být v případě Brna úkolem městské správy a ne země. Zemský výbor chtěl proto postupovat koncepčně a hájil její odborné zaměření, jak svědčí rezoluce přijatá zemským sněmem 27. února 1914: *Zemský výbor se vyzývá, aby zjistil, jaký náklad jednou provždy by byl potřebný k řádnému doplnění zemské knihovny a jaké zvýšení ročního nákladu, aby byla knihovna řádně ročně doplňována a aby knihovna zemská byla prohlášena za studijní.*

Než k tomu došlo, válka přervala dosavadní vývoj. Svědčí o tom i přípis zemskému výboru, podepsaný předsedou Moravské musejní společnosti Františkem Kameníčkem a ředitelem knihovny Wilhelmem Schramem ze dne 26. května 1915, v němž oba požádali o omezení otevíracích hodin knihovny jen na odpolední s odůvodněním, že dva ze tří sluhů a jeden úředník ze dvou museli narukovat. Bylo také rozhodnuto v říjnu 1917 odložit oslavy 100. výročí trvání Františkova muzea pro válečné poměry.

Získání potřebných prostor v Zemském domě vedlo české historické spolky k úspěšnému jednání o předání svých knihoven do správy zemské knihovně. Již v roce 1900 jí svěřil svou sbírku Muzejní spolek v Brně se souhlasem zemského sněmu; tato sbírka obsahovala 3 143 děl (Vávra 1893). V červnu 1907 pak souhlasil zemský výbor s přijetím nabídky Matice moravské, aby její knihovna s 3 504 svazky byla spojena se zemskou knihovnou. Obě knihovny a také sbírka německého historického spolku podléhaly stejnému výpůjčnímu režimu jako knihy zemské knihovny, i když je spolky nadále pokládaly za své vlastnictví a také je doplňovaly novými přírůstky. V roce 1910 knihovní komise rovněž vyhověla zemskému rybářskému spolku a nechala umístit jeho knihovnu v zemské knihovně.

Pro budování speciálních sbírek byl zásadním návrh ředitele knihovny o založení Knihovny Komenského, kterou se knihovna rozhodla vybudovat jako zvláštní oddělení při zemské knihovně v ohlasu na velkolepé oslavy 300. výročí

administration, not provincial authorities. The Provincial Committee therefore proceeded accordingly and defended the Library's academic focus, as proven by the resolution adopted by the Moravian Diet on 27 February 1914: *The Provincial Committee is tasked to ascertain once and for all what expense would be necessary to complete the collections of the provincial library, and what increase in the annual budget would be required to yearly add to the library's collections so that it can be promulgated as a research library.*

Before this could happen, war broke out, putting a halt to further development. In a letter to the Provincial Committee, dated 26 May 1915, both the chairman of the Moravian Museum Society František Kameníček and the director of the Library, Wilhelm Schram, requested that the opening hours be limited to the afternoon, on the grounds of lacking personnel; two of the three assistants and one of the two clerks had been drafted. It was also decided in October 1917 to postpone the celebration of the 100th anniversary of the Francis Museum.

Once the Provincial Library of Moravia had sufficient space in the Provincial House, Czech historical associations negotiated to have their own collections administered by the Provincial Library. With the consent of the Moravian Diet, the Museum Association entrusted its collection to the Library as early as 1900; this collection contained 3,143 works (Vávra 1893). In June 1907, the Provincial Committee accepted the offer of *Matice Moravská* to merge its library of 3,504 volumes with the Provincial Library. The German association of historians followed their lead. These merged collections were subject to the same lending services as the rest of the collections in the Library, although the associations continued to regard them as their property and kept on expanding them. In 1910, the library committee complied with the request of the fishermen's association to house its book collection in the Provincial Library of Moravia.

In terms of special collections, Wilhelm Schram proposed to build up a collection called the "Comenius Library" – a special department established in response to the spectacular celebration of the 300th anniversary of Comenius' birth. The museum's curatorial board approved this in June 1900, and from 1902 onwards the Library would receive an annual subsidy to purchase different volumes of John Amos Comenius' work. The Journal of the Moravian Museum *(Časopis Moravského musea zemského)* published annually from 1901 to 1917, reports on the activities of the Moravian Museum Society, which included reports on the Provincial Library; the section on the Comenius Library documents how rapidly the collection grew. While in 1892 the library held only three of Comenius' writings, by 1901 it grew by 195 volumes, and in the following year by 200 volumes, mostly purchased from the foreign antiquarian bookshops that Schram visited. Although Schram was

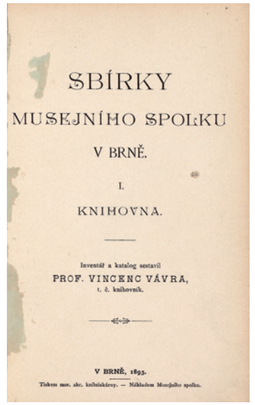
SBÍRKY
MUSEJNÍHO SPOLKU
V BRNĚ.
I.
KNIHOVNA.
Inventář a katalog sestavil
PROF. VINCENC VÁVRA,
t. č. knihovník.
V BRNĚ, 1893.
Tiskem mor. zář. knihtiskárny. — Nákladem Musejního spolku.

[40]
Musejní spolek v Brně vznikl v roce 1888, v roce 1900 předal svou knihovnu do správy Moravské zemské knihovně a v roce 1919 jí knihy věnoval.

The Museum Association in Brno was founded in 1888; in 1900, they allowed their library to be administered by the Provincial Library of Moravia and in 1919 they donated their books to it.

[41]
Sbírku komenian buduje knihovna od roku 1900. Nejstarší dochovaný autograf tehdy devatenáctiletého Jana Amose Komenského obsahuje český citát z *Naučení mládencům* od Jana Blahoslava: *V mladosti má člověk pamatovati, kterak by dobře živ byl a v starosti kterak by dobře umřel.*

The Library has been building up a collection of Comenius' works since 1900. The oldest surviving autograph of the then nineteen-year-old John Amos Comenius is found beside the Czech quotation from *Naučení mládencům* (Lessons for Young Men) by Jan Blahoslav: *In youth a man ought to remember how he may live well, and in old age how he may die well.*

[42]
Soupis Komenského tisků vydaných do roku 1848 ze sbírky Moravské zemské knihovny vydal Hertvík Jarník v roce 1909.

An inventory of Comenius' printed work published before 1848 held in the Provincial Library was published by Hertvík Jarník in 1909.

jeho narození. Muzejní kuratorium návrh ředitele knihovny schválilo v červnu 1900 a od roku 1902 obdržela knihovna do rozpočtu pravidelnou zemskou dotaci na získávání komenian. Ve *Zprávách o činnosti Moravské musejní společnosti*, které vycházely každoročně v *Časopisu Moravského musea zemského* za léta 1901 až 1917, jsou uveřejňovány zprávy o činnosti Zemské knihovny moravské a v rubrice o Knihovně Komenského je popsáno, jak sbírka závratně rostla. Zatímco v jubilejním roce 1892 měla knihovna jen tři Komenského spisy, v roce 1901 vzrostla o 195 kusů, v dalším roce o 200 svazků, a to ponejvíce nákupem ze zahraničních antikvariátů, které Schram objížděl. Ačkoli byl Schram německé národnosti, nikdy se neprojevoval jako německý nacionalista. Svědčí o tom nejen jeho odborný zájem o dílo Komenského, ale i výběr nových zaměstnanců z řad absolventů české univerzity v Praze, když v tomto dal na doporučení Františka Kameníčka. Ve zprávách o činnosti za rok 1910 se dovídáme, že se knihovna Komenského rozrostla o 49 knih, a dočítáme se zde také o zisku mapy Komenského z Blaeova atlasu ze 17. století. Porovnáme-li množství Komenského děl v českých paměťových institucích, patří sbírka Komenského děl vydaných za jeho života až do roku 1670 v Moravské zemské knihovně mezi největší a obsahuje mnoho unikátů. Komenského sbírkou se také pochlubila knihovna na své první veřejné výstavě uspořádané

German, he was no hard-line nationalist; he was particularly interested in Czech authors such as Comenius, and on the recommendation of František Kameníček he chose new employees from among the graduates of the Czech university in Prague. The report from 1910 states that the Comenius Library had grown by 49 books, and mentions that a 17th century map from Blaeu's atlas belonging to Comenius was acquired. Looking at the number of Comenius' works at other Czech GLAM institutions, the Moravian Library's collection of Comenius' works published during his lifetime ranks among the largest and contains many unique items. The Library's first public exhibition featured the Comenius collection in early 1913. After he became the Library's registry clerk, Hertvík Jarník was asked to evaluate the Comenius Library in a couple of volumes of the Journal of the Moravian Museum (1909, vol. 9, no. 2, pp. 244–267; 1910, vol. 10, no. 1, pp. 51–74); his studies on *Orbis Pictus* went down in the history of Czech Comenius studies.

Besides the Comenius Library, Wilhelm Schram took special care of other extremely valuable collections. For example, he isolated the prints published before 1600 from the general collection, placing them in a separate department called the Gutenberg Library, which, by 1900, contained 364 early printed documents. This collection was

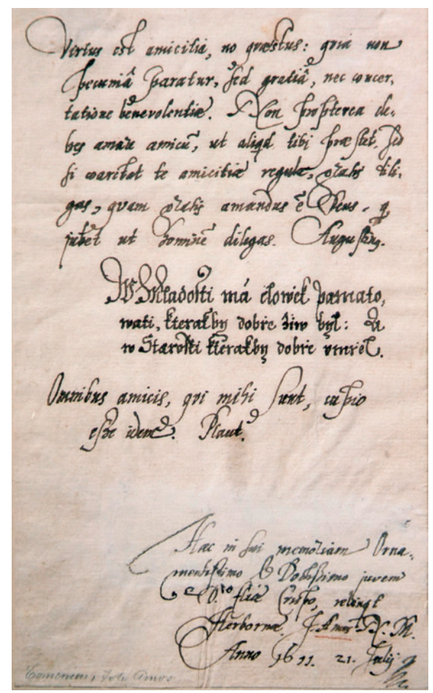

[41]

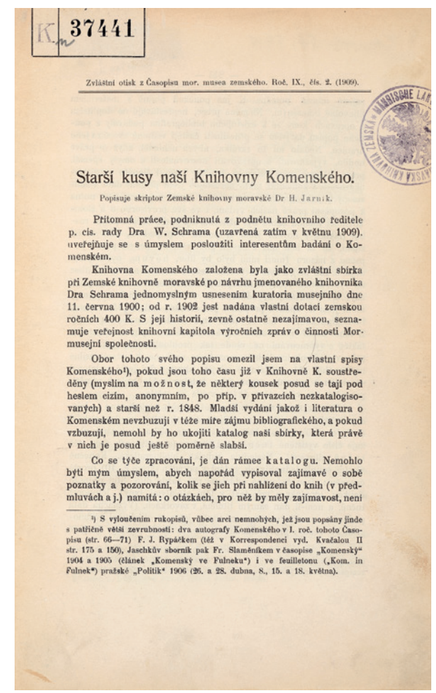

[42]

počátkem roku 1913. Když se stal skriptorem knihovny Hertvík Jarník, z podnětu ředitele knihovny zhodnotil sbírku komenian v *Časopise Moravského musea zemského* (1909, roč. 9, č. 2, s. 244–267; 1910, roč. 10, č. 1, s. 51–74) a svými studiemi o díle *Orbis pictus* vstoupil trvale do dějin české komeniologie.

Péče Wilhelma Schrama o nejcennější sbírky knihovny se projevila i v jiných úsecích. Jako správce knihovny vyčlenil z běžného fondu tisky vydané do roku 1600 v samostatné oddělení nazvané Knihovna Gutenbergova, která v roce 1900 měla 364 starých tisků. K těmto byla také přičleněna sbírka zednářských tisků dosud uchovávaných v tajnosti (131 modrých pergamenových svazků s 277 spisy z 18. století), které pocházely z odkazu rytíře Antonína Endsmanna z Ronova.

S pozemštěním knihovny byla spojena oprávněná obava, že již ustanou větší dary od jednotlivců. Když však zemský výbor poukázal úhradu v roce 1899 majiteli vízmberského panství (dnes Loučná nad Desnou) za rozsáhlou Mitrovského knihovnu, která obsahuje 7 258 titulů v asi 11 000 svazcích a 272 cenných rukopisů, nemohla ji zemská knihovna pro nedostatek místa převzít a dostala se do Archivu města Brna.

Knihovna však rostla cílevědomou akvizicí, jak svědčí i statistické ukazatele:

1898 20 717 děl o asi 76 000 svazcích

1908 36 310 děl o více než 100 000 svazcích

expanded by a collection of Masonic prints from the bequest of Knight Anton Endsmann of Ronov (131 blue parchment volumes with 277 writings from the 18th century hitherto kept secret).

As the Library was being turned into a provincial institution, legitimate concern arose that the generous donations would cease. However, when the Provincial Committee made a payment in 1899 to the owner of the Wiesenberg estate (today Loučná nad Desnou) for the library of Mittrowsky, which contained 7,258 titles in about 11,000 volumes and 272 valuable manuscripts, the Library could not accept it due to the lack of space and it was given to the Brno City Archives. Still, the Library grew through deliberate acquisition:

1898 20,717 works in about 76,000 volumes

1908 36,310 works in more than 100,000 volumes

[43]
Právnická fakulta Masarykovy univerzity postavená v letech 1928–1932 byla první stavbou v akademické čtvrti, v jejímž sousedství se dnes nachází Moravská zemská knihovna. Fotografie budovy ze 30. let 20. století.
Zdroj: Archiv města Brna, U22, sig. CLXXXXVIIIi-2.

The Faculty of Law of Masaryk University, built in 1928–1932, was the first building in the academic quarter, the present-day the Moravian Library is located in its vicinity. A photograph of the building from the 1930s.
Source: Brno city archive, U22, sig. CLXXXXVIIIi-2.

[44]
Část sbírky zednářských tisků z 18. století, které pocházely z odkazu rytíře Antonína Endsmanna z Ronova.

Part of a collection of 18th century Masonic prints from the bequest of Knight Antonín Endsmann of Ronov.

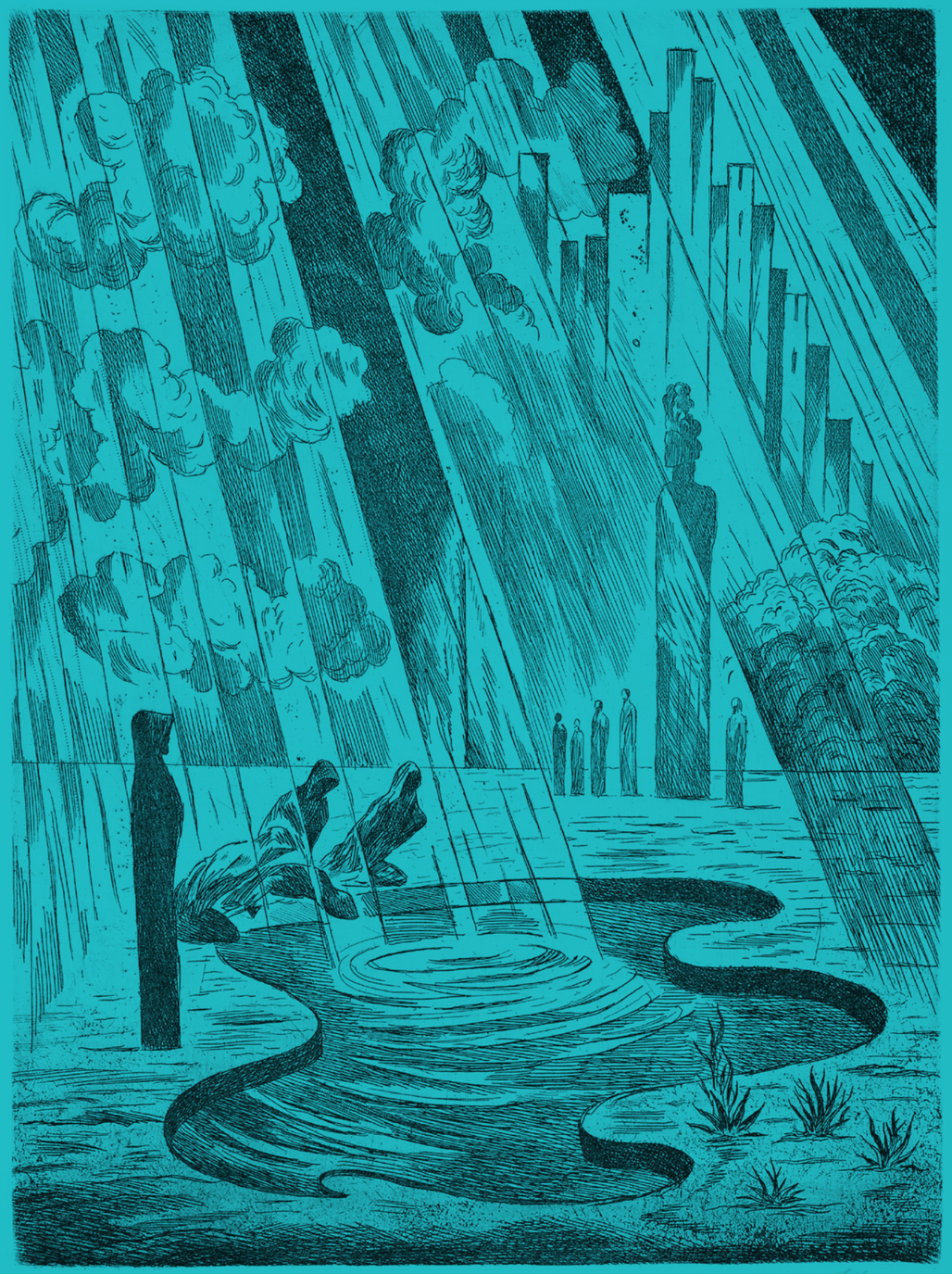

1919–1948

Zemská a universitní knihovna

The State and University Library

Se vznikem samostatného československého státu se v oblasti vzdělávání dostalo městu Brnu naplnění cíle, o který usilovalo již od počátku 20. století. Přijetím zákona ze dne 28. ledna 1919 byla zřízena Masarykova univerzita s právnickou, lékařskou, přírodovědeckou a filozofickou fakultou. Ministerstvu školství a národní osvěty připadl úkol zřídit pro novou univerzitu také knihovnu, a to byl důvod k jednání o převedení Zemské knihovny moravské do státní správy, neboť budování další encyklopedicky pojaté knihovny se všem zainteresovaným stranám jevilo jako neúčelné.

Vydáním zákona ze dne 22. července 1919, č. 430 Sb. z. a n., o veřejných knihovnách obecních, zřídilo i město svou Veřejnou knihovnu města Brna, v jejímž čele stál spisovatel Jiří Mahen. Ta úspěšně plnila svůj zákonem daný účel, totiž doplňovat a prohlubovat vzdělání obyvatelstva četbou naučnou i zábavnou. Tím spíše se Zemská knihovna moravská mohla svou činností zaměřit na uživatele z řad odborné a univerzitní veřejnosti.

Události spojené s postátněním dosavadní Zemské knihovny moravské dostaly od samého počátku rychlý spád. Už 1. února 1919 o věci jednala komise, na níž ministerstvo zastupoval dr. Kamil Krofta, univerzitu dr. Bohumil Navrátil, zemskou knihovnu dr. Hertvík Jarník, knihovnu české techniky v Brně dr. František Studnička a přizvaní byli i další knihovníci: dr. Bohuš Vybíral ze Studijní knihovny v Olomouci, dr. Antonín Breitenbacher z kroměřížské arcibiskupské knihovny a dr. Antonín Calábek z městské knihovny v Přerově. Účastníci jednání doporučili postátnění knihovny a její přeměnu na univerzitní knihovnu, vybavení potřebným personálem a místnostmi a také, aby nabyla právo povinného výtisku z území

When the First Czechoslovak Republic was founded, the city of Brno achieved the goal it had been striving for since the beginning of the 20th century: through the Act of 28 January 1919, Masaryk University with the faculties of law, medicine, natural science, and arts was established. The Ministry of Education and National Enlightenment was assigned to establish a library for the new university, and as it seemed absurd to found another research library, negotiations on transferring the Provincial Library of Moravia to the state authorities were opened.

The Act of 22 July 1919, No. 430 Coll. on public municipal libraries required that the city establish its own institution – the Public Library of Brno, headed by the writer Jiří Mahen. Its statutory purpose was to promote education among the population through both educational and leisure reading. This enabled the Provincial Library of Moravia to focus on users from academic circles, scholars, and researchers.

The transfer of the Provincial Library over to state ownership got underway swiftly. The matter was discussed by a committee as early as 1 February 1919; Dr. Kamil Krofta acted on behalf of the Ministry, Dr. Bohumil Navrátil on behalf of the University, Dr. Hertvík Jarník for the Provincial Library of Moravia, and Dr. František Studnička for the Library of the University of Technology in Brno. Other librarians were also invited: Dr. Bohuš Vybíral from the Study Library in Olomouc, Dr. Antonín Breitenbacher from the Archbishop's Library in Kroměříž, and Dr. Antonín Calábek from the City Library in Přerov. It was suggested that the library be nationalised and converted into a university library with enough staff and space, which should be entitled to receive the legal deposit from all over the

celé republiky. Zemský výbor jako zřizovatel knihovny však vyslovil obavy, aby postátnění nebylo na úkor její hlavní funkce, tj. aby nadále sloužila účelu všeobecného vzdělání širšímu okruhu zájemců.

Základní stanovisko formuloval Hertvík Jarník, který byl v březnu 1919 ustanoven ředitelem Zemské knihovny moravské po Wilhelmu Schramovi, jenž již delší dobu přesluhoval: *Myšlenka postátnění leží tak nasnadě, že by bylo těžko jí bránit, i kdyby byla po nějaké stránce nevýhodnou tomu či onomu kruhu zájemců. Bylo by újmou, kdyby knihovna měla být vyhrazena universitě tak výlučně, že by nákup knih byl omezen diktátem universitních profesorů (jako je tomu tuším na technice) nebo že by dokonce obecenstvo nemělo přístup. Na příkladu universitní knihovny pražské vidíme, že knihovna obecenstvo mimouniversitní připouští, jak to vyslovuje i její název: Veřejná a universitní knihovna. Obdobně by bylo stanovisko i pro Brno. Potřeba zábavné četby je zajišťována knihovnami národních a stavovských spolků a ústavů, především pak také v Brně vlastní knihovnou místní obce* (MZA, fond A 9, kart. 4563, dopis ze dne 3. dubna 1919).

Republic. The Provincial Committee, which had administered the library, was concerned that nationalising the library might be to the detriment of its main function, which was providing general education to anyone interested.

Hertvík Jarník, who succeeded Wilhelm Schram as Director of the Provincial Library of Moravia in March 1919, spoke decisively in favour of nationalisation: *Nationalisation seems the most straightforward option and it is difficult to argue against it, even if it were somehow disadvantageous to some of the parties involved. It would be a shame, however, if the library were to serve the university alone, and if book acquisition was restricted by the dictate of university professors (as I believe is the case at the Technology University), or even the public had no access. Prague University Library, for example, admits readers outside of the university, as its name implies: Public and University Library. We will take a similar standpoint in Brno. The need for leisure literature is provided by the libraries of various associations and institutes as well as by the municipality's own library* (MLA, Coll. A 9, file 4563, letter of 3 April 1919).

Hertvík Jarník (12. prosince 1877 Vídeň – 9. prosince 1938 Brno) pocházel z rodiny vysokoškolského učitele. Jeho otec Jan Urban Jarník byl romanista a učil na české univerzitě v Praze. Hertvík Jarník po ukončení gymnázia odešel na vídeňskou univerzitu studovat románskou filologii, kde studia úspěšně dokončil v roce 1900 získáním

Hertvík Jarník (12 December 1877, Vienna – 9 December 1938, Brno) was born into a family of a university teacher. His father Jan Urban Jarník was a Romance studies scholar at Charles University in Prague. Having graduated from grammar school, Hertvík Jarník went to the University of Vienna to study Romance philology, completing his studies in 1900 with a doctorate. He embarked on his career as a librarian in 1903 as a trainee assistant at the Library of Technical Universities in Prague, and from 1 February 1904 he was hired by the Provincial Library of Moravia in Brno. He was the only Czech registry clerk at the Provincial Library and helped Wilhelm Schram compile an inventory of periodical writings coming to the library (*Periodické spisy docházející do Zemské knihovny moravské*. Brno, 1914). He found particular academic interest in the Comenius Library, describing it in his work *Starší kusy naší Knihovny Komenského* (Older Works at our Comenius Library; Brno. 1909) and evaluated the Czech translations of Comenius' work *Orbis pictus* („*Orbis pictus*" česky *od Bubenky do Chmely*; "Orbis pictus" in Czech from Bubenka to Chmela. Brno, 1914). After Schram retired, Jarník was appointed director on 1 May 1919. However, this happened at a time when a new university library was needed, which resulted in the Provincial Library of Moravia becoming the State and University Library with Jaroslav Sutnar as director. After twenty years working in the library, Jarník left to lecture at the Faculty of Arts of Masaryk University, where he headed the Romance department. He cooperated with the Ministry of Foreign Affairs to strengthen Czech-Romanian relations and received the Order of the Crown of Romania. He wrote a paper on transcription into the Albanian language (*Přepis do albánštiny*; Prague, 1926)

[45]
Hertvík Jarník (1877–1938) pracoval v knihovně od roku 1904, v letech 1919–1923 byl ředitelem Zemské knihovny moravské.

Hertvík Jarník (1877–1938) worked at the library from 1904, and in 1919–1923 he was the director of the Provincial Library of Moravia.

[46]
Kritické přezkoumání českých vydání nejznámějšího Komenského díla popsal Jarník ve studii *Orbis pictus česky od Bubenky do Chmely* v roce 1914.

A critical review of the Czech editions of Comenius' most famous work was given by Jarník in his study on translations of *Orbis pictus* in 1914.

[47]
Kritické vydání *Orbis Pictus* z roku 1929 s obsáhlou předmluvou Hertvíka Jarníka bylo hodnoceno za nejlepší edici z dosud znovu vydaných Komenského prací. Foto titulního listu.

The critical edition of *Orbis pictus* from 1929, with an insightful preface by Hertvík Jarník, was considered the best edition of Comenius's works ever published. Title page, photograph.

[48]
Transliterační pravidla jako pomůcku pro katalogizaci zpracoval Hertvík Jarník pro edici Knihovna Časopisu českých knihovníků v roce 1926.

Transliteration rules as an aid for cataloguing were drawn up by Hertvík Jarník for the series *Knihovna* in 1926.

doktorátu. V knihovnictví začal pracovat od roku 1903 jako praktikant v knihovně Vysokých škol technických v Praze a od 1. února 1904 nastoupil v Brně do Zemské knihovny moravské. Byl jediným českým konceptním úředníkem a s Wilhelmem Schramem sestavil soupis *Periodické spisy docházející do Zemské knihovny moravské* (Brno, 1914). Zaujala jej také nově zřízená Knihovna Komenského, z níž zpracoval popis *Starší kusy naší Knihovny Komenského* (Brno, 1909) a vyhodnotil české překlady jeho díla *Orbis pictus* (*Orbis pictus česky od Bubenky do Chmely*. Brno, 1914). Po odchodu Schrama byl Jarník k 1. květnu 1919 jmenován ředitelem Zemské knihovny moravské. Bylo to ovšem již v době, kdy se začalo jednat o zřízení knihovny pro novou Masarykovu univerzitu a ze Zemské knihovny moravské se stala Zemská a universitní knihovna s ředitelem Jaroslavem Sutnarem. Jarník po 20 letech práce v knihovně odešel učit na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde vedl románský seminář. Spolupracoval s ministerstvem zahraničí při prohlubování česko-rumunských vztahů a stal se rytířem řádu Rumunské koruny. Pro edici *Knihovna Časopisu českých knihovníků* zpracoval *Přepis albánštiny* (Praha, 1926). Jeho kritické vydání díla *Orbis pictus* (Brno, 1929) patřilo k nejlepším do té doby znovu vydaným svazkům z díla Komenského. Poslední jeho prací byl sborník *Památce Stanislava Součka, redaktora veškerých spisů J. A. Komenského* (Brno, 1937), na kterém se autorsky podílel a edičně jej připravil k vydání.

Celé čtyři roky však trvalo, než byly vyřešeny „technické problémy" a stát převzal prostřednictvím Ministerstva

for the series *Knihovna* (The Library) of the Journal of Czech Librarians. His critical edition of *Orbis pictus* (Brno, 1929) was one of the best editions of Comenius' work to be published up to his time. His was co-author and editor of the collective work on Stanislav Souček, a prominent scholar focused on Comenius (*Památce Stanislava Součka, redaktora veškerých spisů J. A. Komenského*; Brno, 1937).

However, it took four years before all the technicalities were solved and the Moravian Provincial Committee actually handed over the administration to the Ministry of Education and National Enlightenment. In May 1922, the Ministry appointed Dr. Jaroslav Sutnar, a former librarian at the University Library in Vienna, as director of the Brno university library. Hertvík Jarník was expected to become director of the Library of Technical Universities in Prague, but this did not happen, and, briefly, the library was run by two directors before Hertvík Jarník left for the Faculty of Arts of Masaryk University in August 1923. Adjusting salaries did not go well either. The Provincial Committee gave a farewell personal bonus to the Library's expert employees, who then refused to join the state services because state employees were getting lower salaries. The disputes over the salary difference lasted until 1928, when the provincial administration employees were retroactively hired into the state service as of January 1923.

That being said, the Provincial Committee and the Ministry had agreed on the groundwork of a joint State and University Library in Brno as early as 15 November 1919:

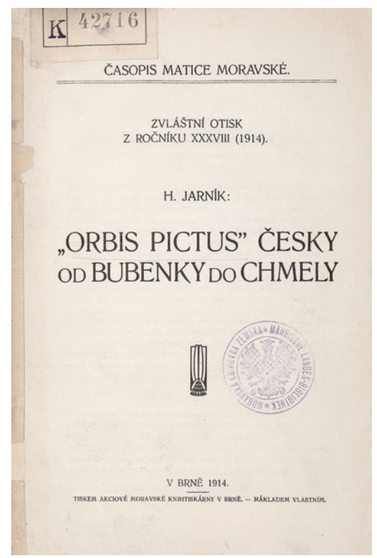
K 42716

ČASOPIS MATICE MORAVSKÉ.

ZVLÁŠTNÍ OTISK
Z ROČNÍKU XXXVIII (1914).

H. JARNÍK:

„ORBIS PICTUS" ČESKY
OD BUBENKY DO CHMELY

V BRNĚ 1914.
TISKEM AKCIOVÉ MORAVSKÉ KNIHTISKÁRNY V BRNĚ. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

[46]

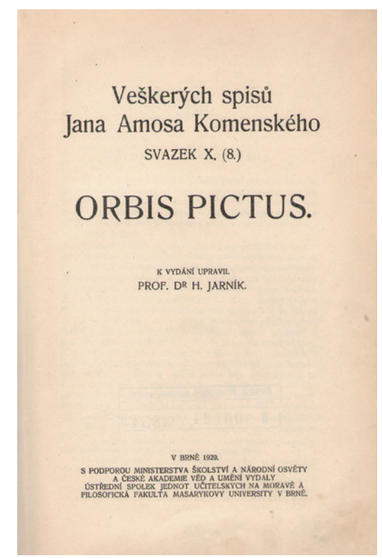
Veškerých spisů
Jana Amosa Komenského
SVAZEK X. (8.)

ORBIS PICTUS.

K VYDÁNÍ UPRAVIL
PROF. DR H. JARNÍK.

V BRNĚ 1929.
S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY
A ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ VYDALY
ÚSTŘEDNÍ SPOLEK JEDNOT UČITELSKÝCH NA MORAVĚ A
FILOSOFICKÁ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERSITY V BRNĚ.

[47]

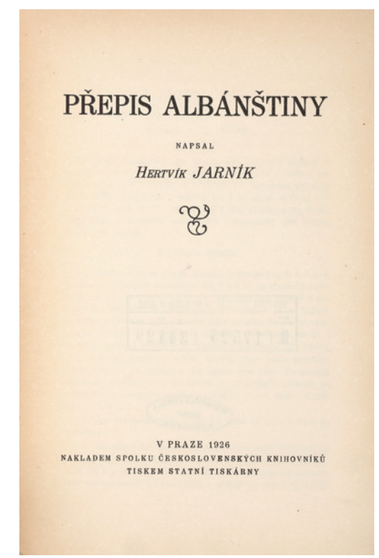
PŘEPIS ALBÁNŠTINY

NAPSAL

HERTVIK JARNÍK

V PRAZE 1926
NAKLADEM SPOLKU ČESKOSLOVENSKÝCH KNIHOVNÍKŮ
TISKEM STATNÍ TISKÁRNY

[48]

školství a národní osvěty od moravského zemského výboru knihovnu do své správy. Ministerstvo ustanovilo ředitelem univerzitní knihovny v květnu roku 1922 dr. Jaroslava Sutnara, bývalého knihovníka univerzitní knihovny ve Vídni, neboť se počítalo s Hertvíkem Jarníkem jako ředitelem Knihovny vysokých škol technických v Praze. K tomu však nedošlo, a tak krátce jednu knihovnu řídili souběžně dva ředitelé, než Hertvík Jarník přešel od srpna 1923 na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity a stal se profesorem románské filologie. Také se nepodařilo platově sladit personál. Zemský výbor totiž na odchodnou zkvalitnil postavení odborných zaměstnanců v knihovně osobními příplatky a ti odmítali vstoupit do státních služeb, neboť mzdové zařazení u státních zaměstnanců přijímaných do knihovny nebylo ve stejných tarifních třídách v rovnováze. Spory o sladění mzdových rozdílů trvaly až do roku 1928, kdy byli zemští zaměstnanci přijati zpětně od ledna 1923 do státních služeb.

V zásadě se však na společném postupu zřízení společné Zemské a universitní knihovny v Brně shodl zemský výbor s ministerstvem již 15. listopadu 1919, kdy přijal usnesení, že knihovna může sloužit potřebám Masarykovy univerzity, a může proto přebírat knihy nebo knihovny zakupované státem a ministerstvo také může ustanovovat personál. Smlouvu o převzetí knihovny do užívání a správy státu předložila Zemská správa politická v Brně v únoru 1921. Československá vláda smlouvu schválila v hlavních zásadách 15. července 1921 a po delším připomínkovém řízení jednotlivými ministerstvy a Nejvyšším účetním kontrolním úřadem v Praze došlo k podepsání smlouvy až dne 23. května 1923, od tohoto data se pak Zemská a universitní knihovna stala samostatnou státní institucí a byla zřizovaná Ministerstvem školství a národní osvěty. Ve smlouvě se uvádí, že moravský zemský výbor předává do správy státu veškeré zásoby knih, map a časopisů knihovny a užívané místnosti se vším zařízením tak, aby Zemská a universitní knihovna mohla sloužit k vědeckému bádání a studiu. Tato práva se propůjčují státu po dobu, po kterou česká univerzita zůstane v Brně. Stát byl také povinen převzít dosavadní personál do státní služby a za to vše požadovala země jen úhradu provozních nákladů za užívání prostor ve stávající budově. Zemská a universitní knihovna se stala společnou knihovnou Masarykovy univerzity, vedle ní si však právnická fakulta a mnohé ústavy budovaly své seminární knihovny; zájmy univerzity vůči knihovně jako samostatné organizaci sledovala knihovní komise univerzity, kterou řídil Hertvík Jarník.

Personálně byla ještě zemská knihovna posílena v roce 1919, kdy byl přijat na knihovnické místo filozof dr. Josef Kratochvil, úředníky se stali Otakar Charvát a Rajmund Trautmann, kancelářským oficiálem Antonín Turek a tito společně s ředitelem Hertvíkem Jarníkem tvořili pětičlenný tým odborných zaměstnanců knihovny.

the library would serve the needs of Masaryk University and could therefore accept books or collections purchased by the State, while the Ministry could appoint staff members. The agreement on handing the library over to State administration was submitted by provincial administration in Brno in February 1921. The Czechoslovak Government approved the main principles of the agreement on 15 July 1921 and after a rather long comment procedure between various ministries and the Supreme Audit Office in Prague, the agreement was signed on 23 May 1923, a date celebrated as the day when the State and University Library became an independent state institution subject to the Ministry of Education and National Enlightenment. The Moravian Provincial Committee agreed to hand over all the library's books, maps, and journals as well as the premises to state administration, along with all the equipment necessary for research and study. These rights were granted to the State for as long as a Czech university remained in Brno. The State was required to keep the existing staff and make them public servants. In return, the provincial government only demanded a payment of operating costs for the premises. The State and University Library was to be the main library of Masaryk University, while the faculty of law and many departments established their own departmental libraries. The interests of the university towards the library were looked after by the University Library Committee, headed by Hertvík Jarník.

New staff were taken on in 1919: the philosopher Dr. Josef Kratochvil was hired as librarian, Otakar Charvát, and Rajmund Trautmann were recruited as clerks and Antonín Turek as head secretary; together with the director Hertvík Jarník they formed a five-member team of professional library staff. State employees were hired as early as 1920,

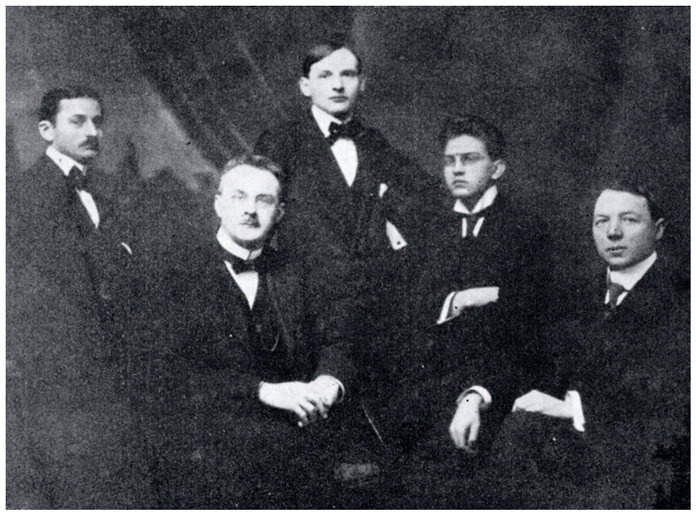

[49]
Fotografie zaměstnanců knihovny v roce 1919.

Photograph of library staff in 1919.

[50]
Tablo pracovníků Zemské a universitní knihovny v Brně zhotovené pro expozici na Výstavě soudobé kultury v Brně roku 1928 uvádí 30 portrétů.

Photographs of the library staff on a display board made for the Exhibition of Contemporary Culture in Brno in 1928, depicting thirty portraits.

[51]
Josef Kratochvil (1882–1940) nastoupil do Zemské knihovny moravské v roce 1919, vedl úsek katalogizace a v roce 1935 byl pověřen správou knihovny. Byl také vynikajícím filozofem a pedagogem Univerzity Karlovy.

Josef Kratochvil (1882–1940) was hired by the Provincial Library of Moravia in 1919, headed the cataloguing department, and in 1935 was entrusted with the administration of the library. He was an outstanding philosopher and lecturer at Charles University.

Také státní zaměstnanci nastupovali do univerzitní knihovny již v roce 1920, kdy se celkový počet zaměstnanců zvýšil na 23. Když ještě v lednu 1925 nastoupili bohemista dr. Bedřich Václavek a orientalistka dr. Marie Tauerová, mohla knihovna přistoupit podobně, jako tomu bylo ve velkých univerzálních knihovnách té doby, k oborové specializaci knihovníků, kteří přijímali garanci za doplňování a zpracování přírůstků knihovního fondu podle svého jazykového a oborového zaměření. Tablo pracovníků zhotovené pro expozici knihovny na Výstavu soudobé kultury v Brně v roce 1928 uvádí 30 zaměstnanců včele s ředitelem Jaroslavem Sutnarem, devíti vysokoškoláky a dalším úřednickým a pomocným personálem.

Kolektiv pracovníků knihovny se v meziválečném období vyznačoval tvůrčí činností také mimo působnost ústavu. Svou vědeckou kariérou nad rámec svých knihovnických prací vynikli Josef Kratochvil, Bedřich Václavek nebo Pavel Fraenkl, které spojovalo nejen vzájemné přátelství, ale také těžký osud poznamenaný nacismem.

increasing the total number of employees to 23. Recruiting the Czech studies scholar Dr. Bedřich Václavek and the orientalist Dr. Marie Tauerová in January 1925 allowed librarians to specialise in certain areas, as was the case in large libraries; librarians were in charge of acquisition and cataloguing in the area of their expertise or according to their language specialisation. Photographs of the library staff displayed at the Exhibition of Contemporary Culture in Brno in 1928 shows thirty employees headed by the director Jaroslav Sutnar; nine of them were university graduates, the rest were clerks and support staff.

In the interwar period, many of the library staff were active outside the library; Josef Kratochvil, Bedřich Václavek, and Pavel Fraenkl's academic careers and research reached beyond the boundaries of the library. The three men were good friends, and all of them suffered a harsh fate under Nazism.

[50]

[51]

Josef Kratochvil (9. března 1882 Dolní Kounice – 7. dubna 1940 Brno) po absolvování brněnského gymnázia studoval filozofii a přírodní vědy na Gregoriánské univerzitě v Římě a v roce 1904 pokračoval ve studiích filologie a filozofie na pražské univerzitě. V roce 1910 se stal učitelem reálného gymnázia v Příboře, kde působil až do roku 1919, kdy nastoupil do Zemské knihovny moravské, aby vedl úsek katalogizace. Habilitoval se v roce 1925 na Teologické fakultě Karlovy univerzity, kde také přednášel. Když byl ředitel Zemské a universitní

After graduating from a secondary grammar school in Brno, **Josef Kratochvil** (9 March 1882, Dolní Kounice – 7 April 1940, Brno) studied philosophy and science at the Gregorian University in Rome. In 1904, he continued his studies in philology and philosophy at the Prague university. In 1910, he became a teacher at the *realgymnasium* – a type of secondary school, which is a compromise between a technical school and a classical grammar school – in Příbor, where he worked until 1919, when he was hired by the Provincial Library of Moravia as the head

knihovny v Brně Jaroslav Sutnar v roce 1935 penzionován, Kratochvil pro své povinnosti vůči univerzitě byl pověřen správou knihovny, a to do doby jmenování Karla Randého ředitelem, poté byl jeho zástupcem. V témže roce byla z jeho iniciativy v knihovně založena Masarykova knihovna, v níž se soustředilo dílo T. G. Masaryka a literatura o něm. Kratochvil se práci v knihovně věnoval se zájmem, celoživotním vědeckým oborem jeho působení byly dějiny filozofie. Stal se představitelem novotomismu, myšlenkového hnutí, které se vracelo ke scholastické filozofii a teologii, jež také představil a vědecky zpracoval v dějinách novoscholastického hnutí *Novoscholastismus* (Brno, 1930). Kratochvilovo filozofické dílo obsahuje desítky publikací a stovky studií v časopisech a sbornících, jež se vyznačují vysokou profesionální úrovní. Již v roce 1924 vyšel v Olomouci jeho nástin středověkých filozofických meditací *Filosofie středního věku*. Jeho nejvýznamnějším dílem je přehled vývoje filozofického myšlení *Meditace věků* (Brno, 1827–1932, 4 sv.). Rozsáhlou je příručka *Úvod do filosofie*, jež se dočkala čtyř vydání (Brno, 1939). Syntézu jeho pojetí filozofie představuje poslední kniha *Rukověť filosofie* (Brno, 1939), v níž podal úvod do filozofického myšlení a analýzu filozofických disciplín a směrů. Kratochvil patří k zakladatelům Československé strany lidové a její mládežnické organizace Orel, která měla v Brně své ústředí. Byl členem mnoha katolických spolků a učených společností. Jako předseda Ligy proti antisemitismu vystupoval proti pronásledování Židů, v lednu 1940 byl zatčen gestapem a na následky výslechu zemřel ve věku 58 let.

of the cataloguing department. He was given the degree of associate professor in 1925 at the Faculty of Theology of Charles University. After Jaroslav Sutnar's retirement in 1935, Kratochvil's other duties towards the university did not allow him to follow Sutnar as director. He was entrusted with administering the library until Karel Randé was appointed director, after which he was his deputy. In the same year, Kratochvil established a department where works by T.G. Masaryk were compiled, as well as literature about him. Kratochvil was enthusiastic about his work in the library, yet his true calling was philosophy. He was a proponent of Neo-Scholasticism, a school of thought that returned to scholastic philosophy and theology, which Kratochvil introduced and elaborated upon in his writing on the history of the Neo-Scholastic movement (*Novoscholastismus*; Brno, 1930). Kratochvil's philosophical work comprises dozens of publications and hundreds of studies in well-established journals and anthologies. He published an outline of medieval philosophical meditations, *Filosofie středního věku* (Philosophy of the Middle Ages) in Olomouc as early as 1924. His most renowned work is his overview of philosophical thought across history entitled *Meditace věků* (Meditations of the Ages; Brno, 1827–1932, 4 vols.). His extensive handbook Úvod *do filosofie* (Introduction to Philosophy; Brno, 1939) went through four editions. He summarised his concept of philosophy in his last book, *Rukověť filosofie* (Handbook of Philosophy; Brno, 1939), in which he introduced philosophical thought as such and analysed philosophical disciplines and trends. Kratochvil was also one of the founders of the Czechoslovak People's Party and its youth organisation the Eagles (*Orel*), which was based in Brno. He was a member of many Catholic associations and learned societies. As chairman of the League Against Anti-Semitism (*Liga proti antisemitismu*), he spoke out against the persecution of Jews, was arrested by the Gestapo in January 1940, and died at the age of 58 as a result of interrogation.

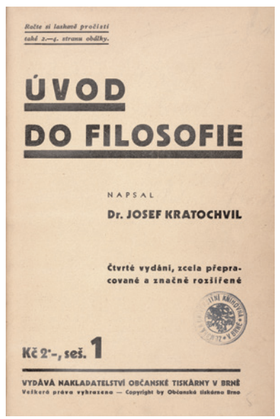

[52]

[53]

[54]

[52]
Rozsáhlé dílo *Úvod do filosofie* vycházelo v roce 1939 sešitově již ve 4. vydání. Foto obálky prvního čísla.

Kratochvil's extensive introduction to philosophy had four editions by 1939 and was published in separate issues. Book cover of the first issue, photograph.

[53]
Kratochvilova čtyřdílná *Meditace věků* (1927–1932) patří k základním dílům české filozofické literatury.

Kratochvil's four-volume *Meditace věků* (Meditation of the Ages; 1927–1932) is a crucial work in the context of Czech philosophical literature.

[54]
S prostým názvem *Rukověť filosofie* vyšlo v roce 1939 poslední Kratochvilovo dílo, jež je rozborem filozofických disciplín a směrů.

Kratochvil's last work was published in 1939; it was an analysis of philosophical disciplines and trends, bearing the simple title of *Rukověť filosofie* (Handbook of Philosophy).

[55]
Fotografie Bedřicha Václavka pořízená na tablo pracovníků Zemské a universitní knihovny pro Výstavu soudobé kultury v Brně 1928.

Photograph of Bedřich Václavek taken for the State and University Library staff display board for the Exhibition of Contemporary Culture in Brno 1928.

Bedřich Václavek (10. ledna 1897 Čáslavice – 5. března 1943 Osvětim) po maturitě v roce 1915 se stal armádním vojínem a po válce studoval v Praze na filozofické fakultě bohemistiku a germanistiku. Do Brna jej přivedlo první zaměstnání středoškolského profesora na reálném gymnáziu na Starém Brně od podzimu 1923, uspěl však v konkurzu vyhlášeném koncem stejného roku na místa čekatelů do Zemské a universitní knihovny, kde na místo praktikanta nastoupil v lednu 1925. V jeho pracovní náplni byla katalogizace nové literatury, sbírky portrétů, grafiky, map a literární pozůstalosti po Františku Vymazalovi. Výrazně se zapsal do historie vzniku heslového předmětového katalogu, úkolu daného ministerstvem z podnětu ředitele Knihovny Národního shromáždění Zdeňka Václava Tobolky, který Václavkův podíl na této práci několikrát veřejně ocenil. Rozsáhlý heslář dodnes najdeme pod Václavkovým jménem ve fondu knihovny. Úspěšně se také zhostil úkolu přípravy a realizace expozice knihovny na Výstavě soudobé kultury v roce 1928. Když Tobolka v roce 1930 založil Československou knihovědnou společnost, byl Václavek jednatelem její brněnské samostatné pobočky. Své knihovnické profese si velmi cenil také proto, že mu dávala možnost soustavně sledovat novou literární tvorbu jako zdroje informací k vlastní odborné a redakční práci. Velkým překvapením pro něj i pro vedení knihovny bylo, když byl jako komisař archivní a knihovní služby v červenci roku 1933 přeložen pro levicové názory do Studijní knihovny v Olomouci, odkud naopak přešel do Brna filozof Josef Ludvík Fischer;

Bedřich Václavek (10 January 1897 in Čáslavice – 5 March 1943 in Auschwitz) was drafted after graduating from secondary school in 1915. After the war he studied Czech and German philology at the Faculty of Arts in Prague. He came to Brno in the autumn of 1923 when he was hired as a teacher at the *realgymnasium* secondary school in the Old Brno district. In the same year, he got onto the waiting list for the staff of the Proviancial and University Library; in January 1925, he took up the position of trainee assistant. His work entailed cataloguing new books, collections of portraits, prints, maps, and the bequest of František Vymazal. He contributed significantly to the subject catalogue; the extensive list of subject headings can still be found in the library's collection to this day. Though the task to compile the catalogue was given to the library by the Ministry, the idea came from the director of the National Assembly Library, Zdeněk Václav Tobolka, who publicly acknowledged Václavek's contribution on several occasions. Václavek also put together the library's section at the Exhibition of Contemporary Culture in 1928, and was appointed the managing director of the Brno office of the Czechoslovak Library Society (*Československá knihovědná společnost*) in 1930. Václavek valued his profession because working in the library enabled him to keep up-to-date with the most recent literature and resources for his own research and editorial work. It came as a great surprise to him as well as the library's director when Václavek, at the time the commissioner for the archive and library services, was transferred to the Study Library in Olomouc in July 1933 because of his leftist views. In return, the philosopher Josef Ludvík Fischer was transferred from the Olomouc library to Brno; Fischer did not, however, start working at the library because of his duties at the University. From his early student years when he was editor of a cultural magazine, Václavek wrote and published, having written dozens of books and hundreds of papers in his lifetime. The most significant of his publications are *Od umění k tvorbě* (From Art to Creation; Prague, 1928), *Česká literatura 20. století* (Czech Literature of the 20th Century; Prague, 1935), and *Tvorbou k realitě* (Through Creation to Reality; Olomouc, 1937); both these works evaluate contemporary Czech literature and analyse the work of prominent literary figures in terms of literary development. Throughout his academic career, he was particularly interested in folk songs, and wrote a PhD dissertation on them in 1923; in 1938 his dissertation on Literature and Folk Tradition would have earned him the degree of associate professor, but he was only awarded the degree posthumously after the war. Other work in the field worth mentioning are his anthologies of Czech chapbooks (*České písně kramářské*; Prague, 1937) and national songs (*Český národní zpěvník*; Prague, 1940) and a collection of Moravian folk songs (*Moravské lidové písně s nápěvy do textu vřaděnými*), which he co-authored with musicologist Robert Smetana. As a librarian and literary critic, Bedřich Václavek had a significant impact on

ten však kvůli povinnostem na univerzitě do knihovny ani nenastoupil. Václavek za svého života napsal a vydal desítky knih, stovky článků a již od studentských let byl také redaktorem některého z kulturních časopisů, jak o tom svědčí jeho bibliografie. Z nejvýznamnějších jsou to *Od umění k tvorbě* (Praha, 1928), Česká literatura 20. století (Praha, 1935) a *Tvorbou k realitě* (Olomouc, 1937), v nichž hodnotil současnou českou literaturu a analyzoval dílo některých výrazných literárních osobností z perspektivy literárního vývoje. Po celou literární činnost zůstal také věrný tématu lidových písní, za dizertaci na toto téma získal v roce 1923 titul PhDr. a v roce 1938 se prací *Písemnictví a lidová tradice* na brněnské univerzitě habilitoval, titul mu byl však udělen *in memoriam* až po válce. Do této tematiky patří také antologie *České písně kramářské* (Praha, 1937), *Český národní zpěvník* (Praha, 1940) a sbírka *Moravské lidové písně s nápěvy do textu vřaděnými,* na jejichž vydání se podílel společně s muzikologem Robertem Smetanou. Knihovník a literární kritik Bedřich Václavek velmi výrazným způsobem zasáhl do meziválečné kultury a formoval podobu literárněvědné levice nedogmatického typu. Později se zapojil do protifašistického odboje a v roce 1943 byl zavražděn v Osvětimi.

interwar culture and shaped the non-dogmatic literary left-wing. He later joined the anti-fascist resistance and was murdered in Auschwitz in 1943.

[56]

[57]

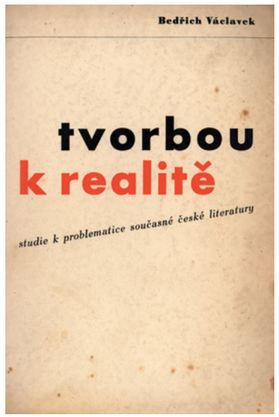

[58]

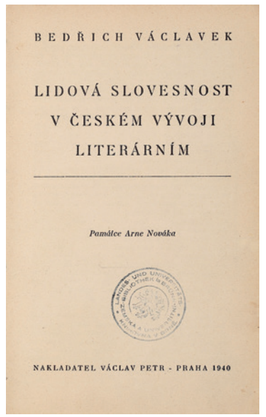

[59]

[56]
První obsáhlejší monografie *Od umění k tvorbě* z roku 1928 je hodnocením současných českých básníků v době poetismu. Autor obálky: Karel Teige.

Václavek's first comprehensive monograph, *Od umění k tvorbě* (From Art to Creation), published in 1928, is an assessment of contemporary Czech poets in the age of avant-garde. Cover design by Karel Teige.

[57]
Studie k sociologii umění a kultury *Poesie v rozpacích* vyšla v grafické úpravě Zdeňka Rossmanna v nakladatelství Odeon 1930. Foto obálky.

A study on the sociology of art and culture entitled *Poesie v rozpacích* (Poetry Feeling Embarrassed), in the Odeon Publishing House in 1930. Cover designed by Zdeněk Rossmann, photograph.

[58]
Tvorbou k realitě je literárněkritický pohled na vývoj a úkoly české literatury ve třicátých letech 20. století a rozborem tvorby sedmi básníků a prozaiků. Foto obálky od grafika Zdeňka Rossmanna.

Tvorbou k realitě (Through Creation to Reality) is a critical look at the development and role of Czech literature in the 1930s and analyses the work of seven poets and prose writers. Cover designed by Zdeněk Rossmann, photograph.

[59]
Přehlednou studii lidové poezie od kramářských písní po její inspiraci současným básníkům *Lidová slovesnost v českém vývoji literárním* věnoval Václavek památce Arne Nováka. Foto titulního listu.

Václavek's *Lidová slovesnost v českém vývoji literárním* (Oral Lore in Czech Literary History), dedicated to the memory of Arne Novák, is a comprehensive overview of folk poetry from early broadside ballads to folklore influence on contemporary poets. Title page, photograph.

[60]
Mezi karikaturami královéhradeckých rodáků od Josefa Bidla najdeme také Pavla Fraenkla (1904–1985).

A caricature of Pavel Fraenkel (1904–1985), depicted by Josef Bidlo.

Pavel Fraenkl (20. května 1904 Hradec Králové – 5. listopadu 1985 Oslo) pocházel z rodiny obchodníků, po absolvování gymnázia v Hradci Králové odešel studovat obor slovanské filologie a dějiny moderních literatur na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Po promoci v roce 1927 psal literární studie do časopisů a až v červnu 1930 získal první zaměstnání, stal se koncipientem Zemské a universitní knihovny v Brně. Jeho pracovní náplní byla katalogizace knižních přírůstků, se kterou se úspěšně vypořádával, o čemž svědčí jeho nomenklaturní povyšování až na komisaře knihovní a archivní služby (od června 1937). Do knihovny nastoupil v době, kdy byla zpracovávána osobní knihovna i korespondence Otokara Březiny, již básník věnoval Masarykově univerzitě, resp. Zemské a universitní knihovně. Pro Fraenkla se zpracování básníkovy knihovny stalo inspirací ke komplexnímu studiu a hodnocení jeho díla. Rozsáhlou monografii o Březinovi připravoval k habilitaci, té se však na českých univerzitách nedočkal. První část této studie publikoval díky příteli a spolužáku z vysokoškolských studií Ludvíku Páleníčkovi v Kroměříži *(Otokar Březina: Mysticismus umění a věrnost sobě.* Kroměříž, 1936) a jeho monografie o Březinovi vyšla v roce 1937 v Melantrichu (*Otokar Březina: Mládí a přerod*. Praha, 1937). Literárněvědný zájem soustředil také na dílo T. G. Masaryka (*Masaryk a literatura.* Kroměříž, 1930) a Karla Hynka Máchy *(Mácha a Březina.* Brno, 1936; *Das Werk K. H. Máchas*. Praha, 1936). Přestože Fraenkl uváděl v životopisu místo

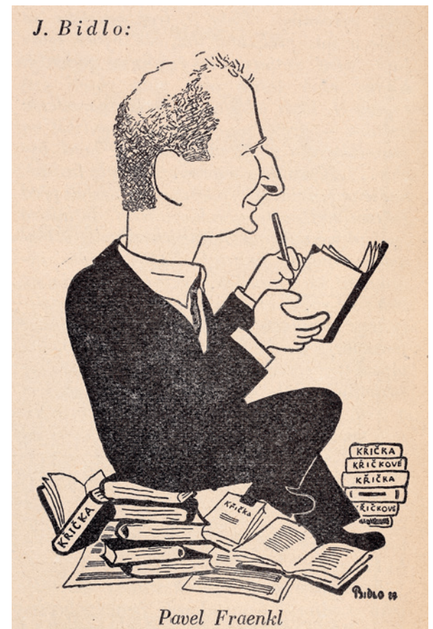

Pavel Fraenkl *(*20 May 1904, Hradec Králové – 5 November 1985, Oslo) came from a family of merchants. After grammar school in Hradec Králové he went to Prague to study Slavic philology and the history of modern literature at Charles University. Having graduated in 1927, he made his living writing literary studies for journals until he became a trainee librarian at the Proviancial and University Library in June 1930. He was hired to catalogue the newly acquired books; he managed the task well, which brought him a promotion to commissioner of the archives and library services in June 1937. His job included cataloguing the private library and correspondence of the famous poet Otokar Březina, which Březina himself donated to Masaryk University and as such to the Proviancial and University Library. Working with Březina's books and correspondence awoke in Fraenkl an academic interest in the poet; he wrote a comprehensive study and evaluation of Březina's work as well as an extensive monograph on Březina for his habilitation, but the political situation in the late 1930s prevented him from receiving a degree from Czech universities. The first part of this study was published thanks to his friend and fellow student Ludvík Páleníček in Kroměříž (*Otokar Březina: Mysticismus umění*. Otokar Březina: Mysticism of Art; Kroměříž, 1936), and the whole monograph on Březina was published in 1937 by the publishing house Melantrich (*Otokar Březina: Mládí a přerod;* Otokar Březina: Youth and Transformation. Prague, 1937). His other academic endeavours included the work of T. G. Masaryk (Masaryk a literatura. Masaryk and Literature; Kroměříž, 1930) and the poet Karel Hynek Mácha (*Mácha a Březina*. Mácha and Březina; Brno, 1936; *Das Werk K. H. Mácha*. Prague, 1936). Although Fraenkl had been claiming since 1926 in his resumé that he had abandoned Judaism (and he had actually become Catholic), in March 1939 he was dismissed from the library and given a "waiting allowance" instead of a salary, in accordance with the instructions of the Protectorate's Ministry of Education and National Enlightenment, which did not allow Jews to be employed as public servants. Towards the end of 1939, Fraenkel managed to emigrate to Norway, where he lectured at the University of Oslo. After the occupation of Norway, however, he was deported to Auschwitz in November 1942 and did not return to Czechoslovakia until after the war. In July 1945 he returned to Norway as cultural envoy of the Ministry of Information and soon managed to obtain a position at the University of Oslo again. He got married, started a family, and received Norwegian citizenship in 1948. He pursued an academic career at the University of Oslo in the Department of Theatre Studies, where he first lectured as an associate professor and received a full professorship in 1974. His overview on the reception of Norwegian literature in Bohemia, Moravia, and Silesia (*Bjørnson og tsjekkisch litteratur*. Oslo, 1953) and his study on 19th-century Nordic drama (*Strindbergs dramatiske fantasi Spöksonaten*. Oslo, 1966) were published in book form. Fraenkel's

židovského náboženství již od roku 1926 „bez vyznání“ a stal se katolíkem, byl v březnu 1939 v souladu s pokyny protektorátního Ministerstva školství a národní osvěty, podle nichž byly Židům rušeny pracovní poměry ve státní službě, dán na dovolenou a místo platu mu bylo v knihovně přiznáno tzv. čekatelné. Koncem roku 1939 se Fraenklovi podařilo odjet do Norska, kde přednášel na univerzitě v Oslu. Po obsazení Norska byl však v listopadu 1942 deportován do Osvětimi a do Československa se dostal až po válce. V červenci 1945 se jako kulturní pověřenec Ministerstva informací do Norska vrátil a brzy se mu tam opět podařilo získat místo na univerzitě.
V Norsku se oženil, založil rodinu a v roce 1948 obdržel norské státní občanství. Jeho odborná kariéra na univerzitě v Oslu byla spojena s katedrou divadelní vědy, na níž působil jako docent, a v roce 1974 zde obdržel profesuru. Knižně vyšel jeho přehled pronikání norské literatury do českých zemí *(Bjørnson og tsjekkisch litteratur.* Oslo, 1953) a práce o severské dramatické tvorbě 19. století *(Strindbergs dramatiske fantasi Spöksonaten.* Oslo, 1966). Projevem uznání Fraenklovy vědecké činnosti bylo jeho jmenování členem Norské akademie věd v roce 1975.

Jeden z knihovnických zákonů, totiž že knihovna je organismem, který se neustále rozrůstá, začal už brzy po ustavení Zemské a universitní knihovny citelně doléhat i na její prostorové potřeby. Zemský výbor odmítl souhlasit s požadavkem ministerstva, a tak v předávací smlouvě byla vypuštěna klauzule o rozšiřování knihovny do dalších prostor ve stávající budově. Naopak knihovně byl odebrán výstavní sál, ve kterém před válkou prezentovala několik úspěšných výstav. V říjnu 1922 sděluje ředitel Sutnar

academic accomplishments earned him membership in the Norwegian Academy of Science and Letters in 1975.

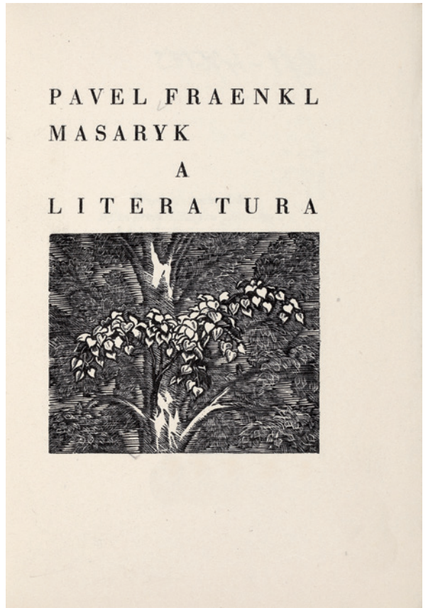

[61]

[62]

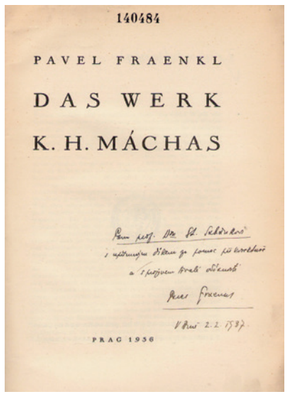

[63]

[64]

[61]
Vhled do Masarykova posuzování literárních děl a filozofického myšlení v kruhu opsaném jeho dílem od *Sebevraždy* až po *Světovou revoluci*. Tisk vyšel ke třetí schůzce moravských bibliofilů v roce 1930 v Kroměříži. Foto titulního listu.

An insight into Masaryk's view of literature and philosophical thought presented in his oeuvre from his early *Sebevražda* (Suicide) to his late treatise *Světová revoluce* (World Revolution). The work was published for the third meeting of Moravian bibliophiles in 1930 in Kroměříž. Title page, photograph.

[62]
Rozbor sbírky *Tajemné dálky* a básníkovy korespondence je první Fraenklovou prací o mysticismu Otokara Březiny. Bibliofilie vyšla v Kroměříži 1936. Foto obálky.

Fraenkel's first work on the mysticism of Otokar Březina was his analysis of the poetry collection *Tajemné dálky* (Mysterious Ranges) and Březina's correspondence. A collector's edition was published in Kroměříž in 1936. Cover, photograph.

[63]
Posouzení místa lyrické tvorby Karla Hynka Máchy v evropské literatuře 19. století. Foto obálky separátu z Prager Rundschau 1936, s věnováním Stanislavu Sahánkovi.

A work evaluating Karel Hynek Mácha's place in the 19th Century European Literature. Cover photo of a separate copy from Prager Rundschau 1936, with a dedication to Stanislav Sahánek.

[64]
Monografie o počátcích mysticismu a symboliky v prvotinách tvorby Otokara Březiny jako pokus o teleologický výklad díla. Foto obálky knihy vydané 1937.

Monograph on the beginnings of mysticism and symbolism in Březina's early work which attempts a teleological interpretation of his work. Photo of the cover of the book published in 1937.

rektorátu, že knihovna trpí naprostým nedostatkem místa, a navrhuje získat v budově místnosti na úkor zemské zastavárny a požaduje navrácení výstavního sálu. Tento nakonec dostala knihovna zpět v roce 1923 a přebudovala jej na skladiště pro narůstající knihovní fond. Velkou nadějí bylo dokončení budovy Zemský dům III, ze kterého však knihovna získala v roce 1925 jen několik málo kanceláří. Ve dvacátých letech se personál i knihovní fondy více než zdvojnásobily a prostory knihovny v Zemském domě začaly být pro knihovnu nedostačující. Na Výstavě soudobé kultury, pořádané v Brně v roce 1928, se ozývaly první hlasy požadující řešení, byl proto vyhlášen záměr výstavby nové budovy knihovny. V roce 1931 soutěž na výstavbu univerzitní knihovny obeslalo několik architektů a zvítězil v ní funkcionalistický návrh architekta Bohuslava Fuchse, který knihovnu umístil do akademické čtvrti v sousedství právnické fakulty. Světová hospodářská krize a turbulentní proměny společenských priorit v následujícím období však způsobily, že výstavba nové budovy byla na dlouhou dobu odložena. Čtenáři tak do ní mohli vstoupit až o bezmála sedmdesát let později – ovšem na tom stejném místě, kde s ní počítal Fuchsův návrh urbanistického řešení.

Prudký nárůst čtenářů a výpůjček a nedostatek studijních míst pro studenty Masarykovy univerzity podnítil studentské fakultní spolky k napsání otevřeného listu ministerstvu školství. Požadovali v něm okamžité uskutečnění účelové novostavby pro knihovnu. Redaktor časopisu *Index,* jímž byl Bedřich Václavek, zpracoval v tomto časopisu anketu o nutnosti novostavby, z níž uveřejnil deset odpovědí (Anketa 1931). Stávající situaci výstižně popsal např. profesor Masarykovy univerzity Vladimír Úlehla: *Knihovna měla býti postavena přede všemi budovami ostatními universitními a vysokoškolskými vůbec. Důvody: 1. Bez vědecké literatury není vědecké práce. 2. Vědecká literatura je dnes tak rozsáhlá, že musí býti centralizována.* Profesor Vysoké školy zvěrolékařské Rudolf Dostál pak v anketě přiblížil podmínky, za jakých knihovna poskytovala své služby: *Jsem často nucen studovat novou literaturu v nynější nevyhovující universitní knihovně, v nezdravém přítmí zastavěných přízemních síní, rušen stále hřmotem zdviže* [...] *Chuti k návštěvě naší zdejší největší vědecké knihovny její ubohý, tak dlouho snášený provizorní stav nemůže jistě dodati, neboť v ničem si nezadá se stavem knihovny pražské před čtvrtstoletím, kde jsme také jako nyní brněnští studenti mnoho času prostáli na chodbách, čekající na uvolnění místa.* Také Jiří Mahen, knihovník města Brna, se vyslovil v anketě jako předseda Spolku veřejných obecních knihovníků: *Zemská a universitní knihovna není dneska umístěna šťastně a každý ví, že se bude muset pro ni vystavět v Brně zvláštní budova.* [...] *Jsem přesvědčen, že poslání universitní knihovny není jenom v tom, aby zaopatřovala studijní materiál pro vysoké školy, nýbrž že universitní knihovna má býti vyvrcholením knihovnictví v ČSR vůbec. Zapomíná se, že universitní knihovna má býti také knihovnou veřejnou, což jest obsaženo v názvu Zemská a universitní knihovna v Brně.*

One of the principal laws of librarianship states that a library is an organism that is constantly growing; soon after it was established, the State and University Library was once again in need of more space. The Provincial Committee dismissed the Ministry's request, and so the clause about enlarging the library into other premises in Provincial House II was omitted from the handover agreement. The library was even robbed of its exhibition hall, in which it had presented several successful exhibitions before the war.

October 1922, the director Sutnar informed the Rector's Office that the library was desperately short of space and proposed getting rooms in the building that belonged to a provincial pawnshop, and demanded the return of the exhibition hall. The library eventually got the hall back in 1923 and converted it into a closed stack for its ever growing collection. The completion of Provincial House III raised some hopes, but the library received only a few office rooms in 1925. Through the 1920s, the staff and the collections more than doubled, and the premises in the Provincial House could no longer house the whole library. At the Exhibition of Contemporary Culture held in Brno in 1928, voices calling for a solution were heard, which put in motion a plan to build a new library building. In 1931, several architects competed to design the construction of the library and the winner was Bohuslav Fuchs, who put forward a functionalist design proposal, which was to stand in the academic quarter adjacent to the faculty of law. However, the global economic crisis and the turbulent changes in social priorities throughout the following decade postponed the construction of the new building. It was not built until nearly seventy years later, interestingly in the very same place where Fuchs' urban-planning design had envisioned it.

The sharp increase in readership and circulation alongside the lack of sufficient study carrels for Masaryk University students prompted the student faculty associations to write an open letter to the Ministry of Education, demanding that a new building be constructed for the library. The editor of the magazine *Index*, Bedřich Václavek, conducted a survey about the necessity of a new building, publishing ten different answers in the magazine (Anketa 1931). The situation was aptly described, for example, by Vladimír Úlehla, a professor at Masaryk University: *The library should have been built first before all other university and college buildings. Reasons: 1. Without academic literature, there is no academic research. 2. Academic literature is so vast nowadays that it must be centralised.* Rudolf Dostál, a professor at the University of Veterinary Sciences Brno, described the dire conditions in the library: *I often have no choice but to study in the inadequate university library we now have, in the unhealthy gloom of ground-floor halls clogged with stacks, disturbed by the constant rumble of the lift [...] These poor provisional conditions have prevailed for far too long in our largest research library*

Potřeba novostavby pro knihovnu byla sice naléhavá, probíhající hospodářská krize byla však naléhavější a marně příznivci stavby argumentovali možným snížením nezaměstnanosti v případě uvolnění státních prostředků na výstavbu. Kompromisní řešení se však nakonec našlo – když kavárně v přiléhající budově Zemského domu III vypršela po deseti letech nájemní smlouva. V roce 1937 kavárenské prostory v budově přešly pod správu knihovny a prostory pro veřejnost se více než ztrojnásobily. Převzetí přízemních prostor v této rozsáhlé budově tak alespoň na čas a provizorně vyřešilo nejnaléhavější problémy knihovny. Provizorní a dočasné řešení pak trvalo až do roku 2001. Výhodou ovšem bylo, že knihovna zůstávala v centru města a byla tak velmi lehce dostupná. Do knihovny se vstupovalo z nároží reprezentačním vchodem se schodištěm, který kryla bytelná markýza podepíraná sochami lidských postav od Václava H. Macha. Důstojnost propůjčovala chrámu vědění i bytelnost a hmotnost budovy, která geometrickými tvary odkazovala na art deco. Pro čtenáře byla k dispozici všeobecná studovna s 234 místy a encyklopedickou literaturou v příručních knihovnách umístěných po obvodu studoven, čítárna časopisů s 32 místy a oddělená studovna profesorská s 24 místy. V prostorné půjčovně byl čtenářům přístupný věcný katalog, jmenný katalog zůstal jen pro služební potřebu a podle něj vyhledávali knihovníci čtenářům ze skladu požadovaná díla. Kopii jmenného katalogu pro čtenáře opisovali studenti až v době uzavření vysokých škol za války.

Postátnění knihovny proběhlo ve znamení rozsáhlých nákupů literatury pro potřeby univerzity. Když v dubnu 1917 zemřel slavista a autor četných jazykových učebnic František Vymazal, odkázal zemské knihovně svou rozsáhlou sbírku slavistické literatury a také 6 000 korun s určením na nákup knih. Ministerstvo zařizovalo již od roku 1919 nákup celých knihoven. Za knihovnu evangelického faráře G. A. Szalatnaye z Kutné Hory uhradilo 220 000 korun. Následovala knihovna po rakouském ministerském

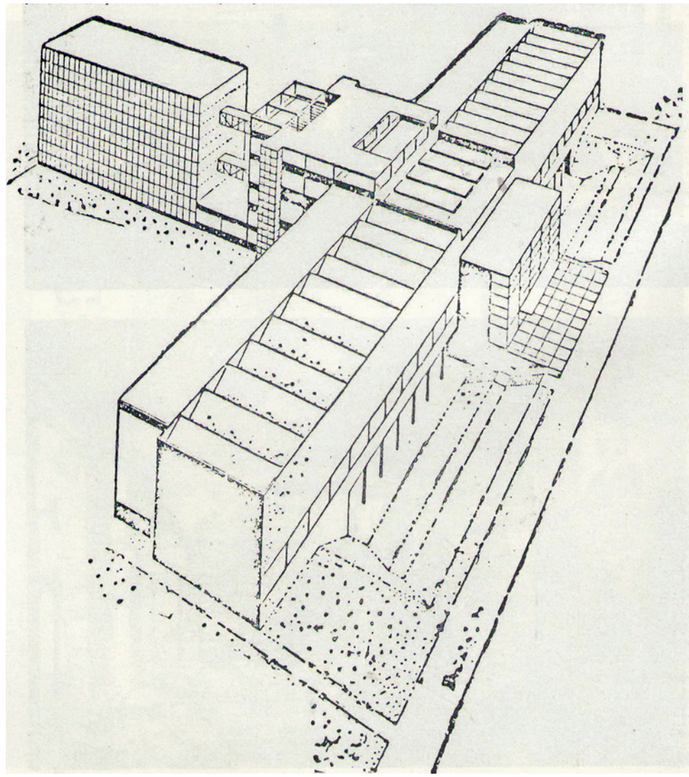

[65]

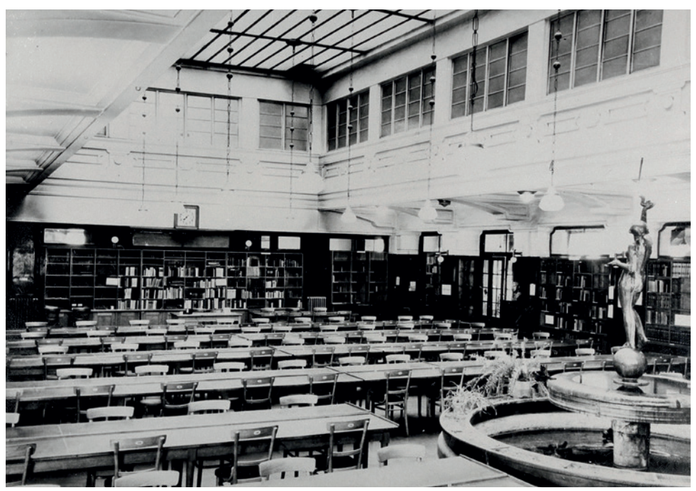

[66]

[65]
Vítězný, ale nerealizovaný projekt arch. Bohuslava Fuchse na novostavbu Zemské a universitní knihovny z roku 1931.

The winning design by architect Bohuslav Fuchs for the new building of the State and University Library from 1931, which was, sadly, never implemented.

[66]
Všeobecnou studovnu s 234 místy získala knihovna v Zemském domě II v roce 1937 a v této podobě byla do roku 1971, kdy proběhla rekonstrukce interiéru.

The library acquired its general reading room with 234 seats inside Provincial House II in 1937; it remained in this form until 1971, when the library's interior was refurbished.

[67]

[68]

[67]
Půjčovna knihovny z let 1937–1970. V krabicích je kopie lístkového jmenného katalogu, který byl pořízen studenty v době okupace.

The library's lending department from 1937–1970. The boxes contain a copy of a card descriptive catalogue made by students during the occupation.

[68]
Profesorská studovna v podobě z let 1937–1970.

Professors' reading room as it looked in 1937–1970.

and do not add to the desire to visit it; it is comparable to the Prague library a quarter of a century ago, where we spent much time in the corridors waiting for a seat to become available, just like Brno students do nowadays. Jiří Mahen also participated in the survey; as the director of the Library of the City of Brno and the chairman of the Association of Public Municipal Librarians his opinion was of particular weight: *The State and University Library is not conveniently located and everyone knows that a special building will have to be built for it. [...] I am convinced that the mission of a university library is not only to provide study material for universities, but that such a library is supposed to be the apex of librarianship in the Czechoslovak Republic. It is often forgotten that university libraries are supposed to be public libraries as well, which is included in the name of the State and University Library in Brno.*

Although the library needed the new building badly, there were no resources because of the economic crisis; arguments that the construction of the new building could actually reduce unemployment were dismissed. Eventually, a compromise was found – in 1937 the library got to use the premises of a café in the adjacent building whose lease expired, more than tripling the public space of the library. Using the ground floor of Provincial House III solved the most pressing issues, at least temporarily. This provisional solution lasted until 2001. The library's position in the city centre was an advantage, as it was easy to reach. The entrance was from the corner of the street, over steps sheltered by a sturdy awing supported by statues of human figures by Václav H. Mach. The sturdiness and solidity of the building gave this temple of knowledge an air of dignity; its geometric shapes were characteristic of the Art Deco. For readers, the library provided a general reading room with 234 seats and encyclopaedic literature placed in open stacks around the walls of the reading room, a reading room for newspapers and journals with 32 seats, and a separate professors' reading room with 24 seats. A subject catalogue was available for readers in the spacious lending department, while the descriptive catalogue was for librarians only, who used it to locate the items requested by readers. It was only during the war when the universities were closed that students made a copy of the descriptive catalogue for readers. Shortly after the library was nationalised, great numbers of volumes were purchased for the needs of the university. František Vymazal, a Slavic studies expert who authored numerous language textbooks, bequeathed his extensive collection of Slavic literature and 6,000 korunas for the purchase of books to the library upon his death in April 1917. From 1919, the Ministry had been arranging the purchase of entire private libraries. For the private library of the evangelical pastor G. A. Szalatnay from Kutná Hora, the Ministry paid no less than 220,000 Czechoslovak korunas. Many other collections and private libraries from all over Bohemia and abroad were purchased; e.g. the private library of the Austrian Prime Minister Lamasch in Salzburg,

předsedovi Lamaschovi v Salcburku obsahující 605 titulů, slavistická knihovna Adolfa Patery o 20 123 svazcích a mnoho dalších z různých míst v Čechách i v zahraničí.

Velký význam měly ovšem ty akviziční celky, které vznikaly na Moravě. Takovým byla například učitelská knihovna bývalého jezuitského gymnázia v Jihlavě, které bylo založeno v roce 1561. Podobně byla do fondu předána knihovna německého státního gymnázia v Kroměříži, budovaná od roku 1687. Ze zámeckých knihoven dostala knihovna v roce 1922 na 3 000 svazků z Kravař u Opavy. V roce 1924 byla zakoupena knihovna hraběte Františka Josefa Sylva-Taroucy v Čechách pod Kosířem, o kterou se brněnská knihovna podělila s bratislavskou Univerzitní knihovnou. Již v roce 1919 se rozhodly české spolky Matice moravská a Muzejní spolek darovat své knihovny univerzitní knihovně jako projev sympatie ke zřízení české univerzity v Brně.

Masarykově univerzitě odkázal odbornou literaturu ze své knihovny básník Otokar Březina jako uznání, že jej univerzita chtěla získat do svého profesorského sboru. Beletrii sice rozhodl ponechat pro potřeby žáků státního reálného gymnázia v Moravských Budějovicích, i zde však byla z piety k básníku uchována jako celek a díky tomu mohla být v roce 1970 předána do Univerzitní knihovny v Brně. Osobní Březinova knihovna tak tvoří jeden z mála kompletních celků v Moravské zemské knihovně a svědčí svým rozsahem 4 399 svazků knih i časopisů o širokých zájmech i schopnostech jejího tvůrce. Rovněž četná díla,

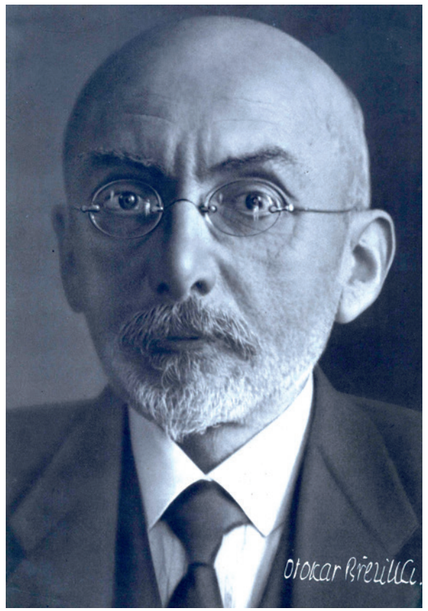

containing 605 titles, and Adolf Patera's Slavic collection of 20,123 volumes.

Collections created in Moravia were of the greatest importance. Such was, for example, the teachers' library of the former Jesuit grammar school in Jihlava, which was founded in 1561 and the library of the German State *Gymnasium* in Kroměříž which goes back to 1687. In 1922, the State and University Library received 3,000 volumes from the chateaux libraries in Kravaře near Opava. In 1924, the private library of Count František Josef Sylva-Tarouca in Čechy pod Kosířem was purchased and shared with the University Library in Bratislava. As early as in 1919, the associations *Matice moravská* and the Museum Association decided to donate their libraries to the university library as a token of appreciation for establishing a Czech university in Brno.

Otokar Březina bequeathed a great part of his private library to Masaryk University, as a token of gratitude to the university after he was offered the post of professor. He bequeathed his fiction to the state secondary school in Moravské Budějovice, which kept his collection as a complete unit to show appreciation of the poet and his legacy until they handed it over to the University Library in Brno in 1970. Březina's private library is thus one of the few complete collections in the Moravian Library; its 4,399 volumes of books and journals bear witness to the wide range of interests and abilities of the man who had owned them. Many of the works by well-known authors found in Březina's private library bear a dedication from the authors themselves, an expression of the respect they held for him. A turning point in terms of expanding the library's collection was the Government Decree of 28 May 1935, No. 118 and 119 Coll., on legal deposit. It stated that the Proviancial and University Library in Brno was entitled to a free copy of all new books and journals published in Moravia and Silesia and could buy books

[69]
Básník Otokar Březina (1868–1929) věnoval Masarykově univerzitě svou osobní knihovnu. Obsahuje 4 399 knih a časopisů. Plaketa básníka zhotovená V. A. Kovaničem ke 100. výročí narození.

The poet Otokar Březina (1868–1929) donated his private library to Masaryk University. It contains 4,399 books and journals. A plaquette picturing the poet, made by V. A. Kovanič on the 100th anniversary of Březina's birth.

[70]
Karel Randé (1880–1942) uplatnil svou knihovnickou praxi v roli ředitele Zemské a universitní knihovny od roku 1935, kdy došlo k jejímu rozšíření do Zemského domu III.

Karel Randé (1880–1942), director of the Proviancial and University Library from 1935. During his tenure, the Library expanded to include some premises in Provincial House III.

věnovaná současnými spisovateli básníku a dochovaná v osobní knihovně, jsou svými dedikacemi dokladem o úctě k jeho osobnosti.

Pro doplňování knihovny mělo podstatný význam vládní nařízení ze dne 28. května 1935, č. 118 a 119 Sb. z. a n., o povinných výtiscích, podle kterého Zemské a universitní knihovně v Brně připadl povinný výtisk knih a časopisů pro studijní účely. Knihovna tak dostávala zdarma od tiskařů na Moravě a ve Slezsku novou produkci a měla právo za polovinu krámské ceny nakupovat knihy tištěné v Čechách a na Slovensku. Bohaté fondy slovacik (tedy literatury slovenské provenience) měla však již od roku 1919, kdy dostávala z nařízení ministra s plnou mocí pro správu Slovenska povinný výtisk slovenské produkce.

V roce 1935 byl pensionován Jaroslav Sutnar, řízení knihovny převzal na krátko výrazný představitel katolické filozofie, novoidealista Josef Kratochvil, než jej nahradil od července 1935 bibliograf a překladatel dr. Karel Randé z pražské Veřejné a univerzitní knihovny. Tomu se podařilo již v roce 1937 prosadit rozšíření personálu o jedno místo knihovnické a čtyři místa kancelářská; v roce 1939 do řad knihovníků ještě přibylo několik bývalých důstojníků rušené československé armády. Randé však umírá předčasně uprostřed služby – a to doslova, když ho smrt zastihla v knihovně 17. června 1942.

Nástupem ředitele Karla Randého v roce 1935 sledovalo ministerstvo potřebné zkvalitnění knihovnické práce. Randé přišel v době, kdy knihovna dostala v budově nové sály pro studovny a půjčovnu, o níž byla v roce 1937 rozšířena. Zasadil se také o úpravy uvnitř knihovny. Postupně byl přelokován a přemístěn celý knihovní fond: z dřívějších deseti formátů bylo nově vytvořeno jen pět s vyčleněním novin, byly pořízeny místní seznamy pro potřeby revize, jež byla poprvé od vzniku knihovny provedena v roce 1936. Na základě revize mohla knihovna vykázat ke dni 31. prosince 1936 celkem 371 002 zpracované svazky. Úspěšný růst služeb a knihovnických činností zastavily válečné události. Okleštěním republiky o území Sudet přestala knihovna dostávat z území zabraného německou Říší produkci tamních tiskáren, nehledě na další omezení, která vyplývala z protektorátního nedostatku papíru. Ředitel Randé s mimořádným nasazením a vahou své osobnosti udržoval vnitřní chod knihovny přesto, že okupační správa dosadila v srpnu 1940 do knihovny německého komisaře. Po uzavření českých vysokých škol prosadil také na ministerstvu náhradu za imatrikulační poplatky studentů, které knihovna dříve dostávala do rozpočtu. Uzavření vysokých škol ovšem znamenalo podstatné snížení návštěvnosti ve studovnách. Cenzurní zásahy ve vztahu k literatuře, které provázely nástup nacistické moci, také zasáhly provoz knihovny. Rozhodnutí nacistické správy o škodlivé a nežádoucí literatuře v knihovnách se ale projevilo jen razítkem „Nicht leihen“ (Nepůjčovat) v záznamech jmenného katalogu, které zamezilo její zapůjčení (Sedlák 2004).

printed in Bohemia and Slovakia for half the market price. The library had a rich collection of literature published in Slovakia since 1919, when it received the legal deposit from Slovakian publishers by order of the minister for the administration of Slovakia.

In 1935 Jaroslav Sutnar retired, and the library was shortly managed by Josef Kratochvil. He was soon replaced by the bibliographer and translator Dr. Karel Randé from the Public and University Library in Prague. In 1937 Randé managed get the staff enlarged by one librarian and four clerks; in 1939 several former officers of the disbanded Czechoslovak army were added to the ranks of the librarians. Randé, however, died prematurely at work; Death caught up with him in the library on 17 June 1942.

Karel Randé became director in 1935, during a period when the Ministry was aiming to improve the quality of librarianship. Randé came to the library shortly before it acquired the premises for the reading rooms and the lending library. He managed to introduce a number of changes in the library's internal organisation. Gradually, the entire library collection was relocated: from the former ten sections, only five were created, apart from newspapers. Inventories were drawn up for the collection evaluation in 1936; it was the first time this had been done since the library was founded. The inventories listed a total of 371,002 volumes catalogued as of 31 December 1936. However, further development of the library services as

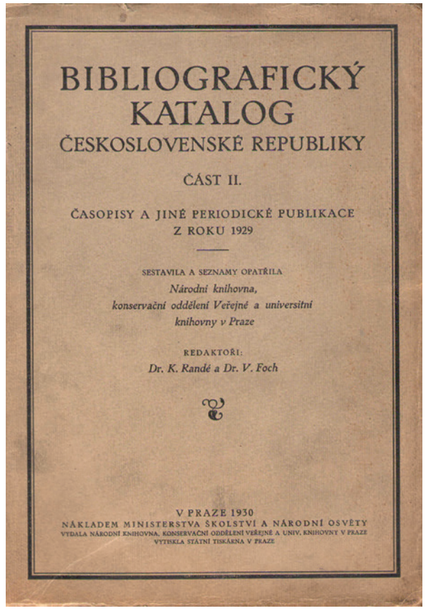

Významnou pozitivní událostí ve válečném období byl vznik hudebního oddělení, k němuž došlo v roce 1941 z podnětu Leoše Firkušného. Hudebniny byly vyčleněny do samostatné sbírky, jež byla podstatně rozšířena po osvobození převzetím bohatého tištěného i rukopisného notového materiálu bývalé Winikerovy půjčovny hudebnin a archivu největší hudební nakladatelské firmy Oldřich Pazdírek v Brně.

Po několikaleté přetržce obnovila bezprostředně po osvobození Masarykova univerzita svou činnost na všech fakultách, nadále byla zřizovaná ministerstvem školství stejně jako Zemská a universitní knihovna. Po osvobození Brna v dubnu 1945 se knihovníci soustředili na svážení knih zpět do skladů. Na sklonku válečných událostí se totiž objevily oprávněné obavy ze zničení či nenávratného poškození a knihy byly umístěny na různé moravské zámky. Bombové útoky postihovaly město od srpna 1944 do osvobození Brna 26. dubna 1945, přičemž nejintenzivnější bylo kobercové bombardování 20. listopadu 1944. Obavy, které vyplynuly ze stupňujícího bombardování města spojeneckými vojsky, se ale v souvislosti s knihovnou ukázaly naštěstí jako liché. Jediná bomba zasáhla jen vchod do knihovny.

Poválečné události, především související s vypořádáním německého majetku, pak měly za následek další skokový nárůst knihovních sbírek. V dodatečně získaných prostorách přidělených knihovně v suterénu knihovní budovy se soustřeďovaly konfiskáty německých knihoven well as its internal organisation was stifled by the outbreak of WWII. With the occupation of the Sudetenland, the library no longer received copies from the printing houses in the territory occupied by the German Reich, and not to mention other restrictions caused by the Protectorate's paper shortage. Thanks to his extraordinary dedication and excellent reputation, Director Randé managed to keep the library open, even though a German commissioner was installed by order of the occupation administration in August 1940. After the Czech universities were closed down, Randé persuaded the ministry to compensate for the matriculation fees, which had formed part of the library's budget. With the universities closed, the use of the reading rooms markedly decreased. With the rise of Nazism, censorship was imposed on literature, which further affected the library services. The Nazi administration's decision on harmful and undesirable literature in libraries was manifested by no more than the stamp "Nicht leihen" (Do Not Lend) in the descriptive catalogue, which was to prevent such items of work being lent (Sedlák 2004).

One positive development during the war years was the establishment of the music department by Leoš Firkušný in 1941. Music scores were singled out into a separate collection, which further grew after the war, having received a rich collection of printed and handwritten sheet music from the former Winiker's Music Score Library and the archive of the largest music publishing company Oldřich Pazdírek in Brno.

Having been closed for several years, Masaryk University resumed its activities at all faculties immediately after Czechoslovakia was liberated by the Allied forces. The Ministry of Education continued to fund and administer the university as well as the library. After Brno was liberated in April 1945, the librarians strove to reassemble the library's collection; the books had been placed at nobility residences all over Moravia during the war to protect them from damage. Brno was under bombardment by Allied forces from August 1944 until 26 April 1945, suffering the heaviest carpet bombing on 20 November 1944. Fortunately, the fears that the bombardment would damage the library proved unwarranted. A bomb hit no more than the library's entrance.

Post-war events, particularly the confiscation of German property, resulted in further growth of the library collections. The library was given premises in the basement of the building to store 900,000 volumes of books confiscated from German libraries and bookshops. After the war, all the librarians returned to work, even those who had been forced to retire during the Occupation, which was 29 clerks and 22 supporting staff members. The library reopened to the public on 22 May 1945.

[71]
Karel Randé nastoupil do pražské Veřejné a universitní knihovny hned po dokončení právnických studií v roce 1909 a po ustavení Národní knihovny se stal v roce 1925 jejím ředitelem, v letech 1929–1934 zpracovával *Bibliografický katalog Československé republiky*.

Karel Randé was hired by the Public and University Library in Prague immediately after completing his law studies in 1909. After the National Library was established in 1925, he became its director. In 1929–1934 he compiled the *Bibliographic Catalogue of the Czechoslovak Republic*.

[72]
Hudební sbírka po převzetí Winikerovy půjčovny hudebnin v roce 1945 měla přes 50 tisíc notových materiálů. Titulní listy prvních vydání Janáčkovy *Kytice z národních písní moravských* a Mozartovy skladby *Rondo*.

After acquiring the collection of Winiker's Music Score Library in 1945, the Music department held a collection of over 50,000 scores. Title pages of the first editions of Janáček's Kytice z národních písní moravských (Bouquet of National Songs of Moravia) and Mozart's Rondo.

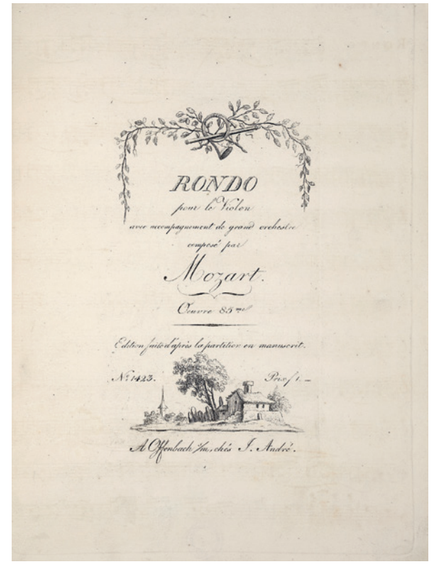

a knihkupectví, kterých bylo na 900 000 svazků. Do služby se po osvobození vrátili všichni zaměstnanci včetně těch, kteří byli za okupace penzionováni, což bylo 29 úředníků a 22 zřízenců. Pro veřejnost byla knihovna opět otevřena od 22. května 1945.

Vedením knihovny pověřil Zemský národní výbor nejstarší konceptní úřednici dr. Marii Steppanovou. Odborná práce se soustředila na zpracování přírůstku: ten byl v roce 1946 ve výši 16 464 svazků, v dalším roce počtem 51 000 svazků byl vůbec nejvyšším. Nešlo jen o zpracovávání svozového materiálu, ale také četných darů. Např. akce UNESCO spočívala v přídělu anglických knih vydaných za války. Dalším darem byla sbírka československých publikací vydaných v exilu a dalších zahraničních bohemik. Nový tiskový zákon z roku 1947 pak stanovil pro knihovnu právo na jeden výtisk veškeré knižní a časopisecké produkce z celého státu; za rok 1947 z principu povinného výtisku získala knihovna 10 419 svazků.

The Provincial Committee entrusted the management of the library to the oldest registrar clerk, Dr. Maria Steppanová. The librarians worked hard to catalogue the newly acquired books; in 1946 they amounted to 16,464 volumes, while in the following year the library acquired 51,000 volumes, which was the highest yearly increase in books so far. Yet, it was not only the confiscated material that needed to be catalogued, but also numerous donations. For example, the UNESCO project was about donations of English books published during the war. Another gift was a collection of Czechoslovak literature published in exile and other foreign books written in Czech and dealing with Czech topics. The new printing law of 1947 gave the library the right to one copy of all book and magazine production from all over Czechoslovakia; in 1947 the library received 10,419 volumes thanks to the right of the legal deposit.

1949–1958

Universitní knihovna

The University Library

Únorem 1948 začaly podstatné změny i ve státní správě. Spočívaly v provedení územní decentralizace a vytvoření krajského zřízení. Staré zemské celky byly zlikvidovány a základní územní administrativní jednotkou se staly od 1. ledna 1949 kraje, název knihovny se zkrátil na **Universitní knihovna** a jejím zřizovatelem bylo nadále ministerstvo školství.

Ředitelem knihovny byl jmenován dr. Karel Vetterl, který do knihovny nastoupil po osvobození jako vedoucí hudebního úseku. Po jeho odchodu v roce 1953 na Ústav folkloristiky ČSAV byl ustaven ředitelem dr. Miloš Papírník, který pracoval v knihovně rovněž od konce války. K jeho prvním aktivitám patřilo sestavení *Průvodce Universitní knihovnou v Brně* (Brno, 1953), jenž informoval čtenáře o katalozích a službách. Ve zpracování knihovního fondu došlo ke změnám poté, co bylo oborové zpracování jednotlivými referenty nahrazeno úseky akvizice, jmenného a věcného popisu a starých tisků. Zřízeno bylo informační oddělení, které zajišťovalo poradenskou službu na půjčovně a sestavovalo bibliografické seznamy, jako byl soupis časopisů docházejících do brněnských knihoven apod. V roce 1949 bylo knihovně přiděleno v budově 25 kanceláří ve druhém nadzemním podlaží nad studovnami a díky tomu došlo opět jednou k vyřešení prostorových problémů, takže knihovna mohla zřídit knihařskou a konzervátorskou dílnu.

Politickým rozhodnutím byly v roce 1950 rušeny kláštery a jejich knihovny přešly pod správu státních vědeckých knihoven. Z rušených klášterů v brněnském a jihlavském kraji převzala klášterní knihovny brněnská Universitní knihovna, která se snažila je uchovat v dosavadním stavu, tedy jako celky. Jednáním s novými, zpravidla vojenskými uživateli zrušených klášterů, se podařilo knihovně dosáhnout toho, že většina těchto knihoven byla ponechána v původních interiérech (augustiniánů, minoritů a kapucínů v Brně, františkánů v Dačicích a Moravské Třebové, premonstrátů v Nové Říši, benediktinů v Rajhradu). Ze zbývajících klášterů musely být sice knihovny vystěhovány, byly ale také ponechány v původních celcích.

After the Communist regime was set up in February 1948, state administration changed substantially. Aiming for territorial decentralisation, administrative regions were established. Provinces ceased to be administrative units, having been replaced by regions as of 1 January 1949. The name of the library was shortened to **University Library**, while the Ministry of Education continued to fund and administer it.

Dr. Karel Vetterl, who was hired by the library after the war as head of the music department, was now appointed director. After his departure to the Institute of Folklore Studies of the Czechoslovak Academy of Sciences in 1953, the next director was Dr. Miloš Papírník, who had also worked in the library since the end of the war. As director he promptly published a guide to the library (*Průvodce Universitní knihovnou v Brně*; Brno, 1953), which provided information about the catalogues and the services. The internal organisation of the library changed: instead of the subject-based departments, the library was now divided into departments such as acquisition, descriptive and subject cataloguing, and early printed books. A reference section was set up to provide reference services in the lending department and to compile bibliographic lists, e.g. the list of all the journals that libraries in Brno were getting. In 1949, the library was allocated 25 offices on the second floor of the building above the reading rooms, which once again temporarily solved the lack of space and allowed the library to set up bookbinding and conservation departments.

A political move against the church resulted in the dissolution of monasteries in 1950, after which their libraries were placed under the administration of state research libraries. The libraries of monasteries in the regions of Brno and Jihlava were taken over by the Brno University Library, which tried to preserve them in their current state, i.e. as whole collections. The disbanded monasteries mostly fell into the hands of the military, with which the library sometimes managed to negotiate that the monastic libraries be kept in place; this was the case of the former

[73]

[74]

Rozsahem představovaly deponáty klášterních knihoven 116 000 svazků. I když na jejich zpracování byl vyčleněn jen jeden pracovník, dr. Vladislav Dokoupil, jeho zásluhou byly sestavovány a vydávány soupisy rukopisů a starých tisků. Klášterní knihovny byly udržovány v dobrém stavu také díky soustavné konzervátorské ochraně. Péče, která byla tomuto zvláštnímu a mimořádně cennému fondu ze strany knihovny věnována, zapříčinila, že poté, co došlo po roce 1990 k navrácení těchto sbírek, požádaly některé církevní řády knihovnu, aby si soubory nadále ponechala ve své správě.

Augustinians, Minorites and Capuchins in Brno, Franciscans in Dačice and Moravská Třebová, Premonstratensians in Nová Říše, and Benedictines in Rajhrad. The libraries had to be removed from the remaining monasteries, yet they were preserved as whole collections; these amounted to 116,000 volumes. The library spared but one librarian to catalogue them: Dr. Vladislav Dokoupil. His work resulted in a number of published inventories of manuscripts and early printed books. The monastic libraries were kept in good condition thanks to constant conservation. The library actually took such good care of these extremely valuable collections that some religious orders asked the library to keep them in their care even after the monasteries were restored in the 1990s.

[75]

[73]
Karel Vetterl (1898–1979) pracoval v hudebním úseku Universitní knihovny od roku 1945 a v letech 1949–1953 byl jejím ředitelem.

Karel Vetterl (1898–1979) worked in the music department of the University Library from 1945 and was the library's director from 1949–1953.

[74]
Vchod do Univerzitní knihovny užívaný jejími čtenáři v letech 1937–2001.

The entrance to the University Library used between 1937 and 2001.

[75]
Knihy z knihovny znojemských kapucínů s bohatě malovanými knižními hřbety.

Books from the library of the Capuchin Order in Znojmo with richly decorated spines.

[76]
Vladislav Dokoupil (1918–1992) vybudoval knihovědné pracoviště a stal se vynikajícím znalcem rukopisů a starých tisků. Při komentování výstavy v klášterní knihovně na Starém Brně.

Vladislav Dokoupil (1918–1992) established a department of historical bibliography and became an acknowledged expert on manuscripts and early printed material. Commenting on the exhibition in a monastic library in the Old Town District.

Vladislav Dokoupil (1. května 1918 Prostějov – 25. března 1992 Brno) pocházel z právnické rodiny, po maturitě začal studovat práva na Komenského univerzitě v Bratislavě a dokončil je až po válce na Masarykově univerzitě v Brně v roce 1946. Jeho prvním zaměstnavatelem byla Universitní knihovna v Brně, kam nastoupil v květnu 1945. Jeho specializací byly historické fondy a jeho zásluhou se staré tisky vydané do roku 1800 z fondu knihovny vyčlenily do specializovaného skladu. Velkým pracovním úkolem bylo pro úsek rukopisů a starých tisků přebírání a zpracování sbírek klášterních knihoven. Cílem Dokoupilovy práce bylo zpřístupnit bohatství historických fondů knihovny. Již od roku 1952 vycházely nejprve jako pracovní soupisy přehledy rukopisů, prvotisků a starých tisků jednotlivých historických celků, jež nabyly definitivní podobu v edici *Soupisy rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně,* v níž vyšly tiskem čtyři svazky v letech 1957–1966. Poté následoval *Soupis prvotisků z fondů Universitní knihovny v Brně* (Praha, 1970). Velký ohlas měly jeho *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně* (Brno, 1972). Svými publikacemi *Počátky brněnského knihtisku: Prvotisky* (Brno, 1974) a *Soupis brněnských tisků: Staré tisky do roku 1800* (Brno, 1978) se stal členem kolektivu, jenž za *Bibliografii města Brna* obdržel v roce 1982 cenu města Brna. Jeho vědeckou práci dovedli medievalisté ocenit také proto, že upozorňoval badatele na zajímavosti z historických fondů, které jim byly prospěšné.

Vladislav Dokoupil (1 May 1918, Prostějov – 25 March 1992, Brno) came from a family of lawyers. After secondary school, he enrolled in the law faculty at the Comenius University in Bratislava, but finished his studies after the war at Masaryk University in Brno in 1946. He got his first job at the University Library in Brno in May 1945. He worked mainly with the historical collections, and thanks to him, the books published before 1800 were singled out and relocated into a specialised repository. The department of manuscripts and early printed books was entrusted to go through and catalogue the collections of the monastic libraries. Dokoupil aimed to make the rich historical collections more accessible. Indexes of manuscripts, incunabula, and early printed books were first published as work inventories in 1952; revised for the series entitled *Soupisy rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně* (Inventories of Manuscript Collections of the University Library in Brno), the indexes were published in four volumes from 1957 to 1966. This was followed by an inventory of the incunabula in the library's collection (*Soupis prvotisků z fondů Universitní knihovny v Brně*; Prague, 1970). Dokoupil's history of Moravian monastic libraries (*Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně*; Brno, 1972) was a highly acclaimed publication. He became an expert on early book printing in Brno (*Počátky brněnského knihtisku: Prvotisky*; Brno, 1974), compiled an inventory of the early printed books published in Brno (*Soupis brněnských tisků: Staré tisky do roku 1800*; Brno, 1978), and was part of the team of authors who received the Brno City Prize in 1982 for *Bibliografie města Brna* (Bibliography of the City of Brno). He was much appreciated among medievalists, as he was able to draw their attention to interesting facts from the historical collections.

When the Faculty of Law of Masaryk University was dissolved in June 1950, its extensive library was taken over by the University Library. It was preserved as a whole, so that it could be returned as such to its original owner after 1990. On the other hand, the books of the Czech Reading Association, which was disbanded in 1951 by the law on cancelling associations, were handed over to the University Library and catalogued as part of the general collection.

At the end of 1950 the library claimed to have 678,122 volumes catalogued, while the following year it recorded 875,146 volumes (this unusually high increase was due to the 70,122 volumes taken over from the library of the Faculty of Law and the 16,675 volumes from the library of the Czech Reading Association). In 1955, the library's collection surpassed one million; it held 1,115,620 volumes, including those acquired from the library of the Faculty of Law. In 1958, the library issued or renewed 7,200 reader passes.

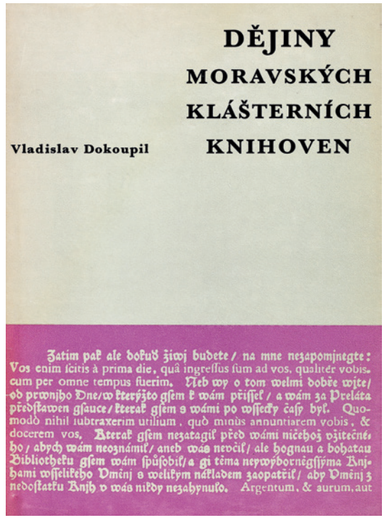

[77]

[78]

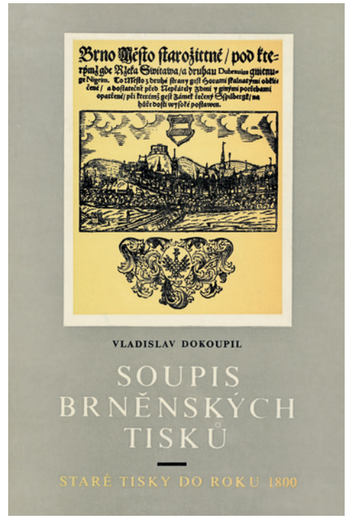

[79]

Když byla v červnu 1950 zrušena Právnická fakulta Masarykovy univerzity, převzala její rozsáhlou knihovnu Universitní knihovna, uchovala ji ovšem rovněž jako samostatný celek, a mohla ji tak po roce 1990 vrátit původnímu majiteli. Naproti tomu knihy tradičního Českého čtenářského spolku v Brně, jehož činnost v roce 1951 ukončil zákon o zrušení spolků a jenž předal svou bohatou knihovnu do Universitní knihovny, byly zpracovány do běžného fondu.

Ke konci roku 1950 uváděla knihovna 678 122 zpracovaných svazků, o rok později již 875 146 svazků (neobvykle vysoký narůst byl způsoben převzetím a zrevidováním 70 122 svazků knihovny právnické fakulty a 16 675 svazků knihovny Českého čtenářského spolku). V roce 1955 již knihovna rozsahem svých fondů překročila první milion, když měla včetně knihovny právnické fakulty 1 115 620 svazků. V roce 1958 vystavila nebo prolongovala knihovna pro čtenáře 7 200 průkazů.

V srpnu 1954 byl vydán ve *Věstníku ministerstva školství Organizační statut státních vědeckých knihoven*. Tento typ knihovny označilo ministerstvo za samostatnou veřejnou instituci ve své působnosti. Vědecká knihovna měla v základních úkolech stanoveno přispívat k neustálému rozvoji národní kultury, vědy a techniky, pomáhat prohlubovat všeobecné i speciální vzdělání a přispívat zpracováním a šířením vědecké literatury k plnění úkolů odborných a vědeckých pracovníků vysokých škol, vědeckých ústavů i nejširší veřejnosti. Organizační statut také charakterizoval jednotlivá oddělení knihovny, která na návrh ředitele zřizovalo ministerstvo v jednotlivých knihovnách.

In August 1954, a document establishing the statute of research libraries (*Organizační statut státních vědeckých knihoven*) was published in the bulletin of the Ministry of Education. The Ministry defined a research library as an independent public institution falling under the Ministry's authority. The responsibilities of a research library were to contribute to the continuous development of national culture, science, and technology, to deepen general and specialised education, and to evaluate and make available academic and professional literature, and by doing so, be of great service to the academic staff of universities and research institutes, as well as the general public. This document characterised the library departments established by the Ministry in particular libraries at the suggestion of their directors. The libraries listed in the document included the University Library in Brno, the State Technical Library in Brno, and the State Pedagogical Library in Brno. As their names suggest, each of the libraries had their primary focus. They offered reference services as well as compiled and published reference bibliographies. Moreover, they became important centres of setting trends in librarianship and developing further strategies.

A turning point in the development of the University Library came with the reorganisation of state research libraries, as implemented by the Ministry of Education and Culture following the decree of 26 June 1958, No. 01202/58 Coll., according to which the three separate Brno research libraries were merged into the State Research Library in Brno (*Státní vědecká knihovna*) as of 1 November 1958. The act involved the University Library, the State Technical Library, and the State Pedagogical Library.

[77]
Dějiny moravských klášterních knihoven jsou nejen přehledem jejich vývoje, ale také dokladem péče v době, kdy byly ve správě Moravské zemské knihovny.

Dokoupil's history of Moravian monastic libraries is not a mere outline of their development, but it also documents how well they were taken care of when they were under the administration of the Moravian Library.

[78]
Zevrubná práce *Počátky brněnského knihtisku* zdokumentovala nálezy mnoha prvotisků a je dokladem Dokoupilových výzkumů.

The comprehensive work on Early book printing in Brno documented the discovery of numerous incunabula and is a testament to Dokoupil's research.

[79]
Popis 2 700 jednotek uvedených v *Soupisu brněnských tisků: Staré tisky do roku 1800* zachytil dochovanou nebo jen z archivních podkladů známou produkci brněnských tiskáren.

The 2,700 records listed in Dokoupil's inventory of the early printed books published in Brno document the production of Brno printers, whether preserved or known only from archival material.

[80]
Ředitel Státní technické knihovny v Brně Heřman Mayerhöfer je autorem příručky *Úvod do bibliografie technické literatury* vydané roku 1956.

The director of the State Technical Library in Brno, Heřman Mayerhöfer, is the author of *The manual of bibliographic standards of technical literature* published in 1956.

Mezi vyjmenovanými knihovnami byly uvedeny Universitní knihovna v Brně, Státní technická knihovna v Brně a Státní pedagogická knihovna v Brně. U těchto knihoven byla stanovena specializace, která vyplývala již z jejich názvů s tím, že se stávají také středisky pro vypracování a vydávání doporučujících bibliografií a pro poskytování informací; rovněž byl posílen jejich význam jako center metodické knihovnické práce.

Mezníkem ve vývoji dosavadní Universitní knihovny se stala reorganizace státních vědeckých knihoven, jak ji provedlo ministerstvo školství a kultury svým výnosem ze dne 26. června 1958, čj. 01202/58 taj., podle kterého došlo ke spojení dosavadních tří samostatných brněnských vědeckých knihoven (od 1. listopadu 1958) do společné **Státní vědecké knihovny v Brně**. Spojení se týkalo dosavadní Universitní knihovny, Státní technické knihovny a Státní pedagogické knihovny.

Státní technická knihovna v Brně byla založena jako samostatný ústav při vysoké škole ministerským výnosem ze dne 9. srpna 1900 s názvem *Knihovna České vysoké školy technické v Brně* s vymezením: *určena jest v první řadě pro učební sbor a posluchače této vysoké školy a dle možnosti přístupna cizím osobám.* Její význam vzrostl, když se jí dostalo v roce 1910 umístění v nové budově školy na ulici Veveří č. 95, kde působila až do roku 2000. Kromě studovny se 150 místy a půjčovny měla k dispozici účelově vybavené a poměrně rozsáhlé skladiště. Slibný vývoj byl přerušen v době první světové války, kdy budova školy sloužila jako vojenská nemocnice, ze studentské čítárny byl zřízen operační sál a knihovna toto období přečkala v provizoriu. Nový rozmach knihovny nastal ustanovením Ing. Heřmana Mayerhöfera za ředitele knihovny od února 1921, kdy ovšem měla instituce kromě ředitele jen tři zřízence. Mayerhöfer byl absolventem brněnské techniky, který již v době studií zastával pozici knihovníka ve spolku českých techniků Zora a vedl knihovnu české techniky po dobu 35 let až do roku 1956. Vypracoval se na znalce mezinárodního desetinného třídění a je také autorem příručky *Úvod do bibliografie technické literatury*. Po uzavření českých vysokých škol byla činnost knihovny přerušena od listopadu 1939 až do osvobození v roce 1945. V prosinci 1945 dalo vedení školy souhlas k osamostatnění knihovny, kterou od té doby zřizovalo jako samostatnou instituci ministerstvo školství a od 4. února 1948 ji přejmenovalo na Státní technickou knihovnu; knihovna se tak otevřela širší odborné veřejnosti.

The **State Technical Library in Brno** was established as an independent institute administered by the university through a ministerial decree of 9 August 1900 under the name of the Library of the Czech University of Technology in Brno (*Knihovna České vysoké školy technické v Brně*). It was delineated as primarily for the teaching staff and students of this university and is accessible to others in a limited manner. It grew in importance in 1910 after it moved to a new school building on Veveří Street, No. 95, where it operated until 2000. In addition to a reading room with 150 seats and a lending department, it had rather large stacks. Its promising development was interrupted by the Great War; the school building was turned into a military hospital and the student reading room into an operating theatre, while the library was temporarily closed. Better prospects arose with the appointment of Ing. Heřman Mayerhöfer as director in February 1921, when the institution had no more than three staff members in addition to the director. Mayerhöfer had graduated from Brno University of Technology; already during his studies he had held the position of librarian in Zora, an association of Czech engineers. He was head of the library of the Czech University of Technology for 35 years until 1956. He became an expert in universal decimal classification and wrote a manual to bibliographic standards of technical literature (*Úvod do bibliografie technické literatury*). After the Czech universities were closed during the Protectorate, the library's activities were interrupted from November 1939 until May 1945. In December 1945,

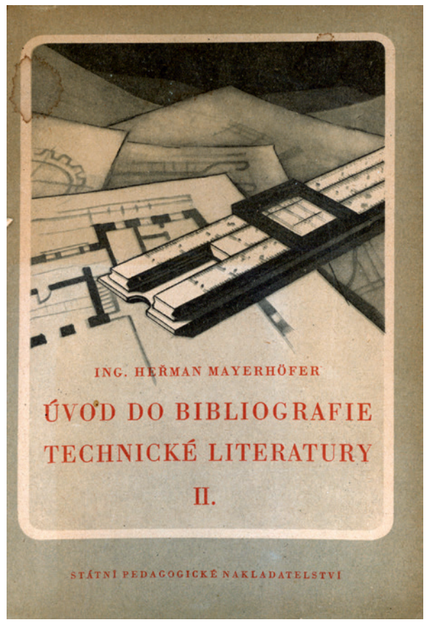

K orientaci v knihovně sloužily jmenný a systematický katalog, jež byly od roku 1946 pořizovány v kopii i pro čtenáře. Velký význam měly dokumentační kartotéky časopiseckých článků, budované podle desetinného třídění a získávané zejména od Knihovny vysokých škol technických v Praze. Těch bylo využíváno pro tzv. literární službu, spočívající v informacích o nové literatuře poskytovaných průmyslovým závodům.

Fond knihovny rostl výrazněji v prvních letech z mimořádné dotace, v roce 1914 měla 17 954 svazků. Přehledná zpráva o vývoji a stavu knihovny byla podána u příležitosti mezinárodního sjezdu knihovníků v Praze v roce 1926, kdy měla knihovna 15 080 děl ve 30 699 svazcích, z nichž téměř polovinu (14 813 sv.) představovaly dary (Borecký 1926). Cenné byly dary nové produkce z České akademie věd nebo převzetí knihoven z pozůstalosti geodeta a statistika Karla Kořistky či astronoma a chemika Vojtěcha Šafaříka, syna Pavla Josefa Šafaříka. Neméně zajímavý vklad představovala knihovna Spolku inženýrů a architektů (600 sv.). V meziválečném období byly významnými přírůstky knihovny Spolku československých zeměměřičů a Elektrotechnického svazu, jejímž členům byla následně technická knihovna bezplatně přístupná. Když škola od roku 1926 začala vydávat *Sborník,* podstatnou část nákladu dostávala knihovna pro výměnu s jinými domácími i zahraničními ústavy. Od roku 1955 získávala knihovna také speciální druhy literatury, jako jsou normy, patenty a firemní literatura. Hlavní zájem byl ovšem o knihy a technické časopisy, kterých se v roce 1958 odebíralo 1 454 titulů. V tomto roce měla Státní technická knihovna při ročním přírůstku okolo 11 000 knihovních jednotek již 251 557 svazků odborné literatury a více než 261 000 patentů, norem a firemní literatury.

Státní pedagogická knihovna se svým fondem orientovaným na potřeby pedagogů i studentů středních škol stala uživatelsky příznivou institucí, byla otevřena každému zájemci bez omezení. Obsah jejího fondu byl zaměřen na společenské vědy a její výpůjční služby byly na rozdíl od služeb Universitní knihovny na počkání.

V Brně došlo dnem 11. listopadu 1921 z podnětu univerzitních profesorů Edvarda Babáka a Otakara Chlupa ke spojení dosavadních okresních školních knihoven a spolkových učitelských knihoven k založení Ústřední pedagogické knihovny v Brně. Protože snahy o její postátnění se zpočátku nepodařilo na ministerstvu školství prosadit, byla do roku 1936 součástí Společnosti pro výzkum dítěte. Mezníkem ve vývoji knihovny se stal rok 1934, kdy se po řadě provizorních umístění v různých školách dostala již natrvalo do budovy v ulici Solniční 12, kde působila až do roku 2001. Když se stal v březnu 1946 ředitelem knihovny František Plachý, usiloval o postátnění knihovny, což se podařilo k datu 22. června 1949, odkdy nesla název Státní pedagogická knihovna a kdy měla již 16 zaměstnanců. V roce 1951 dostala knihovna k dispozici celou budovu.

the school administration approved the library becoming an independent institution under the authority of the Ministry of Education; renamed the State Technical Library (*Státní technická knihovna*), it was opened to a wider range of professionals on 4 February 1948.

In 1946, the descriptive and subject catalogues were copied for the readers to help them navigate through the library's collection. Another helpful tool was the card indexes of journal articles, built using the universal decimal classification and acquired from the library of Technical Universities in Prague. These were used for a special reference service, which gave industries information about the newest publications in their field.

In the early years of its existence the library received a special subsidy thanks to which its collection grew considerably; in 1914 it held no less than 17,954 volumes. A report on its development and condition was presented at the International librarians' congress in Prague in 1926, when the library had 15,080 works in 30,699 volumes, of which almost half (14,813 volumes) were donations (Borecký 1926). Among the most valuable donations were the recent publications of the Czech Academy of Sciences, as well as the private libraries of people such as the surveyor and statistician Karel Kořistka and the astronomer and chemist Vojtěch Šafařík, son of the famous Slovak ethnographer Pavol Jozef Šafárik. The library of the Society of Engineers and Architects numbering 600 volumes was an equally interesting acquisition. In the interwar period, the Technical Library acquired the libraries of the Society of Czechoslovak Land Surveyors and the Electrotechnical Association; their members were given free access to the library. When the University started publishing a collection of papers entitled *Sborník* in 1926, the library received a number of copies to be exchanged for publications from other Czech and foreign institutions. From 1955, the library also received copies

[81]
Státní pedagogická knihovna v Brně měla v letech 1934–2000 sídlo na Solniční ulici.

The State Pedagogical Library in Brno was in Solniční Street between 1934 and 2000.

[82]
Budova České vysoké školy technické na ulici Veveří, sídlo Státní technické knihovny v Brně v letech 1910–2000. Zdroj: Archiv VUT, Sbírka fotografií, sig. Veveří 95. Foto: Jaroslav Bouček.

The building of the Czech University of Technology in Veveří Street, the seat of the State Technical Library in 1910–2000. Source: University of Technology, Collection of photographs, sig. Veveří 95. Photo: Jaroslav Bouček.

[81]

[82]

Knihovna měla v roce svého vzniku na tisíc svazků, fond se navyšoval více dary než nákupy a v době stěhování na trvalé místo v roce 1934 měla již 11 417 svazků. V doplňování se dodržovala pedagogická specializace. Podle vzoru Sukovy knihovny dětské literatury v Praze byl při knihovně ustaven v roce 1937 Kruh přátel literatury pro mládež a soustavně byla také doplňována literatura pro děti. Další specializaci představovala šachová literatura, která je současně největší sbírkou tohoto druhu u nás.

Pedagogická knihovna měla vedle čtenářů za své členy také školy. Pro ně zpracovávala a rozesílala jim pravidelné přehledy novinek pedagogické literatury a tematické bibliografie. Kromě jmenného katalogu byl vytvářen také předmětový katalog knih a časopiseckých článků, jenž měl svým rozsahem pro uživatele značnou hodnotu. Zájem o služby se projevoval i ve statistických ukazatelích. V roce 1934 se uskutečnilo 1 028 výpůjček mimo knihovnu, ke značnému nárůstu – přes 20 000 ročně – došlo v letech okupace, skutečný rozmach nastal pak v padesátých letech; v roce 1958 bylo vykázáno 126 474 výpůjček.

of grey literature, such as standards, patents, and trade literature. The main focus, however, was still on books and technical journals. In 1958, the State Technical Library subscribed to 1,454 journals, had 251,557 volumes of specialised literature, and more than 261,000 patents, standards, and trade literature; the annual growth of the collection was about 11,000 library units.

Though the **State Pedagogical Library** (Státní pedagogická knihovna) was primarily oriented towards teachers and students of secondary schools, it soon became a user-friendly institution, open without restrictions to all. Its collection was focused on social sciences and loans were available straightaway, unlike in the University Library, where they had to be ordered in advance.

On 11 November 1921, on the initiative of university professors Edvard Babák and Otakar Chlup, the district school libraries and teachers' libraries were merged to establish the Central Pedagogical Library in Brno (*Ústřední pedagogická knihovna v Brně*). The intention to make it a state institution initially failed, so it was part of the Society for Research of Children until 1936. After a series of temporary locations in different schools, it was finally given permanent premises in a building at Solniční Street No. 12, where it operated from 1934 until 2001. František Plachý, who had been director since March 1946, sought to nationalise it, which was achieved on 22 June 1949; it was renamed the State Pedagogical Library and had 16 employees. In 1951, the library received the whole building for its use.

In the year it was established, the library had just over a thousand volumes. The collection was expanded through donations rather than purchases and by the time it moved to Solniční Street in 1934, it already had 11,417 volumes. The pedagogical focus of the library was kept in mind when expanding the collection. Following the lead of a library of children's literature in Prague, an association for young adults' literature was established in 1937 and the library was continuously supplemented with children's literature. Another special focus was chess literature, which now forms the largest collection of its kind in the Czech Republic.

Besides individual readers, whole schools could subscribe as members of the Pedagogical Library. They received regular overviews of the newest pedagogical literature and thematic bibliographies prepared by the librarians. In addition to the descriptive catalogue, a subject catalogue of books and journal articles was created, which was of considerable value to users. The numbers of loans bears witness to the tremendous interest in the library's services: in 1934 there were 1,028 loans; during the years of the occupation, the number increased to over 20,000 loans per year; but the greatest upsurge was in the 1950s and 1958 when there were 126,474 loans.

1959–1992

Státní vědecká knihovna

The State Research Library

Reorganizace státních vědeckých knihoven provedená výnosem ministerstva školství a kultury ke dni 1. listopadu 1958 nepřinesla v případě brněnských knihoven ve vztahu k veřejnosti žádné změny. Dosavadní samostatné instituce Universitní knihovna, Státní pedagogická knihovna a Státní technická knihovna se staly organizačními složkami nové Státní vědecké knihovny, která zastřešovala jejich činnost jen formálně. Ředitel Univerzitní knihovny Miloš Papírník se stal současně ředitelem společné Státní vědecké knihovny v Brně a jen hospodářská agenda byla v rámci knihovny centralizována. Každá z dosavadních tří knihoven měla svá oddělení doplňování a zpracování knihovních fondů, oddělení služeb čtenářům a oddělení bibliograficko-informační a potřebné činnosti prováděla v rámci své oborové specializace. Organizačně se Státní vědecká knihovna členila na základní knihovnu (dříve Universitní knihovna), odbor technické literatury (dříve Státní technická knihovna), odbor pedagogické literatury (dříve Státní pedagogická knihovna) a odbor metodiky a výzkumu knihovnictví. Po územní reorganizaci v roce 1960 se stal zřizovatelem knihovny odbor kultury Jihomoravského krajského národního výboru a to až do konce roku 1990, kdy se jím od 1. ledna 1991 stalo Ministerstvo kultury České republiky.

Pojetí knihovny vyjádřil na počátku šedesátých let její ředitel: *Dnes je veřejnou univerzální vědeckou knihovnou, která má sloužit čtenářům z řad vědeckých a odborných institucí, vysokoškolským studentům i všem ostatním občanům, kteří potřebují odbornou literaturu k zvyšování své politické, odborné a kulturní úrovně. Ovšem i výklad pojmu „sloužit“ se vyvíjel. Byl-li v minulosti vykládán především jako pouhé pasivní půjčování knih, chápeme dnes pod ním iniciativní činnost zaměřenou nejen na prosté půjčování, ale i na bibliografické a informační služby, stálý styk s uživateli fondů a studium jejich potřeb i propagaci služeb a to vše za tím účelem, abychom činností knihovny co nejvíce přispívali při rozvoji naší kultury i hospodářství* (Papírník 1961). Miloš Papírník byl z politických důvodů v roce 1970

The decree on reorganising state research libraries issued by the Ministry of Education and Culture on 1 November 1958 did not affect any of the libraries in Brno in terms of services. The University Library, the State Pedagogical Library, and the State Technical Library became sections of the State Research Library (*Státní vědecká knihovna*); the director of the University Library, Miloš Papírník, was appointed director of the merged library. However, the State Research Library was an umbrella institution only in terms of the budget, which was centralised. Each of the three libraries had its own acquisition and cataloguing departments, its own circulation department, and reference department; all the activities were carried out within the specialisation of the particular institution. Formally, the State Research Library was divided into the Basic Library (formerly the *University Library*), the Technical Literature Section (formerly the State Technical Library), the Pedagogical Literature Section (formerly the State Pedagogical Library), and the Section of Librarian Methods and Research. After the territorial reorganisation in 1960, the library came under the authority of the department of culture of the South Moravian Regional Committee, which administered it until the end of 1990, when the Ministry of Culture took over as of 1 January 1991.

In the early 1960s, its director outlined his vision of the library: *Today it is a public universal research library which is to serve people in academic and professional circles, university students, and all other citizens who need specialised literature to improve their political, professional, and cultural knowledge. Of course, the meaning of the word “serve” has changed over the years. In the past, library services did rarely go beyond mere book lending, but today librarianship focuses also on reference and information services. Constant contact with the users is essential, as is studying their needs and promoting our services; all of this aims to contribute as much as possible to the development of our culture and economy* (Papírník 1961). Miloš Papírník was dismissed for political reasons in 1970 and hired by the newly established

[83]

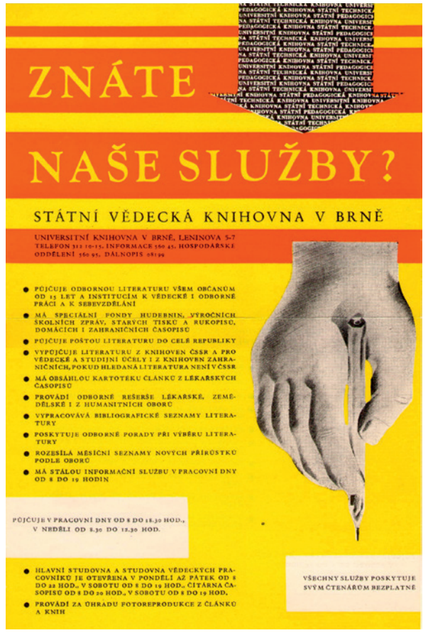

[84]

[83]
Miloš Papírník (1924–2012) pracoval v Universitní knihovně od roku 1943, v letech 1953–1958 byl ředitelem Universitní a poté do roku 1970 Státní vědecké knihovny.

Miloš Papírník (1924–2012) worked at the University Library from 1943 and was director between 1953 and 1958. After the libraries merged, he was director of the State Research Library until 1970.

[84]
Leták o službách Státní vědecké knihovny v Brně z roku 1961. Výtvarné zpracování Jan Najmr.

Leaflet advertising the services of the State Research Library in Brno from 1961. Artwork by Jan Najmr.

[85]
Jaromír Trautmann (1921–1985) pracoval ve Státní technické knihovně od roku 1941, v letech 1972–1982 byl ředitelem Státní vědecké knihovny. Při vernisáži výstavy.

Jaromír Trautmann (1921–1985) worked at the State Technical Library from 1941, and from 1972–1982 was director of the State Research Library. At the gala opening of an exhibition.

[86]
Časté výstavy zahraniční literatury se pořádaly v osmdesátých letech.

Exhibitions of foreign literature were often held in the 1980s.

odvolán a nastoupil do nově zřízené pobočky Technického ústředí knihoven ve Slavkově u Brna; do knihovny se mohl vrátit až v roce 1990, kdy už jako penzista nastoupil na úsek bibliografie. Jeho nástupcem ve vedení knihovny se stal Jaromír Trautmann, který pracoval ve Státní technické knihovně od roku 1945 a k vedení technické knihovny přijal i řízení celé Státní vědecké knihovny od roku 1972 až do roku 1981, kdy odešel do důchodu.

Zpřístupňování knihovních fondů jejich zapůjčováním jednotlivcům či organizacím do studoven nebo domů se provádělo na všech pracovištích, a to podle kritérií obvyklých ve všech vědeckých knihovnách. Tedy díla zařazená do příručních knihoven, vzácná díla, rukopisy a staré tisky byly určeny pouze k prezenčnímu studiu. Rozvinuté byly meziknihovní výpůjční služby, kdy byla Státní vědecká knihovna v mezinárodních výpůjčních službách centrem pro celý kraj. K tomu si pracoviště budovalo již od roku 1954 katalog celostátní evidence zahraniční literatury a od roku 1966 souborný katalog zahraničních periodik docházejících do Jihomoravského kraje. Pro ústavy byla zavedena cirkulační služba časopisů (zejména lékařských), která byla od roku 1974 nahrazena zasíláním kopií jejich obsahů *(Current contents)*. Devizové prostředky byly převážně čerpány na odběr zahraničních časopisů, jichž knihovna nejvíce odebírala v roce 1977 v počtu

branch of the Technical Central for Libraries in Slavkov u Brna; he did not return to the library until 1990, after which he joined the bibliography department as a pensioner. He was succeeded by Jaromír Trautmann, who had worked in the State Technical Library since 1945. He had already been director of the Technical Library when he became director of the entire State Research Library in 1972, a job he kept until his retirement in 1981.

All the partial libraries lent books or provided them to be studied in the reading rooms, according to criteria that applied to all research libraries. Thus, the books in the reference section, rare publications, manuscripts, and early printed books were only for reference study. The interlibrary loan service thrived, and the State Research Library became the intermediary for the international interlibrary loan service for the whole South Moravian Region. A catalogue of foreign literature available in Czechoslovakia was drawn up yearly from 1954, as well as a catalogue of all foreign journals available in the South Moravian Region from 1966. Moreover, journals (in particular medical journals) were circulated from institute to institute, a service which was replaced in 1974 by sending copies of their contents to the institutions (*Current Contents*). Money available for foreign exchange was mainly used for subscription fees to foreign journals. In 1977 the library subscribed to 1,929 foreign journals; due to their increasing price and the

[85]

[86]

[86]

1 929 titulů, z důvodů jejich zdražování a snižování deviz jejich počet klesal až na 198 v roce 1989.

V době normalizace vydalo ministerstvo kultury v roce 1972 směrnice o očistě fondů od nežádoucí literatury, pro Státní vědeckou knihovnu to znamenalo vyřadit na 5 000 knih do tzv. zvláštního fondu a zamezit jejich půjčování; k navrácení těchto „prohibit“ do běžného fondu došlo až v roce 1990. Knihovna byla také vybavena reprodukční technikou a podle požadavků zhotovovala kopie knih a článků na mikrofilmy, fotokopie nebo xerokopie.

Velkou starost představoval nárůst knihovního fondu a s tím spojená otázka jeho umístění, neboť skladovací možnosti brněnských pracovišť knihovny byly už plně vyčerpány. Již v roce 1979 překročily knihovní sbírky čtyři miliony knihovních jednotek a v roce 1984 dosáhl knihovní fond čísla 4 461 619 jednotek. Vyřazováním duplicitní literatury a zejména pak speciálních druhů technické literatury v technické knihovně byl postupně celkový stav snížen, a to na 3 708 712 knihovních jednotek v roce 1992. Podařilo se uskutečnit záměr vybudovat pro každou z knihoven tvořících Státní vědeckou knihovnu vlastní odlehčovací depozitář. Tím byla pro Univerzitní knihovnu skladová hala v Nesovicích na Vyškovsku (poté, co knihovna musela uvolnit pronajaté prostory v klášteře Porta Coeli v Předklášteří, v klášteře Oslavany a v zámku v Dolních Kounicích), pro Státní technickou knihovnu byla takovým „odkladištěm“ sýpka Hostim na Znojemsku (v roce 1992 musela uvolnit dosud užívané prostory v zámku Jaroslavice) a pro Státní pedagogickou knihovnu se jím stala rekonstruovaná hospodářská budova v Žerůtkách na Blanensku (po nutnosti vystěhovat sbírky ze zámku Brtnice).

Vedle vlastních fondů nezůstávaly na svém místě ani svěřené klášterní knihovny, pokud se je nepodařilo ponechat v původních interiérech. Nejprve byly svozové klášterní knihovny po roce 1950 umístěny v klášteře voršilek v Brně na ulici Orlí, odkud je však nový uživatel objektu v roce 1964 vypověděl a nové místo se pro ně našlo v depozitáři sýpky v Žerůtkách. V roce 1974 rozhodl odbor kultury Okresního národního výboru Brno-venkov jako správce objektu o rekonstrukci rajhradské klášterní knihovny a knihy z hlavního knihovního sálu byly přesunuty do depozitáře v klášteře Porta Coeli v Předklášteří; po vydání objektu pak v roce 1992 byly rajhradské knihy dále převezeny do depozitáře v Nesovicích, neboť rekonstrukce objektu klášterní knihovny ještě pokračovala. Pracoviště revize a ochrany knihovních fondů provádělo jejich pravidelné kontroly, hromadnou preventivní ochranu i tukování kožených vazeb, a když došlo k vydání klášterních knihoven po roce 1989 zpět klášterům, byl jejich stav velmi dobrý (Vobr 1991). Knihovna také zajistila restaurování interiéru knihoven augustiniánů a minoritů v Brně a benediktinů v Rajhradě. Klášterní knihovny byly zpracovávány po odborné stránce, jak vypovídají soupisy rukopisů, prvotisků

lack of available foreign currency, the number of subscriptions decreased to 198 in 1989.

During the period after the Prague Spring when the Communist party was imposing further restrictions, the Ministry of Culture issued directives to purge library collections of undesirable literature in 1972. The State Research Library had to remove 5,000 books from the general collection and prevent them being lent; these banned titles were not returned to the general collection until 1990. The library installed reproduction equipment so that users could have photocopies and micro-film copies made of selected books and articles.

The growth of the collection and the question of storing it once again became a pressing issue. None of the partial libraries could take any more books. Even in 1979, their combined collections exceeded four million library units, while in 1984 the library held 4,461,619 units. By eliminating duplicates and outdated technical literature, the number was reduced to 3,708,712 library units in 1992. Separate repositories were built out of town for each of the partial libraries. The University Library had an extra storage facility in Nesovice in the Vyškov district (this was after the library had to vacate the rented premises in the Porta Coeli Monastery in Předklášteří, in the Oslavany Monastery, and in the chateau in Dolní Kounice); the State Technical Library had a former granary in Hostim in the Znojmo district (in 1992 it had to vacate the previously used premises in the Jaroslavice chateau); and a refurbished farm building in Žerůtky in the Blansko district served as a repository for the State Pedagogical Library (after the collections had been moved out of the Brtnice chateau).

In addition to the library's own collections, the monastic libraries that were not kept in the original buildings had to be stored somewhere. After 1950, the monastery collections were placed in the monastery of the Order of Saint Ursula in Orlí Street in Brno, but after being evicted by the new user of the building in 1964, they were moved to a former granary in Žerůtky. In 1974, the department of culture of the Brno-venkov District Committee decided to renovate the building of the monastic library in Rajhrad, so the books were moved to a provisional repository in the Porta Coeli convent in Předklášteří; after Porta Coeli was given back to the Church in 1992, the books from Rajhrad were moved to the depository in Nesovice as the renovation in Rajhrad was not yet completed. The department in charge of collection evaluation and protection carried out regular inspections, did preventive conservation on a large scale, and properly lubricated the leather bindings so the books were in excellent condition when the collections were handed back to the orders after 1989 (Vobr 1991). The library also arranged for the renovation of the monastic libraries of the Augustinians and Minorites in Brno and the aforementioned Benedictines in Rajhrad.

[87]
Jaromír Kubíček pracoval v knihovně od roku 1969, v letech 1986–2009 byl jejím ředitelem a je autorem bibliografických a historických publikací.

Jaromír Kubíček has worked at the Library since 1969 and was its director from 1986 to 2009. He is the author of a number of bibliographical and historical publications.

[88]
Jednotlivé kraje vydávaly od šedesátých let přehledy knih a článků regionální literatury. Ročenka *Jihomoravský kraj v tisku* zachycovala produkci z let 1960 až 1990.

Since the 1960s, each region published surveys of books and articles published in their particular region. The yearbook *Jihomoravský kraj v tisku* records the books published in the South Moravian Region from 1960 to 1990.

[89]
V edici *Bibliografie a prameny k vývoji Moravy* byly vydány retrospektivní bibliografie vlastivědné literatury. Prvním svazkem byla *Bibliografie okresu Vyškov* z roku 1980.

Retrospective bibliographies of local literature were published in a series entitled *Bibliografie a prameny k vývoji Moravy* (Bibliographies and Sources on the Development of Moravia). The first volume was a bibliographic list of books published in the district of Vyškov from 1980.

[87]

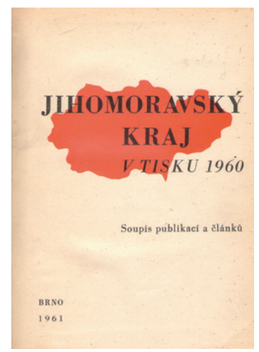

[88]

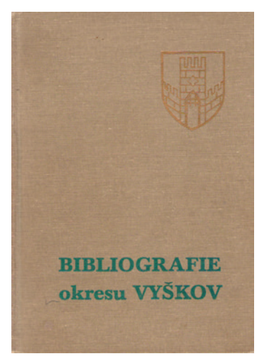

[89]

a tisků 16. století od Vladislava Dokoupila a jeho nástupce Jaroslava Vobra.

Péče o klášterní knihovny a analogický příměr o rajhradském klášteře jako moravském Strahově daly podnět k úvahám o vybudování památníku písemnictví na Moravě v prostorách kláštera v Rajhradě. Po schválení záměru ministerstvem kultury v roce 1987 se knihovna ujala organizačních prací. Společně s literárním oddělením Moravského muzea připravila libreto památníku včetně architektonického řešení, který měl být vybudován v následujících pěti letech. Součástí památníku mělo být také pracoviště rukopisů a starých tisků, ty měly být uloženy v depozitáři. Když se však po roce 1989 vedení knihovny v čele s ředitelem Jaromírem Kubíčkem zaměřilo na výstavbu nové budovy, od budování památníku se upustilo. K tomuto záměru se až později vrátilo Muzeum Brněnska, které jej úspěšně zrealizovalo.

V rámci koordinace bibliografické činnosti státních vědeckých knihoven vydávala knihovna tematické soupisy literatury a od roku 1960 vycházela souběžná regionální bibliografie *Jihomoravský kraj v tisku,* která podchycovala kromě článků z časopisů i knižní produkci vztahující se k regionu. Ročenka vycházela až do roku 1990, kdy ji nahradily elektronické databáze. Podobně byly zpracované soupisy periodik vydávané v Jihomoravském kraji v období 1945–1985. Příkladné bylo také sestavování retrospektivních regionálních bibliografií ve spolupráci s moravskými knihovnami a muzei a jejich vydávání v edici Bibliografie a prameny k vývoji Moravy. Soupisy knih a článků vycházely podle jednotlivých okresů a pokryly celé území Moravy. Úspěšná byla rovněž spolupráce na bibliografických soupisech se Státní vědeckou knihovnou v Olomouci. Po soupisu moravik 19. století ve fondech SVK Olomouc a SVK Brno (vydáno v letech 1982–1986) byly zpracovávány

The monastic libraries were catalogued following the cataloguing guidelines for historical documents; the inventories of manuscripts, incunabula, and 16th century early-printed books compiled by Vladislav Dokoupil and his successor Jaroslav Vobr bear witness to the expertise with which this was done.

The Rajhrad monastery was often referred to as the "Moravian Strahov". Being compared to the most famous Prague monastic library gave rise to the idea of building a heritage centre of Moravian literature in the Rajhrad monastery. After the Ministry of Culture approved the plan in 1987, the State Research Library together with the Literary Department of the Moravian Museum drew up the plan and an outline, including the architectural design of the heritage centre, which became to be built over the next five years. The centre was to include a reading room for studying manuscripts and early printed documents, which would be stored in a repository. However, after 1989, constructing the new building for the library was top of the agenda, and the idea of establishing the heritage centre was abandoned. The Museum of the Brno Region (*Muzeum brněnska*) picked up the project a few years later and saw it through, establishing a museum of Moravian literature.

Seeking to coordinate the bibliographic activities of state research libraries, the Library published subject bibliographic indexes. From 1960, it published a regional bibliography entitled *Jihomoravský kraj v tisku* (South Moravian Region in Printing) annually, which covered not only journal articles, but all books published in the South Moravian Region. It was published until 1990, when electronic databases replaced the printed bibliographies. Similarly, bibliographic lists of periodicals published in the South Moravian Region from 1945 to 1985 were drawn up. Together with other Moravian libraries, a regional bibliography was compiled and published in a series entitled *Bibliografie a prameny k vývoji Moravy* (Bibliography and Sources on the Development of Moravia). Each volume dealt with a particular district and eventually the entire territory of Moravia was covered. Cooperation with the State Research Library in Olomouc proved fruitful. Their first joint project (published between 1982 and 1986) was compiling a bibliographic index of 19th-century books published in Moravia (or published elsewhere, but dealing with Moravian themes) that they held in their collections. Further cooperation after 1986 resulted in subject bibliographic indexes listing publications from Moravia and Silesia (covering subjects such as Theatre, Music, and Famous Figures). Much of this was done thanks to Jaromír Kubíček, who started working in the State Research Library in 1969 and was appointed director of the University Library in 1972. In 1986, he became the director of the whole State Research Library leading it through the social changes in the 1990s. At the turn of the 21st century, he saw the construction of a new building through – the present-day Moravian Library.

od roku 1986 tematické soupisy pro území Moravy a Slezska (Divadlo, Hudební život, Osobnosti), na nichž se podílely obě knihovny. Bibliografická činnost byla spojena s osobou doc. Jaromíra Kubíčka, který do Státní vědecké knihovny nastoupil v roce 1969, v roce 1972 přijal funkci ředitele Universitní knihovny a v roce 1986 se stal ředitelem celé Státní vědecké knihovny, aby ji po roce 1990 připravil na přechod do nové společenské situace a na přelomu století zajistil výstavbou nové budovy – nyní již Moravské zemské knihovny.

Už od konce sedmdesátých let pořádala knihovna literární konference, jež ukázaly její přesah směrem k vědeckému bádání i schopnost je podněcovat. Z těchto konferencí byly vydávány i sborníky (1977 – k nedožitým 80. narozeninám Bedřicha Václavka, 1982 – ke 100. výročí narození Jiřího Mahena, 1985 – k 85. narozeninám Vítězslava Nezvala, 1986 – k 85. narozeninám Františka Halase, 1989 – k 90. narozeninám Josefa Věromíra Plevy). Nejvýznamnější akcí se staly oslavy výročí 500 let knihtisku v Brně, jež připadly na září 1986. Knihovna připravila reprezentační knihu s ukázkami produkce zajímavých brněnských tisků, uspořádala vědeckou konferenci, z níž publikovala sborník příspěvků, a připravila také tematické 1010. číslo časopisu *Typografia*, které vyšlo v červenci 1986. Knihovna vydávala každoročně desítky dalších tematických bibliografií ze společenských, přírodních a technických oborů.

Schválením nového statutu Státní vědecké knihovny v roce 1977 a rozhodnutím Rady Jihomoravského krajského národního výboru se stala knihovna metodickým centrem pro řízení jednotné soustavy knihoven v kraji. Z Knihovny Jiřího Mahena byli do Státní vědecké knihovny delimitováni pracovníci krajské metodiky veřejných knihoven. Jejich náplní se stala i každoroční příprava a vyhodnocení krajského kola soutěže Budujeme vzornou lidovou knihovnu, provádění metodických návštěv, vydávání metodických materiálů a propagačně informačních

Since the late 1970s, the library has held literature conferences, which bore testimony to its ability to stimulate scholarly research. The proceedings of these conferences were published (e.g. to commemorate what would have been Bedřich Václavek's 80th birthday in 1977; on the 100th anniversary of Jiří Mahen's birth in 1982; on Vítězslav Nezval's 85th birthday in 1985; on František Halas' 85th birthday in 1986; and on Josef Věromír Pleva's 90th birthday in 1989). The most significant of these events was the celebration of the 500th anniversary of book printing in Brno in September 1986. The library published a special book for the occasion which presented the production of Brno's printing houses, held a conference, subsequently publishing the proceedings, and prepared a special 1010th issue of the journal *Typografia*, published in Brno in July 1986. The library published dozens of other subject bibliographies every year, covering the humanities, natural sciences, and engineering.

New by-laws were approved for the State Research Library in 1977, and by the decision of the South Moravian Regional Committee, the library became a specialised centre to educate and coordinate libraries in the South Moravian region. Personnel trained to coordinate public libraries in the region were transferred from the Jiří Mahen Library to the State Research Library. They organised and evaluated the regional round of the competition "Building an Exemplary People's Library", conducted guidance visits, published professional material with best practice, as well as promotional and information leaflets, held workshops and training courses for librarians, and produced statistics on the activities of the libraries in the region. The book on public libraries of the South Moravian Region (Veřejné knihovny Jihomoravského kraje; 1990) by Marie Huberová presented a useful overview. The journal *Duha* (Rainbow) dedicated to literature and librarianship with a focus on South Moravia has been published quarterly since 1987. The regional cataloguing system proved very useful; over one million cataloguing cards were produced for public

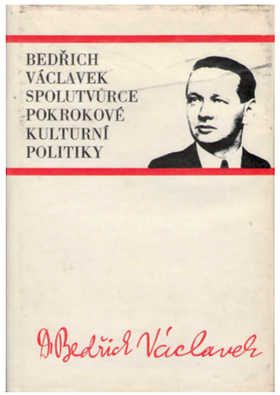

[90]

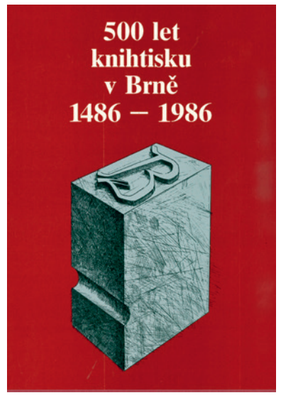

[91]

[92]

[90]
Knihovna vydávala sborníky z konferencí kulturních osobností. Svazek *Bedřich Václavek spolutvůrce pokrokové kulturní politiky* z roku 1977.

The Library published the proceedings of conferences that covered famous cultural figures. This volume is on Bedřich Václavek and his progressive cultural policy, published in 1977.

[91]
K výročí 500 let knihtisku v Brně 1486–1986 vydala knihovna reprezentační výběr brněnských tisků od 15. do 20. století.

On the 500th anniversary of book printing in Brno (1486), the Library published a selection of publications printed in Brno from the 15th to the 20th century.

[92]
Z konference k 500. výročí brněnského knihtisku vydala knihovna sborník *Knihtisk v Brně a na Moravě*.

The Library published the proceedings of a conference that took place the 500th anniversary of the first printing house in Brno.

[93]

[94]

[93]
Od roku 1977 byla Státní vědecká knihovna také centrem metodické práce pro veřejné knihovny. Kniha *Veřejné knihovny Jihomoravského kraje* vyšla v roce 1990.

From 1977 the State Research Library was also a coordination and education centre for public libraries in the region. A book on Public libraries of the South Moravian Region was published in 1990.

[94]
Časopis o knihách a knihovnách z Jihomoravského kraje *Duha* vychází od roku 1987. Obálka prvního čísla z března 1987.

The journal on books and libraries *Duha* has been published since 1987. Cover of the first issue from March 1987.

poutačů, organizování seminářů a doškolovacích kurzů pro knihovníky, zpracovávání krajské statistiky o činnosti knihoven. Cenným přehledem se stala příručka *Veřejné knihovny Jihomoravského kraje* (1990) Marie Huberové. Od roku 1987 vychází čtvrtletně literárně-knihovnický časopis *Duha* s články a zprávami o knihách a knihovnách se zaměřením na jižní Moravu. Ve zpracování fondů bylo také podstatnou pomocí zpracovávání krajské katalogizace, v rámci níž bylo ročně zhotoveno pro veřejné knihovny přes jeden milion katalogizačních lístků. Krajská katalogizace však byla v roce 1992 ukončena, neboť knižní trh kolaboval a došlo ke zrušení pravidelných čtvrtků na uvádění novinek; většina okresů si zajišťovala katalogizaci již sama. Do vlastní činnosti Státní vědecké knihovny ovšem krajská metodika nezasahovala.

libraries annually. However, it was discontinued in 1992, as the book market was collapsing and the events held every Thursday to introduce new books were cancelled. Most districts started to do the cataloguing themselves. The specialised centre to coordinate libraries, however, never interfered with the activities of the State Research Library.

Ze statistických ukazatelů / Data on the library's collection and users:

	1979	1984	1989
Stav knihovního fondu / Size of the collection	4 114 859	4 461 619	3 587 316
– z toho knihy a časopisy / – books and journals	2 576 681	2 664 961	2 795 775
– z toho ostatní dokumenty / – other documents	1 536 188	1 796 658	791 540
Přírůstek fondu / New items in the collection	131 247	68 160	69 688
– z toho knihy a časopisy / – books and journals	46 949	42 440	36 228
Úbytek fondu / Items removed	3 413	10 945	702 161
Počet čtenářů / Registered readers	32 178	42 440	35 851
Počet výpůjček / Loans	742 525	579 064	534 556
Počet vydaných publikací / Publications	47	48	31

1993–2001

Moravská zemská knihovna

The Moravian Library

Nový statut knihovny jako samostatné příspěvkové organizace vydal její zřizovatel Ministerstvo kultury ČR k 1. prosinci 1993. V tomto statutu byl proveden návrh na změnu jejího názvu na Moravskou zemskou knihovnu a ministerstvo ji od této chvíle účinně podporovalo v jejích aktivitách spočívajících zejména v automatizaci knihovnických procesů a ve vyřešení prostorových problémů. Podle organizačního řádu se jednotlivé knihovny, jež tvořily Moravskou zemskou knihovnu, vrátily k tradičním názvům: Universitní knihovna, Pedagogická knihovna, Technická knihovna. V takové podobě působila knihovna až do března roku 2001, kdy se pracoviště všech tří knihoven sestěhovala do nové budovy.

Radikální posun v automatizaci knihovnictví je do značné míry zásluhou profesora Andrewa Lasse, který podnítil počátkem roku 1990 iniciativu pro získání finančních zdrojů z americké Mellonovy nadace na podporu rozvoje československého knihovnictví. Ředitelé čtyř největších českých a slovenských knihoven, Národní knihovny České republiky, Slovenské národní knihovny v Martině, Univerzitní knihovny v Bratislavě a Moravské zemské knihovny se spojili a podepsali společný projekt CASLIN (Czech and Slovak Library Information Network), jehož podstatou byla automatizace knihoven, a v lednu 1993 se v Brně ve výběrovém řízení rozhodli zakoupit z prostředků Mellonovy nadace automatizovaný knihovnický systém ALEPH od firmy ExLibris. Jde o systém poměrně rozšířený v domácích i zahraničních akademických knihovnách, což umožňuje jeho modernizaci a současně při implementaci zohlednění potřeb jednotlivých knihoven. Cílem projektu bylo vybudovat celostátní knihovní síť jako integrovaný kooperační systém založený na sdílené katalogizaci. K dosažení cíle pořádal CASLIN každým rokem odborné semináře, které přispěly zejména k vytváření Souborného katalogu ČR, ale současně i formovaly novou podobu knihovnické práce, neboť se staly základem sdílené meziknihovní praxe.

The Ministry of Culture of the Czech Republic gave the library the statute of an independent state-funded institution on 1 December 1993. Its name was changed to the Moravian Library and ever since the Ministry has funded its projects, in particular library automation, and helped solve the Library's issues with insufficient storage facilities. The partial libraries that made up the Moravian Library took back their original names: University Library, Pedagogical Library, and Technical Library. The Moravian Library was organised like this until March 2001, when all three libraries moved together into a new building.

It was partially thanks to Professor Andrew Lass that library automation made a huge leap forward; in early 1990 he helped obtain funding from the Andrew W. Mellon Foundation to support the development of Czechoslovak librarianship. The directors of the four largest Czech and Slovak libraries (National Library of the Czech Republic, Slovak National Library in Martin, University the Library in Bratislava, the Moravian Library) came together to sign the joint project CASLIN (Czech and Slovak Library Information Network) focused on library automation. Following a tender, in January 1993 in Brno they purchased the ALEPH integrated library system from ExLibris, using the support from the Mellon Foundation. ALEPH is a regularly modernized system commonly used in Czech as well as foreign academic libraries that takes into account the particular needs of each and every library. The aim of the project was to build a national library network as an integrated cooperative system based on shared cataloguing. To achieve this goal, CASLIN organized workshops every year, which helped create the Czech Union Catalogue and also shaped librarianship, becoming the basis for sharing best practice between libraries.

The library's issues with insufficient storage facilities required a long-lasting solution. Each year, the library collection grew by more than fifty thousand items, which amounts to about eight hundred linear metres of shelves

Rovněž prostorová situace zemské knihovny vyžadovala zásadní řešení. Přírůstek knihovního fondu dosahoval každým rokem přes padesát tisíc jednotek, tedy asi osm set běžných metrů polic ve skladech. Každá ze tří knihoven, které Moravskou zemskou knihovnu tvořily, maximálně vyčerpala skladovací prostory ve svých pronajatých brněnských budovách a méně využívané fondy vyvážela do odlehčovacích depozitářů. Pro čtenáře to bylo velkou nevýhodou, neboť více než třetina knihovního fondu byla umístěna mimo Brno a požadované výpůjčky se přivážely jednou týdně. Stejně tak zavádění nové podoby automatizace knihovnických procesů si vyžadovalo prostory pro veřejnost i personál.

Iniciativa vedení knihovny směřující k výstavbě nové účelové budovy našla porozumění u brněnského magistrátu. Knihovna připravila společně s Masarykovou univerzitou *Prohlášení,* které slavnostně podepsali v brněnské vile Tugendhat 1. července 1994 všichni rektoři šesti veřejných brněnských vysokých škol, primátor města a ředitel knihovny. Obraceli se v něm na Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo kultury, Ministerstvo hospodářství a Parlament České republiky s žádostí o vytvoření podmínek pro realizaci novostavby vědecké knihovny pro město Brno. Její potřebnost byla zdůvodněna počtem studentů a vyučujících na vysokých školách, což představovalo jejich nejvyšší koncentraci v poměru k počtu obyvatel ve srovnání s jinými vysokoškolskými centry u nás. Naproti tomu možnosti studijních míst v Moravské zemské knihovně a ve vysokoškolských knihovnách nedosahovaly ani poměru 2 % studentů (při optimálních 16 %), a to navíc v době, kdy se formy studia měnily ve prospěch samostatnosti při práci s literaturou a dalšími informačními zdroji.

Soustředěné úsilí přinášelo své výsledky. Především díky důslednému tlaku ze strany Magistrátu města Brna se podařilo přesvědčit ministerstvo kultury, aby novostavbu vědecké knihovny zařadilo do svých plánů investiční výstavby. Vedení knihovny se podařilo nashromáždit sponzorské příspěvky, aby se na podzim roku 1994 mohla připravit architektonická soutěž, kterou obeslalo svými návrhy 34 kanceláří. V roce 1996 byla zpracována studie novostavby, v roce 1997 byly již ze státního rozpočtu vymezeny účelové prostředky na zpracování projektů pro územní řízení a stavební povolení a provedena studie interiéru. Projektové práce provedla vítězná firma z architektonické soutěže, ONEX s. r. o. z Prahy. Pro rok 1998 bylo rozhodnuto vyčlenit ve státním rozpočtu prostředky na zahájení vlastní stavby.

Automatizační procesy se dále projevovaly na chodu knihovny a charakteru knihovnické práce. Z prostředků projektu CASLIN byla knihovna postupně vybavena technikou a jednotlivé moduly systému se od roku 1995 zaváděly do praxe. Podobně rychlý a nutný byl i nástup internetu do knihovnictví. Po zavedení automatizace při zpracování knihovního fondu bylo hlavním úkolem zprovoznění

in the repository. Each of the three libraries that made up the Moravian Library used up all the storage space in the buildings they were renting and held the less used collections in separate repositories. Over a third of the library's collection was held outside Brno and the requested loans were brought in once a week, which was a hassle for the users. Similarly, the new form of library automation required more space for the public and the staff alike.

The management's plans to construct a new building were supported by the Municipality of Brno. Together with Masaryk University, the library drafted a document entitled *Prohlášení* (Declaration), which was signed by all the rectors of the six universities in Brno, the mayor of the city, and the director of the Moravian library at Villa Tugendhat in Brno on 1 July 1994. They addressed the Ministry of Education, Youth and Sports, the Ministry of Culture, the Ministry of the Economy, and the Parliament of the Czech Republic with a request to provide the means to construct a new building for a research library in Brno. They argued that Brno had the highest proportion of university students and teachers compared to other university centres, while the number of study carrels in the Moravian Library and in the university libraries did not even reach 2% of the total number of students (compared to the optimal 16%). Moreover, this was at a time when education was leaning towards independent work with information resources.

Their efforts bore fruit. The unyielding pressure from the Municipality of Brno finally convinced the Ministry of Culture to include the new building for a research library in its

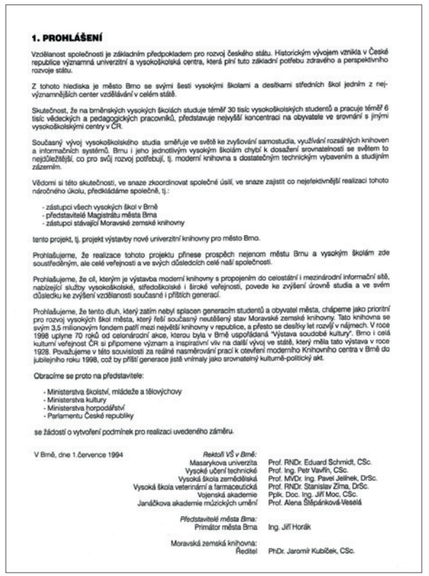

1. PROHLÁŠENÍ

Vzdělanost společnosti je základním předpokladem pro rozvoj českého státu. Historickým vývojem vznikla v České republice významná univerzitní a vysokoškolská centra, která plní tuto základní potřebu zdravého a perspektivního rozvoje státu.

Z tohoto hlediska je město Brno se svými šesti vysokými školami a desítkami středních škol jedním z nejvýznamnějších center vzdělávání v celém státě.

Skutečnost, že na brněnských vysokých školách studuje téměř 30 tisíc vysokoškolských studentů a pracuje téměř 6 tisíc vědeckých a pedagogických pracovníků, představuje nejvyšší koncentraci na obyvatele ve srovnání s jinými vysokoškolskými centry v ČR.

Současný vývoj vysokoškolského studia směřuje ve světě ke zvyšování samostudia, využívání rozsáhlých knihoven a informačních systémů. Brno i jeho jednotlivým vysokým školám chybí k dosažení srovnatelnosti se světem to nejdůležitější, co pro svůj rozvoj potřebují, tj. moderní knihovna s dostatečným technickým vybavením a studijním zázemím.

Vědomi si této skutečnosti, ve snaze zkoordinovat společné úsilí, ve snaze zajistit co nejefektivnější realizaci tohoto náročného úkolu, předkládáme společně, tj.:

- zástupci všech vysokých škol v Brně
- představitelé Magistrátu města Brna
- zástupci stávající Moravské zemské knihovny

tento projekt, tj. projekt výstavby nové univerzitní knihovny pro město Brno.

Prohlašujeme, že realizace tohoto projektu přinese prospěch nejenom městu Brnu a vysokým školám zde soustředěným, ale celé veřejnosti a ve svých důsledcích celé naší společnosti.

Prohlašujeme, že cíl, kterým je výstavba moderní knihovny s propojením do celostátní i mezinárodní informační sítě, nabízející služby vysokoškolské, středoškolské i široké veřejnosti, povede ke zvýšení úrovně studia a ve svém důsledku ke zvýšení vzdělanosti současné i příštích generací.

Prohlašujeme, že tento dluh, který zatím nebyl splacen generacím studentů a obyvatel města, chápeme jako prioritní pro rozvoj vysokých škol města, který řeší současný neutěšený stav Moravské zemské knihovny. Tato knihovna se svým 3,5 milionovým fondem patří mezi největší knihovny v republice, a přesto se desítky let rozvíjí v nájmech. V roce 1998 uplyne 70 roků od celonárodní akce, kterou byla v Brně uspořádaná "Výstava soudobé kultury". Brno i celá kulturní veřejnost ČR si připomene význam a inspirativní vliv na další vývoj ve státě, který měla tato výstava v roce 1928. Považujeme v této souvislosti za reálné nasměrování prací k otevření moderního Knihovního centra v Brně do jubilejního roku 1998, což by příští generace jistě vnímaly jako srovnatelný kulturně-politický akt.

Obracíme se proto na představitele:

- Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy
- Ministerstva kultury
- Ministerstva hospodářství
- Parlamentu České republiky

se žádostí o vytvoření podmínek pro realizaci uvedeného záměru.

V Brně, dne 1.července 1994

Rektoři VŠ v Brně:
Masarykova univerzita — Prof. RNDr. Eduard Schmidt, CSc.
Vysoké učení technické — Prof. Ing. Petr Vavřín, CSc.
Vysoká škola zemědělská — Prof. MVDr. Ing. Pavel Jelínek, DrSc.
Vysoká škola veterinární a farmaceutická — Prof. RNDr. Stanislav Zima, DrSc.
Vojenská akademie — Ppłk. Doc. Ing. Jiří Moc, CSc.
Janáčkova akademie múzických umění — Prof. Alena Štěpánková-Veselá

Představitel města Brna:
Primátor města Brna — Ing. Jiří Horák

Moravská zemská knihovna:
Ředitel — PhDr. Jaromír Kubíček, CSc.

[95]

[95]
Potřebu výstavby knihovny vyslovili rektoři brněnských vysokých škol a primátor města společným prohlášením, v němž podali i zdůvodnění její nezastupitelnosti v univerzitním městě. Text prohlášení ze dne 1. července 1994.

The rectors of all universities in Brno and the mayor of the city expressed the need for a new building in a joint statement, on the grounds that such an institution was irreplaceable in a university city. The text of this declaration dated 1 July 1994.

[96]
Střídání epoch. Lístkové katalogy v knihovně jsou nahrazovány v roce 1995 prvními počítači pro čtenáře.

The times they are changing. Card catalogues were replaced by the first user computers in 1995.

modulu cirkulace, tedy výpůjčního procesu. To se podařilo od března 1997, kdy se evidence čtenářů a jejich absenčních i prezenčních výpůjček prováděla prostřednictvím automatizovaného systému ALEPH. V elektronickém katalogu bylo možné vyhledávat přírůstek nových dokumentů zpracovávaného od roku 1993 automatizovaně a retrokonverze u starších výpůjček postupně rozšiřovala možnosti vyhledávat a objednávat knihovní fond prostřednictvím počítače, resp. internetu.

První kroky v automatizaci probíhaly v úseku katalogizace přírůstku nových knih. Ve spolupráci tří vědeckých knihoven – Brna, Olomouce a Plzně – byl od roku 1993 vytvářen v brněnské knihovně souborný katalog KAKS, což byl první souborný katalog u nás, který v praxi ověřil výhody spolupráce knihoven a nezastupitelnost souborného katalogu pro univerzální dostupnost publikací. Duplicitní záznamy byly slučovány a katalog sloužil pro meziknihovní výpůjční službu, na úseku akvizice a jako prostředek ke srovnávací katalogizaci při zavádění nových pravidel popisu. K rozvoji systému přispěl v roce 1995 přechod Moravské zemské knihovny od dosavadního systému CDS/ISIS k novému systému ALEPH, jenž umožnil zapojení dalších vědeckých knihoven v Hradci Králové, Kladně, Liberci, Ostravě a Ústí nad Labem. Ke konci roku 1998 měl souborný katalog KAKS více než 126 000 slučovaných záznamů, neboť zúčastněné knihovny jich odeslaly dvojnásobek. Po rozhodnutí Národní knihovny o vytváření Souborného katalogu CASLIN (od roku 1997) byly již krajské vědecké knihovny pro tuto práci připraveny.

Využitím grantových projektů řešila knihovna výzkumné úkoly spojené se zpřístupněním katalogů. Postupně se od roku 1997 naskenovaly, a tak internetem zpřístupnily záznamy generálních katalogů. Rovněž se prováděla retrospektivní konverze, a to tak, že fond Pedagogické knihovny byl zpracován celý, k fondům Univerzitní a Technické knihovny se přistupovalo jen výběrově v souvislosti s jeho

investment plans. The management of the library received sponsorship and an architectural tender was prepared in the autumn of 1994, to which 34 companies submitted their designs. In 1996, a blueprint of the new building was drafted, and in 1997, the state budget allocated funds for territorial governance and building permits. In the same year, the interior layout was drafted. The design was developed by the winning company ONEX s. r. o., Prague. In 1998, funds were allocated from the state budget for the construction itself.

Library automation was further affecting the operation of the library and changing what the job of a librarian entailed. The resources from the CASLIN project were used to equip the library with technology and from 1995 the individual modules of the system were being put into practice. Introducing the Internet into libraries was inevitable and had to be prompt. After cataloguing was automated, the main task was to implement the circulation module, i.e. to automate lending. This was achieved in March 1997, and ever since the ALEPH system has been used to register users, their loans, and keep track of the library items used in the reading rooms. The online catalogue could be searched for documents added to the collection after 1993, as these were already catalogued electronically. Retrospective conversion of older library items made it gradually possible to look them up and order them electronically or online.

Newly acquired material was the first to be catalogued electronically. Together with two other research libraries – Olomouc and Pilsen – the Moravian Library was developing a KAKS catalogue as early as 1993. It was the first union catalogue developed in the Czech Republic, which bore witness to the advantages of cooperation between libraries and demonstrated the necessity of a union catalogue for making publications universally accessible. Duplicate records were merged and the catalogue was used for the

[97]
Kapacita míst byla ve studovnách pro čtenáře v devadesátých letech opět kritická. Studovny Univerzitní knihovny v roce 1995.

The capacity of seats in the reading rooms was again critical in the 1990s. University Library reading rooms, 1995.

vyhledáváním podle požadavků čtenářů. Od roku 1998 se knihovna zapojila do celostátních projektů Národní knihovny – Zpřístupnění výsledků analytického zpracování prostřednictvím internetu (ANAL) zasíláním záznamů článků z regionálního tisku a Kooperativní zpracování souběžné české knižní produkce.

Doplňování a zpracování knihovního fondu nadále probíhalo v jednotlivých knihovnách Moravské zemské knihovny samostatně. Slibný výhled novostavby pro knihovnu ovšem znamenal provést rozsáhlejší práce, spočívající jednak k vyvážení méně půjčovaných řad periodik z fondu Univerzitní knihovny do depozitáře Nesovice, jednak k vyřazování duplicitní a zastaralé literatury v Technické knihovně, což se týkalo zejména norem a firemní literatury. Kapacita projektovaných skladů knih v nové budově byla na 56 km polic, což představuje prostor asi pro čtyři miliony knihovních jednotek, rozsah knihovních sbírek byl však větší a informační exploze, jež propukla v devadesátých. letech 20. století, znamenala i rychlejší nárůst domácí knižní a časopisecké literatury, která byla ukládána v knihovně. Nově přijaté zákony č. 37/1995 Sb., o neperiodických publikacích, a č. 46/2000 Sb., o vydávání periodického tisku, potvrdily pro knihovnu právo povinného výtisku na úplnou tiskovou produkci z celého státu.

V nové knihovně byl kladen důraz na zajištění dostatku prostoru pro prezenční studium. Šlo nejen o adekvátní počet studijních míst ve všeobecných a speciálních studovnách, ale byla také uplatněna zásada moderních

interlibrary loan service, in acquisitions, and helped compare and unify records when introducing new cataloguing standards. The transition of the Moravian Library from the CDS/ISIS system to the new ALEPH system in 1995 contributed to the catalogue's development and meant that other research libraries in Hradec Králové, Kladno, Liberec, Ostrava, and Ústí nad Labem could get involved in the project. By the end of 1998, the KAKS union catalogue had more than 126,000 merged records; the participating libraries had sent twice as many. After the National Library decided to create the CASLIN union catalogue in 1997, the regional research libraries were already prepared for the job.

The library received a grant to give users remote access to the catalogues. In the years after 1997, they gradually scanned the general catalogues, making them available on the Internet. Eventually, through retrospective conversion, the catalogue of the entire collection of the State Pedagogical Library was made electronic, while the records of the University and Technical Library were only partially converted into machine-readable form, based on the titles most searched for by users. From 1998, the Moravian Library was involved in two nationwide projects of the National Library: Cooperative Cataloguing of Contemporary Czech Book Production and Analytical Processing Made Available via the Internet (ANAL); in the latter, the library shared its records of articles from the local press.

[98]
Hloubení stavební jámy pro budoucí sklady knihovny v září 1998.

Excavation of the construction pit for the book storage area in September 1998.

knihoven, totiž aby čtenář měl vždy v knihovně k dispozici informační zdroj (knihu, časopis, databázi atp.), jenž je součástí sbírek knihovny. Příruční knihovny byly podstatně rozšířeny tím, že regály ve všeobecných studovnách byly dimenzovány na 20 000 svazků knih včetně výběru z docházejících časopisů. Speciální studovny umožňovaly uskutečnit referentský systém ve zpracování a zpřístupnění starých tisků, periodik a norem a patentů. Dobově aktuální byla také studovna elektronických médií vybavená 28 počítači. Jistým problémem bylo nalezení místa kontrolnímu bodu. Ten byl nakonec umístěn ve druhém podlaží, což umožňovalo volný pohyb návštěvníka v provozech půjčovny, konferenčního sálu a kavárny v přízemí, zatím co ve vyšších podlažích byl přístup jen pro registrované čtenáře a byl spojen s kontrolou donášených i vynášených knih. Vzhledem ke konzervačnímu charakteru uloženého fondu bylo toto opatření nutností a povinností. Podmínkou pro architekty, jak ji čteme v zadávací dokumentaci, byl ovšem modulární systém, tedy aby bylo možno prostory pro veřejnost upravovat podle aktuálních potřeb. *Před deseti lety se přitom hovořilo o informační explozi, dnes žijeme v době, která je označována za digitální revoluci. Tomu musí být uzpůsobovány i formy a podmínky knihovnické práce, které se týkají nových podob zpracování a přístupu k nosičům multimediálních informací, které nahrazují klasické tištěné zdroje. Pro knihovny to znamená nově pojímat evidenci, registraci, archivaci a připravit nástroje pro využívání těchto souborů dat* (Kubíček 1998).

Od vzniku prvotní architektonické vize nové budovy Moravské zemské knihovny k jejímu dokončení vedla dlouhá cesta trvající sedm let. Na podobě celkového dispozičního a funkčního řešení hledali knihovníci s architekty konsenzus, který se ovšem v průběhu stavby několikrát podstatně změnil, o čemž vypovídá rozsáhlá dokumentace schůzek mezi oběma stranami v průběhu přípravy a realizace

Acquisition of material as well as collection evaluation and development continued to be separate in the individual libraries which made up the Moravian Library. With the exciting prospect of a new building to house the whole library, there was work to be done. The less borrowed series of periodicals from the University Library were taken to the repository in Nesovice, and duplicate and outdated literature in the Technical Library (especially norms and trade literature) was removed. The planned storage space for books in the new building was 56 km of shelves, which can store about four million library units, but the size of the conjoint library collections was larger still; the information explosion in the 1990s caused a rapidly increasing number of Czech books and periodicals to be deposited in the library. Under Act No. 37/1995 Coll. on non-periodical publications and Act No. 46/2000 Coll. on publishing periodicals, the library was entitled to free copies of everything published in the country, based on the requirement of the legal deposit.

When designing the new building, the focus was on functioning reading-rooms. Besides providing a sufficient number of study carrels in both general and specialised reading rooms, it was imperative that the Moravian Library kept up with other modern libraries and always have resources (book, journal, database, etc.) readily available to users. The reference libraries have been considerably expanded. Shelves in the general reading rooms were designed to hold 20,000 volumes and a selection of current journals. Specialised reading rooms meant that the reference services could be extended and early prints, periodicals, norms, and patents could be made available to readers. The reading room for electronic media equipped with 28 computers was state-of-the-art. Deciding where to locate the checkpoint posed a certain problem. It was eventually put on the second floor, allowing anyone to walk around the lending library, conference room, and café on the ground floor, while access to the upper floors was restricted to registered users, keeping track of all books brought in and out. These measures were necessary as the Moravian Library's collection is largely meant for heritage preservation. However, the architects were required to work out a modular design, i.e. one, in which the public area could be easily adapted to changing needs. *Ten years ago, there was talk of an information explosion; today we are living in what is best described as a digital revolution. The shape of librarianship must keep up with the times, and take into account new forms of work with the collection, as well as access to multimedia resources, which are replacing traditional printed resources. For libraries, this means a new approach to cataloguing, registration, archiving, and creating tools to use these databases* (Kubíček 1998).

The journey between the initial architectural vision of the new building and its completion lasted seven years. The final layout and functional design of the building was long debated between librarians and architects. It changed

[99]
Ministr kultury Pavel Dostál při slavnosti poklepu základního kamene budovy Moravské zemské knihovny, která se konala 16. září 1998 na staveništi. Na druhé fotografii s ředitelem knihovny Jaromírem Kubíčkem.

Minister of Culture Pavel Dostál at the ceremony of laying the foundation stone of the Moravian Library building on 16 September 1998 at the construction site. On the second photo with the director of the library Jaromír Kubíček.

stavby. Cílem bylo vytvoření prostoru vyhovujícího nejen požadavkům současného čtenáře, ale také potřebám budoucích generací. Pro pracovníky a čtenáře Moravské zemské knihovny se stal 29. březen 2001 mezníkem v její dosavadní více než dvousetleté historii, když byla slavnostně otevřena novostavba knihovny, označená za stavbu roku, která definitivně ukončila oddělenou činnost dřívější Universitní knihovny, Pedagogické knihovny a Technické knihovny, a nabídla veřejnosti knihovnické služby v moderním prostředí.

Rok 2001 také přinesl další povýšení statutu Moravské zemské knihovny v Brně, když jí byly přiděleny v nově vydaném knihovním zákonu č. 257/2001 Sb. podobné funkce, jako má Národní knihovna, a to především funkce budovat specializované fondy, které uchovávají písemnou část českého kulturního dědictví a národní paměti: *Moravská zemská knihovna v Brně je knihovnou s univerzálním knihovním fondem, případně doplněným specializovanými fondy, trvale uchovává konzervační fond a historický fond.*

Činnost knihovny se projevuje především prostřednictvím jejích služeb čtenářům. Ty se uskutečňují ponejvíce návštěvností půjčovny. Po otevření knihovny se návštěvnost více než ztrojnásobila, když dosahovala až 3 000 čtenářů denně. Zatímco v prvních letech po otevření nové budovy

significantly a couple of times even as the building was being constructed, which is apparent from the extensive documentation of meetings between librarians and architects during the planning as well as the construction phases. The aim was to create a place that would not only meet the requirements of the current user, but one that could be tailored to the needs of future generations. Eventually, 29 March 2001 became a milestone in the Moravian Library's long history. The new library building was inaugurated, proclaimed the building of the year, and the separate sections of the former University Library, Pedagogical Library, and Technical Library were finally united, offering the public better services in a modern environment.

In 2001, the Moravian Library became even more important as the revised Library Act No. 257/2001 Coll. entrusted it to carry out a similar function as the National Library. It was charged with building up specialised collections that would preserve written Czech cultural heritage: *Apart from the general collection, the Moravian Library in Brno holds specialised collections, and houses rare historical and archival collections.*

The library's main outward function is the services it offers to its users, lending services in particular. After the library opened in the new building, the number of visitors per

[100]

[100]
Charakteristiku nové budovy v počítačové vizualizaci i s vystižením jejích funkcí přinesla publikace vydaná v roce 1998.

The computer animation of the new building depicting its various functions was included in a publication from 1998.

[101]
Stavební parcela na ulici Kounicova.

Building plot on Kounicova street.

[102]
Dne 29. března 2001 byla slavnostně otevřena novostavba knihovny na ulici Kounicova.

On 29 March 2001, the new library building on Kounicova Street was inaugurated.

[101]

[102]

ještě půjčovnu zdobily klasické lístkové katalogy, postupně čtenáři přešli na vyhledávání knih prostřednictvím elektronických a naskenovaných katalogů. Čtenáři vyžádaná literatura je nachystána v samoobslužném úseku knih připravených k vyzvednutí. Výpůjční systém informuje o tom, zda je kniha ve skladu, v půjčovně, v příruční knihovně nebo u čtenáře. Součástí půjčovny je volný výběr tematicky uspořádaného přírůstku nové knižní literatury z posledních let. Více než polovina výpůjček se uskuteční prezenčně ve studovnách. Z důvodu ochrany a trvalého uchovávání zvláště bohemikální produkce, je část knihovního fondu a zejména periodik vyhrazena jen ke studiu v knihovně. Pro prezenční studium jsou vyhrazeny všeobecné a speciální studovny, vybavené také čtecí a kopírovací technikou. Ve studovnách jsou také regály s volně přístupnými příručními fondy literatury, s běžným ročníkem docházejících zahraničních i domácích periodik a s výběrem kompletních řad některých frekventovaných časopisů. Pro pořádání kulturních a vzdělávacích pořadů jsou v knihovně potřebné prostory v konferenčních a výstavních sálech. Ke komfortu čtenářů přispívá provoz literární kavárny.

day grew to three thousand, which is more than triple the number before. Initially, the library still kept traditional card catalogues but users gradually grew accustomed to searching for books through the online and scanned catalogues. Publications requested by users are prepared in a self-service section where they wait to be collected. The online catalogue informs whether the book is in the repository, in the library stacks, in the reference area or currently borrowed by someone else. The lending section includes open stacks of books published in recent years, organised by subject. Studying reference-only books in the reading rooms makes up more than half the users' activities. Preserving the collection and Czech literature in particular, requires that part of the library's collection, mostly periodicals, be reference-only. These can be studied in general and specialised reading rooms, equipped with computer stations and photocopiers. There are also open stacks with reference-only literature, current volumes of foreign and Czech periodicals, and complete series of the journals that are in great demand. The library has conference and exhibition venues used for cultural and educational programmes. Finally, the users can enjoy the convenience of a literary cafe.

[103]
První výstava v nové budově, uspořádaná v prosinci roku 2000, byla kreativní nejen svou tematikou, ale také prvním zpřístupněním prostor pro veřejnost.

First exhibition in the building, mounted in December 2000. The subject was inventive and moreover, this was the public inauguration of the building.

[104]
Kresba Jana Amose Komenského v jeho díle *Labyrint světa a ráj srdce* z roku 1631 se stala symbolickou pro Moravskou zemskou knihovnu, zdobí pískovcovou fasádu.

The drawing from Jan Amos Comenius' work *Labyrinth of the World and Paradise of the Heart* from 1631 became iconic for the Moravian Library as it was sculpted into its sandstone façade.

2002–2023

Moravská zemská knihovna

The Moravian Library

Moravská zemská knihovna se svou více než dvousetletou historií stojí dlouhodobě v čele snah o koncepční pojetí knihovnické práce a spolu s dalšími knihovnami a knihovnickými organizacemi vychází vstříc nejenom aktuálním požadavkům společnosti, ale snaží se je hodnotově modelovat a připravovat i jejich budoucí podobu, která souvisí jak s vývojem nástrojů na zpřístupnění digitalizovaného obsahu, s novým designem knihovnických služeb, ale i s rozvojem a potřebami občanské společnosti v demokratickém státě. Z dlouhodobé zkušenosti přitom vyplývá, že přes výrazné proměny knihoven jako institucí, které umožňují rovný přístup k informacím, tato základní funkce proaktivní mediace je trvalou součástí i budoucí knihovnické práce.

Úkoly Moravské zemské knihovny vyplývají z dokumentů, jež ovlivňují a určují směr knihovnické práce. Jsou jimi především *Státní kulturní politika* a *Koncepce rozvoje českého knihovnictví*. Na znění obou dokumentů, určujících priority knihovnické práce ve střednědobém a dlouhodobém horizontu, Moravská zemská knihovna aktivně spolupracuje a garantuje i realizaci řady úkolů, jež z nich pro české knihovny vyplývají.

Pro zajištění vysoké úrovně služeb spolupracuje Moravské zemská knihovna nejenom s klíčovými institucemi českého knihovního systému, ale díky kontaktům s českým a zahraniční akademickým prostředím je neoddělitelnou součástí mezinárodní vědecké infrastruktury. K tomu jí napomáhá i řada memorand o spolupráci, například s Masarykovou univerzitou v Brně, Saskou zemskou a univerzitní knihovnou v Drážďanech, Francouzskou národní knihovnou či Národním muzeem tchajwanské literatury. Výsledkem těchto, a řady dalších, smluv o spolupráci jsou konkrétní vědecké, výzkumné prezentační a badatelské projekty, které zajišťují Moravské zemské knihovně pozici významné vědecké instituce.

The Moravian Library, whose roots reach back more than two hundred years, has long been trying to establish a conceptual framework for librarianship. Along with other libraries and librarian associations, they are moulding librarianship into the shape that contemporary society requires, as well as trying to envision its future form. Even though libraries have changed significantly over the years in terms of providing equal access to information, experience has shown that their fundamental function of proactive mediation will always be a part of a librarian's job.

The Moravian Library's role is based on documents that influence and determine where librarianship is heading. The State Cultural Policy (*Státní kulturní politika*) and The Strategy for the Development of Czech Librarianship (*Koncepce rozvoje českého knihovnictví*) identify medium and long term priorities of librarianship. The Moravian Library collaborates on both these documents and makes sure that their goals are implemented.

The Moravian Library's excellent services are rooted in cooperation with key institutions of Czech librarianship as well as the international research infrastructure the library is part of thanks to its close ties to both Czech and foreign academic circles. It has signed several memoranda of understanding and cooperation, e.g. with Masaryk University in Brno, the Saxon State and University Library Dresden, the French National Library, and the National Museum of Taiwan Literature. This cooperation has resulted in a number of successful joint research projects which make the Moravian Library an essential research institute.

Milan Kundera and his wife also recognised the library as a vital institution when they donated Milan Kundera's private library and archive. The Moravian Library used the gift to establish a special reading room – Milan Kundera's Library, which aims to make available Kundera's work and set his legacy into the present-day cultural and social context.

Potvrzením významné pozice Moravské zemské knihovny byl i dar manželů Kunderových, kteří dali knihovně k dispozici autorův archiv a knihovnu. Na základě tohoto daru byla v rámci Moravské zemské knihovny zřízena Knihovna Milana Kundery – kulturní instituce s cílem zpřístupňovat dílo spisovatele a aktualizovat jeho myšlenkový odkaz v současné kulturní a společenské situaci.

Volný přístup k informacím

Moravská zemská knihovna vytváří fondy a zdroje umožňující realizaci jednoho ze základních pilířů občanské společnosti: rovného přístupu ke vzdělání a informacím.

- Moravská zemská knihovna prostřednictvím promyšlené akviziční politiky a ve spolupráci s brněnskými univerzitními pracovišti, badatelskými pracovišti a dalšími výzkumnými a vzdělávacími institucemi buduje fond tuzemské i zahraniční odborné a beletristické literatury a cíleným způsobem tak rozšiřuje základní fond, který je utvářen na principu povinného výtisku. Prostřednictvím nástrojů pro katalogizaci zajišťuje zpracování těchto fondů a jejich zpřístupnění do jednotných knihovnických systémů a katalogů, a tím jejich širokou dostupnost. Moravská zemská knihovna na základě pověření ministerstva kultury koordinuje a zajišťuje pro systém veřejných knihoven nákup kvalitní knižní produkce české a zahraniční literatury prostřednictvím programů Česká knihovna a Cizojazyčná literatura.

- Moravská zemská knihovna spolu s Národní knihovnou České republiky zajišťuje digitalizaci obsahu fondů národní literatury. Ve spolupráci s Knihovnou Akademie věd se pak podílí na zajištění jejich zpřístupnění prostřednictvím centrálního nástroje *Česká digitální knihovna*.

- S počtem 4,2 milionu knihovních jednotek je Moravská zemská knihovna druhou největší knihovní institucí v naší zemi. I když se při svém vzniku před více než dvěma stoletími zaměřovala na hospodářskou a přírodovědeckou literaturu, dnes jsou nejvíce využívané její společenskovědní sbírky a současná literatura ze všech oborů.

- Posláním knihovny je knihovní fond neustále doplňovat. Pro Moravskou zemskou knihovnu to bylo dáno již vládním nařízením ze dne 21. května 1935, č. 118 Sb., podle něhož měl každý tiskař ze země Moravskoslezské povinnost odevzdat po jednom výtisku publikace Zemské a universitní knihovně v Brně. K rozšíření povinného výtisku na území celé Československé republiky došlo pro Moravskou zemskou knihovnu zákonem ze dne 29. ledna 1947, č. 20 Sb., o povinných výtiscích. Tento stav se již nezměnil a povinný výtisk domácí produkce je hlavním zdrojem každoročního přírůstku dokumentů. V současné době platí zákon č. 37/1995 Sb., o neperiodických publikacích, podle kterého má každý nakladatel na území České republiky povinnost odevzdat dva výtisky Národní knihovně ČR v Praze, po jednom výtisku Moravské zemské knihovně v Brně a Vědecké knihovně Olomouci a jeden příslušné krajské vědecké knihovně. V podobném rozsahu zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku, aktualizoval povinnost nakladatelů dodávat knihovnám periodický tisk. Cestou povinného výtisku se do Moravské zemské knihovny dostává ročně okolo 27 000 svazků knih, časopisů a dalších dokumentů, což jsou až tři čtvrtiny z celkového ročního přírůstku.

[105]
Moravská zemská knihovna podepsala v roce 2022 memorandum o spolupráci s Národním muzeem tchajwanské literatury.

The Moravian Library signed a Memorandum of Understanding with the National Museum of Taiwan Literature in 2022.

Free access to information

The Moravian Library creates collections and resources that uphold one of the principles of civil society – equal access to education and information.

- The Moravian Library further expands the collection formed by the legal deposit requirement; with careful deliberation and together with Brno universities, research institutes, and other research and educational institutions, the Moravian Library selects and acquires further Czech and foreign fiction as well as specialised non-fiction. Open access public catalogues and shared databases greatly increase the library's reach. On behalf of the Ministry of Culture, the Moravian Library coordinates the purchase of quality Czech and foreign literature for the network of Czech public libraries through the projects Česká knihovna ("Czech Library") and *Cizojazyčná literatura* ("Foreign Language Literature").

- The Moravian Library and the National Library of the Czech Republic cooperate on digitising national literature. In a joint project with the Library of the Czech Academy of Sciences, the digitised documents are made available through the database *Czech Digital Library.*

- With 4.2 million library items, the Moravian Library is the second largest library in the Czech Republic. Founded more than two centuries ago, it focused on agriculture and natural sciences, yet today our users are most interested in its social-science collections and contemporary literature from all academic disciplines.

- A library's mission is to continually develop its collection. The right to the legal deposit established for the Moravian Library by the government decree of 21 May 1935, No. 118 Coll. bound every printer from the Province of Moravia and Silesia to submit one copy of a publication to the Land and University Library in Brno. The Act of 29 January 1947, No 20 Coll. made the requirement of the legal deposit apply to all of Czechoslovakia. Nowadays, copies of all documents published in the Czech Republic are the main source of the annual increase in documents. At the moment, Act No. 37/1995 Coll., on non-periodical publications, requires every publisher in the Czech Republic to send two copies to the National Library of the Czech Republic in Prague and one copy each to the Moravian Library in Brno and the Olomouc Research Library and finally one copy to the local regional research library. Accordingly, Act No. 46/2000 Coll., on the rights and obligations for publishing periodicals, updated the number of copies of periodicals that publishers must send to libraries. Each year, the Moravian Library receives around 27,000 books, journals, and other documents thanks to the legal deposit requirement, which amounts to three quarters of the total annual increase in documents.

[106]
Knihovna nasvícená k výročí 17. listopadu (fotografie z roku 2019).

On 17 November, the library was lit up to commemorate the Velvet Revolution (photograph from 2019).

Historické fondy

Tisky vydané do roku 1800 a středověké rukopisy patří k literárním památkám zasluhujícím zvláštní pozornost. Pokud jde o jejich uložení, jsou vyčleněny ve speciální části klimatizovaných skladů, jejich odborné knihovnické zpracování se provádí podle vlastních standardů mezinárodních pravidel a o trvalé uchování dbá konzervátorské pracoviště. Ve svých sbírkách má Moravská zemská knihovna na 800 převážně středověkých rukopisů, 400 prvotisků, 40 000 starých tisků a okolo 13 000 převážně barokních map a grafik.

Vznik Moravské zemské knihovny je spojen s Moravskou hospodářskou společností, která své knihovní sbírky vytvářela až od počátku 19. století. Staré tisky se ovšem nacházely v knihovních darech mecenášů z řad šlechty nebo duchovenstva, jakými byli Antonín Bedřich hrabě Mitrovský (1770–1842), Antonín Ensman rytíř z Ronova (–1857), mikulovský kapitulár Řehoř Norbert Korber (1749–1843), farář z Blučiny Václav Pešina (1782–1859) a zvláště pak Bedřich hrabě Sylva-Tarouca (1816–1884), v jehož souboru 6 000 svazků bylo také téměř sto bohemikálních starých tisků. Po spojení zemské knihovny s univerzitou následovaly rozsáhlé nákupy knihovních celků, jako byla sbírka slezského evangelického faráře Josefa Gustava Adolfa Szalatnaye (1861–1925) či bohemisty Adolfa Patery (1836–1912). Když v roce 1926 vyšlo pro gymnázia nařízení předat nepotřebné knihy univerzitním knihovnám, přišly soubory z deseti škol. Nejcennější z nich představoval soubor gymnázia v Jihlavě čítající 40 prvotisků, 220 tisků z 16. století a také jediný deskotisk na území České republiky (holandská Biblia pauperum).

Kromě kmenového fondu tvoří sbírku starých tisků tzv. uzavřené historické sbírky – zámecká knihovna Chorinských z Veselí nad Moravou s více než 15 000 svazky, zámecká knihovna Kübecků z Lechovic se 3 500 svazky, torzo zámecké knihovny z Lysé nad Labem v počtu 368 svazků a knihovna dřívějšího jezuitského gymnázia v Brně s téměř 2 700 svazky.

Rukopisný fond o rozsahu téměř 800 svazků je tvořen vlastní sbírkou a rukopisy z mikulovské knihovny Dietrichsteinů a piaristů a zámecké knihovny hrabat Chorinských z Veselí nad Moravou.

Unikátní mapová sbírka Bernarda Pavla Molla získaná pro knihovnu na počátku 19. století obsahuje na 12 000 jednobarevných i kolorovaných map, plánů, vedut, prospektů a rytin. Převážně jde o geografický a topografický materiál jako součást Rakouského a Německého atlasu, ale také rukopisné kresby a plány vyobrazení starožitností, dolů či pevností, z nichž některé jsou tzv. mapová falza.

Významnou částí historických sbírek jsou grafické Schramovy sbírky. Schramova sbírka pohledů (litografie, fotografie) na moravská města a kraje obsahuje na 1 200 kusů a Schramova sbírka portrétů (grafika, reprodukce) pak obsahuje 650 listů. Převážně jde o materiály z 19. století.

Historické fondy byly vyčleněny z běžných sbírek knihovny až po roce 1945, kdy do knihovny nastoupil Vladislav Dokoupil (1918–1992), který se stal na několik desetiletí jejich správcem, autorem mnoha soupisů rukopisů a tisků, historických studií a taktéž průvodcem badatelů. Zpracování tradičních jmenných a věcných lístkových katalogů do elektronické podoby se stalo na počátku 21. století prvním výzkumným úkolem knihovny. Při rekatalogizaci do knihovního systému ALEPH se ke jmennému záznamu pořizuje obrazová příloha – snímek titulního listu a případně dalších charakteristických prvků. Záznamy jsou vyčleněny v souboru katalogů v logické bázi historického fondu.

Bohaté historické fondy jsou předmětem výzkumu, který ovšem často probíhá ve spolupráci s organizacemi, jež svými sbírkami umožňují jejich zkompletování. Svědčí o tom projekty jako *Katalog historických fondů jižní Moravy* nebo *Kramářské písně v historických brněnských fondech,* na kterých se podílí také Filozofická fakulta Masarykovy univerzity nebo Moravské zemské muzeum.

Knihovna je také zapojena v programu *Memoriae Mundi Series Bohemica,* jehož cílem je vytváření digitálních kopií nejcennějších středověkých rukopisů jako součásti širšího mezinárodního programu UNESCO Paměť světa, vyhlášeného na záchranu písemného kulturního dědictví. Digitalizované rukopisy jsou součástí databáze *Manusriptorium* přístupné na serveru Národní knihovny ČR. Výběr rukopisů k digitalizaci se provádí jak z vlastních sbírek Moravské zemské knihovny, tak z klášterních knihoven v Jihomoravském kraji.

Historical collections

Works printed before 1800 and medieval manuscripts deserve special care. They are set aside in special air-conditioned archives and are catalogued and archived according to special international standards. The library's conservation department makes sure they are preserved long-term. The Moravian Library holds about 800 manuscripts (mostly medieval), 400 incunabula, 40,000 early printed books, and 13,000 maps (mostly 18th century) and prints.

The origins of the Moravian Library are linked to the Moravian Agricultural Society. Though the Society began to build up its library as late as the early 19th century, many of the donations included early printed books. Among the patrons from the ranks of the nobility and clergy, several names are worth mentioning: Count Anton Friedrich Mittrowsky (1770–1842); Anton Ensman, Knight of Ronov (-1857); Řehoř Norbert Korber, Canon of Mikulov (1749–1843); Václav Pešina, a parish priest from Blučina (1782–1859); and finally Count Friedrich Sylva-Tarouca (1816–1884), whose collection of 6,000 volumes contained nearly a hundred Czech early printed books. After the Provincial Library of Moravia merged with the University Library, whole collections were purchased, most notably the private collections of the Silesian evangelical pastor Josef Gustav Adolf Szalatnay (1861–1925) and that of the Czech scholar Adolf Patera (1836–1912). After a decree of 1926 requested that grammar schools hand over unused books to university libraries, the library received books from no less than ten schools. The most valuable of these was the collection of the Jihlava Grammar School, which contained 40 incunabula, 220 16th century volumes, and the only surviving block book in the Czech Republic, a Dutch Biblia pauperum.

A great part of the collection of early prints consists of complete historical collections: the chateaux library of the Chorinski von Ledske family from Veselí nad Moravou which amounted to 15,000 volumes; the chateaux library of the Kübecky family from Lechovice, which contained 3,500 volumes; the main body of the chateaux library in Lysá nad Labem of 368 volumes; and finally, the library of the Jesuit grammar school in Brno with 2,700 volumes.

The manuscript collection of almost 800 volumes contains manuscripts from the libraries of the Dietrichstein family and the Piarist order in Milukolv and the chateaux library of the Chorinski von Ledske family from Veselí nad Moravou.

The unique map collection of Bernard Paul Moll, acquired in the early 19th century, contains over 12,000 monochrome and coloured maps, plans, vedute, sketches, and engravings. The bulk of his collection is geographic and cartographic material sorted into the *Atlas germanicus* and *Atlas austriacus*, but it also includes hand drawings and sketches of classical monuments as well as sketches and outlines of mines and fortresses, some of which are cartographic facsimiles.

Schram's collection of vedute is made up of 1,200 mostly lithographs and photographs of Moravian towns and landscapes, while what we call today Schram's collection of portraits (prints and reproductions) contains about 650 sheets. Most of the material is from the 19th century.

The historical collections were only singled out from the rest of the library's collection after 1945, when Vladislav Dokoupil (1918-1992) became their curator. During his career at the Moravian Library, he compiled inventories of manuscripts and printed volumes, authored several historical studies, and counselled researchers, guiding them through the collections. At the beginning of the 21st century, the library's first task was to convert the subject and description card catalogue into electronic form. As a part of retrospective cataloguing, an image was added to the descriptive metadata in the ALEPH system – a photo of the title page and possibly other distinctive features of the particular library item. The records are catalogued in a logical base of the historical collection.

The Moravian Library's rich historical collections are a popular subject of research, often conducted together with institutions whose collections complement ours. Projects aimed at cataloguing the historical collections of South Moravia (*Katalog historických fondů jižní Moravy*) and researching chapbooks in the historical collections of Brno (*Kramářské písně v historických brněnských fondech*) were carried out together with the Faculty of Arts of Masaryk University and the Moravian Museum.

The library is also involved in the *Memoriae Mundi Series Bohemica*, a programme which aims to create digital copies of the most valuable medieval manuscripts. It is a branch of the much wider UNESCO Memory of the World Programme, an international programme to preserve written cultural heritage. The digitised manuscripts are stored on the database *Manuscriptorium*, which can be accessed from the website of the National Library. Documents to be digitised are selected from the library's own collections, as well as from monastic libraries in the South Moravian Region.

Hudební oddělení

Vyčleněním hudebnin do samostatné sbírky vzniklo v roce 1941 hudební oddělení knihovny, jež postupně nabíralo na síle a významu. Velkým ziskem bylo v roce 1945 převzetí známé brněnské Winikerovy půjčovny hudebnin, jež obsahovala bohatý notový materiál. Cenné jsou tištěné hudebniny od 18. století do roku 1850 charakteristické obdobnými ryteckými technikami tisku. Najdeme mezi nimi první vydání skladeb např. Josepha Haydna, Wolfganga Amadea Mozarta, Ludwiga van Beethovena, Johanna Sebastiana Bacha, Franze Schuberta, Franze Liszta, Frédérica Chopina a dalších umělců. Daleko početnější je ve sbírkách ovšem produkce hudebnin od druhé poloviny 19. století.
Pro historii muzikologie mají prvořadý význam rukopisy, jež obsahují často autorovy poznámky a pokyny k interpretaci. V roce 1968 se stalo světovou událostí objevení dosud neznámé skladby W. A. Mozarta *Motteto Canto Sollo Con piu Stromenti Obligati* z roku 1780.

Po zavedení automatizace do knihovnického procesu bylo prioritou celý fond tištěných hudebnin i zvukových nahrávek nově zpracovat a zpřístupnit nejen v elektronickém katalogu, ale více než 2 000 rukopisů a na 800 starých tisků bylo zapsáno i do mezinárodní databáze hudebních pramenů RISM.

Hudebniny jsou pro veřejnost stále vděčným předmětem zájmu. Svědčí o tom od roku 2015 každoročně pořádané výstavy a prezentační akce spojené s projektem Oči Brna. Osobnosti brněnského hudebního života minulosti (Osvald Chlubna, Miloslav Ištvan, Zdeněk Zouhar) nebo přítomnosti (Jiří Sehnal, Miloš Štědroň) prezentované výstavou z jejich díla a doprovázené přednáškami a koncertními pořady vždy najdou široké publikum.

Sbírky hudebního oddělení knihovny dávají jejím pracovníkům možnost muzikologického výzkumu. Výsledkem vědeckého výzkumu je již několik úspěšně řešených projektů a vydaných publikací. Mimořádný význam měla například konference a badatelská práce, která se zaměřila na osobnost Antonína Rejchy, na níž Moravská zemská knihovna spolupracuje s Francouzskou národní knihovnou.

Music Department

The department of music was established in 1941, when scores were singled out into a separate collection, which gradually grew both in volume and importance. When in 1945 Carl Winiker's Music Score Library in Brno was merged with the Moravian Library, the music department acquired a remarkably rich collection of sheet music. Scores printed between the beginning of the 18th century and 1850 using musing engraving were the most valuable; these include first editions of works by Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven, Johann Sebastian Bach, Franz Schubert, Franz Liszt, Frédéric Chopin, and others. Sheet music from the second half of the 19th century onwards is far more common in the collection. Manuscripts which often contain the authors' notes and instructions on how to play the piece are particularly important for the history of musicology. When Mozart's hitherto unknown composition Motteto Canto Sollo Con pius Stromenti Obligati from 1780 was discovered in 1968, it was a historical event among musicologists.

With the onset of library automation, the first task was to re-catalogue the entire collection of printed music and sound recordings and make the bibliographic data accessible in an electronic catalogue. More than 2,000 manuscripts and over 800 printed scores were entered into the RISM Catalogue of Musical Sources.

Sheet music is still of special interest to the public; the annual series of exhibitions and presentations organised as part of the Oči Brna (Eyes of Brno) project since 2015 has retained its popularity. Each year, a figure from Brno's musical scene is presented through an exhibition of their work accompanied by lectures and concert performances. Composers of the past (Osvald Chlubna, Miloslav Ištvan, Zdeněk Zouhar) and the present (Jiří Sehnal, Miloš Štědroň) always find a wide target audience.

The music department staff have a unique opportunity to research the very collections they work with. This research has produced a number of publications and some successful projects. Recently, the Moravian Library together with the French National Library explored the French-Czech composer Anton Reicha; the cooperation resulted in a colloquium, exhibition, and a major publication on the composer.

[107]
Kuriozitou ve fondu hudebního oddělení je legendární pohlednice, kterou Leoš Janáček reagoval na recenzi *Glagolské mše*, jejímž autorem byl jeho žák Ludvík Kundera a v níž označil Janáčka za „pevně věřícího starce“. Janáček, který dávno překročil sedmdesátku, vztekle reagoval pohlednicí „mladíčkovi“ Kunderovi, v níž popírá, že by byl stařec a věřící.

A curious item in the collection of the Music Department is a postcard from Leoš Janáček to his pupil Ludvík Kundera in response to Kundera's a review of the Glagolitic Mass, in which he described Janáček as a "devoutly religious old man". Janáček, who was over seventy years old at the time, responded angrily with a postcard to the "youngster" Kundera, in which he denied that he was an old man and devoutly religious.
Translation of the text on the postcard:
No old man,
nor devoutly religious!
It is you who's the youngster!

[108]
Portrét Leoše Janáčka z roku z 1928. Zdroj: Hudební oddělení Moravského zemského muzea.

Portrait of Leoš Janáček from 1928. Source: Music Department of the Moravian Museum.

[107]

[108]

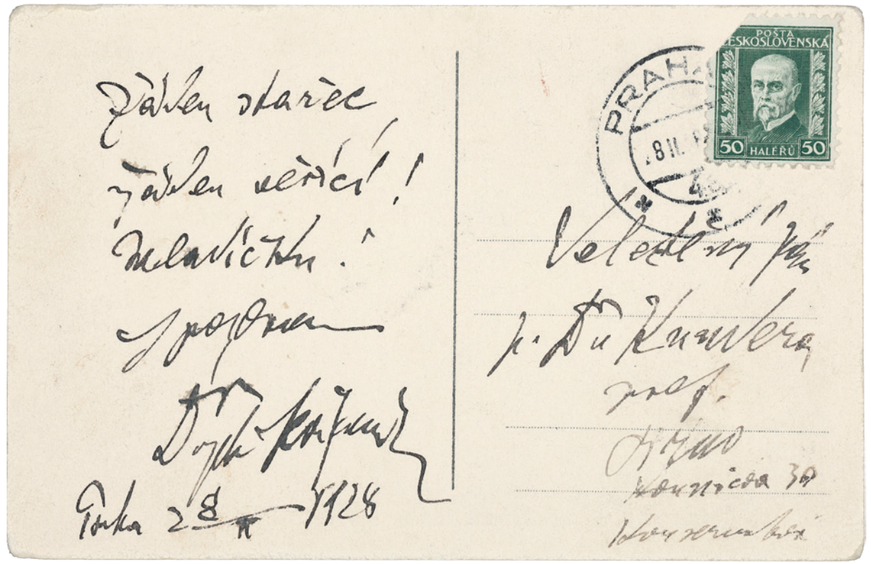

[107]

Projekt Česká knihovna

Projekt vznikl již v roce 1999 z podnětu Jitky Uhdeové, coby předsedkyně Svazu českých knihkupců a nakladatelů, a spisovatelky Evy Kantůrkové, v té době ředitelky Odboru literatury a knihoven Ministerstva kultury ČR. Komercionalizace trhu spojená se záplavou nových titulů vyžadovala nejenom finanční prostředky na nákup literatury do knihoven, ale i nástroje pro to, aby bylo možné vybrat ze záplavy čtiva kvalitní a potřebné tituly do knihovních fondů a podpořit tím jak knihovny, tak původní českou literaturu. Jde přitom často o náročnější tituly, které knihkupci nemívají běžně na skladě. Řešení se našlo ve finanční dotaci, kterou uděluje každoročně ministerstvo kultury jako účelový příspěvek na nákup nové domácí knižní tvorby do profesionálních veřejných knihoven a filozofických fakult českých univerzit. Do knihoven se dostává tato literatura prostřednictvím Moravské zemské knihovny, která v roce 1991 převzala část zrušeného Technického ústředí knihoven, jež distribuci knih knihovnám dříve provádělo. Za prvních dvacet let trvání projektu se do projektu zapojilo každoročně v průměru 650 knihoven, které obdržely celkem 336 501 publikací ve velkonákupní ceně 64,5 milionu Kč.

Czech Library Project

The project originated as early as 1999, on the initiative of Jitka Uhdeová, the chair of the Association of Czech Booksellers and Publishers and the writer Eva Kantůrková, back then the director of the Literature and Libraries Division of the Ministry of Culture. The commercialization of the book market, coupled with the flood of new titles, put a strain on libraries, not only in terms of financial resources, but in selecting quality titles for their collections; a solution was needed that both the libraries and Czech literature would benefit from. Booksellers do not normally have great numbers of quality literature in stock. The difficult situation was solved by a financial subsidy granted to libraries annually by the Ministry of Culture. This support is specifically intended for purchasing new Czech books for public libraries and university libraries at faculties of art at Czech universities. The Moravian Library has been the coordinator since 1991, when it took over part of the former Technical Central for Libraries, the job of which had been to distribute books to libraries. An average of 650 libraries participate in the project each year, and in the first twenty years of the project's existence, they purchased a total of 336,501 publications at a wholesale price of CZK 64.5 million.

Projekt Cizojazyčná literatura

Do *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2021–2027* se podařilo zajištění kvalitního výběru ze současné anglické, francouzské, italské, německé, ruské, slovenské a španělské literatury v původním jazyce. Postupně byly v každém kraji stanoveny jedna krajská a tři vybrané knihovny za centra cizojazyčné literatury ve svém regionu. Dobré zkušenosti s projektem Česká knihovna způsobily, že knihovna byla pověřena i touto činností.

Každoročně je s pomocí odborníků na cizojazyčnou literaturu a akvizitérů vybraných knihoven sestaven nabídkový seznam obsahující cizojazyčnou beletrii, zjednodušenou četbu, literaturu pro děti a mládež, knihy pro jazykové začátečníky nebo také populárně vzdělávací literaturu. Knihovnická centra cizojazyčné literatury z něj mohou knihy podle určeného finančního limitu objednat. Jejich úhrada je financována z programu vyhlašovaného Ministerstvem kultury ČR. Program tak napomáhá nejen jazykovému vzdělávání, ale umožňuje seznamovat čtenáře veřejných knihoven s novinkami z literatury vybraných světových jazyků a vytvářet fond zahraničních literatur v našich knihovnách. Jeho cílem není ovšem jen posílení jazykové kompetence, ale především prohloubení poznání jiných kultur pomocí čtení.

Foreign-language Literature Project

The demand for quality English, French, Italian, German, Russian, Slovak, and Spanish literature in the original languages was finally answered within the Strategic development of Czech Libraries for 2021/2027 (*Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2021–2027*). In each region, three libraries were selected to be the centres of foreign-language literature, besides the regional library.

Each year, foreign-language literature experts and acquisitions librarians from the chosen libraries cooperate on compiling a list of foreign language fiction, graded readers, children's and young adult literature, books for language beginners and educational literature aimed at the general public. The centres of foreign-language can order titles from the list in accordance with their budget and the purchase is covered by a programme of the Ministry of Culture of the Czech Republic. The programme is not intended to merely support language learning, but also introduces newly published literature from selected world languages and enables Czech libraries to acquire a collection of foreign-language literature. Besides improving language skills, the programme seeks to broaden the knowledge of other cultures through reading.

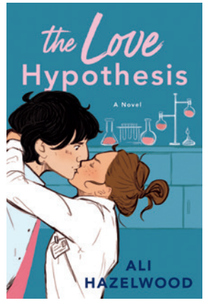

Vývoj

Rozvoj informační společnosti vyžaduje flexibilitu při vývoji nástrojů zpřístupňujících obsahy fondů a kvalitativně selektujících informace. Rostoucí význam získávají nástroje využívající technologie strojového učení. Tato práce na inovaci knihovnictví zahrnuje nejenom technickou, ale i personální oblast – nároky na dovednosti a schopnosti zaměstnanců knihoven se výrazně rozšiřují v důsledku zavádění nových technologií.

- Moravská zemská knihovna aktivně zdokonaluje a vyvíjí nástroje pro zpřístupňování digitalizovaného obsahu a pro sofistikovanou práci se zdroji. Tyto nástroje vyvíjí tak, aby byly použitelné sítí veřejných knihoven a zajišťovaly centrální řešení některých klíčových úkolů českého knihovnictví. Mezi takové nástroje a projekty patří například Kramerius, *ObalkyKnih.cz, StareMapy.cz, historickéfondy.cz*, eBooks on Demand, DNNT ad. Přijetím úkolu připravit nástroj pro centrální zpřístupnění nejenom knihovnických katalogů a digitálních knihoven, ale i dalších informačních zdrojů nebo služeb knihoven, který je realizován pod názvem *Knihovny.cz* se Moravská zemská knihovna zavázala zajistit jeho dlouhodobý provoz a rozvoj.

Development

Libraries must keep up with the constant developments in information technology. Tools are being developed to access documents and effectively filter information. Machine learning technologies are of ever increasing importance. Innovating libraries involves not only technology, but also human resources – working with new technologies, librarians themselves are constantly upgrading their skills and expertise.

- The Moravian Library improves and develops tools used to access digitized content and effectively work with resources. They are developed to be used by a network of public libraries and thus provide a centralised solution to some of the key tasks of Czech librarianship. These tools and projects include Kramerius, *ObalkyKnih.cz* (Book covers), *StareMapy.cz* (*Old Maps Online*), *historickéfondy.cz*, eBooks on Demand, DNNT etc. The Moravian Library has developed and runs the joint portal *Knihovny.cz*, which lets users access library catalogues, digital libraries, and other information resources and library services.

[109]
V roce 2022 podepsala Moravská zemská knihovna s Národní knihovnou a Knihovnou Akademie věd smlouvu o spolupráci na vývoji klíčového nástroje zpřístupnění digitalizovaného obsahu – České digitální knihovny. Zdroj: NK ČR.

The Moravian Library signed an understanding with the National Library and the Library of the Czech Academy of Sciences in 2022, agreeing to cooperate on developing the Czech Digital Library, a key tool for the presentation of digitised content. Source: National Library of the Czech Republic.

Věda

Moravská zemská knihovna je akreditovanou vědeckou institucí s vlastní vědeckou koncepcí, jež je pravidelně konzultována s členy její vědecké rady a obhajována na celorepublikových fórech. Její vlastní výzkum je směřován k využití zdrojů národního kulturního dědictví a k jeho zpřístupnění. Moravská zemská knihovna vytváří metodiky pro práci se specifickými fondy a zdroji a realizuje jejich praktické aplikace. Zapojuje se do řešení vědeckých a výzkumných úkolů ve spolupráci s předními vědeckými a badatelskými pracovišti v ČR i v zahraničí. Klíčovými institucemi pro spolupráci jsou například Ústav výpočetní techniky Masarykovy univerzity, Vysoké učení technické v Brně, Univerzita Karlova v Praze, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR v Praze, ze zahraničních institucí pak Francouzská národní knihovna, Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky, CEFRES – Francouzské badatelské centrum pro humanitní a sociální vědy či Zemská a univerzitní knihovna v Drážďanech.

- Nedílnou součástí vědecké práce knihovny je badatelské zpřístupňování historických fondů, především s důrazem na tzv. moravika, tedy na literaturu, která se vztahuje k území Moravy. Tradičně jsou silnou doménou badatelské práce i bibliografie, studie literárně-historické a literárně vědné. V souvislosti s rozvojem digitálních technologií a participací zaměstnanců Moravské zemské knihovny na projektech umožňujících výstavbu sofistikovaných nástrojů pro jejich zpřístupnění se Moravská zemská knihovna zapojuje i do oblasti informační vědy a umělé inteligence především v oblasti strojového čtení a učení. Od roku 2017 je v Moravské zemské knihovně realizován systém interních grantů, jež prohlubují podobu Moravské zemské knihovny jako vědecké a výzkumné instituce a zajišťují přípravu projektů pro velké celonárodní úkoly.

- Moravská zemská knihovna od roku 2015 programově realizuje souvislou publikační činnost navazující jednak na její vlastní badatelskou práci a jednak i na její v jiné formě zpřístupněné fondy či fondy spolupracujících institucí. Tato publikační činnost je součástí jejího profilu jako vědecké instituce a kvalita této produkce jí zajišťuje odpovídající hodnocení v systému národního hodnocení výsledků vědy a výzkumu.

Research

The Moravian Library is an accredited research institution with its own research goals, which are regularly consulted with members of the academic board and defended at national forum debates. The Library itself explores how best to make available the national cultural heritage; it develops and applies methodologies for working with particular collections and resources. It cooperates with leading academic and research institutions in the Czech Republic and abroad on a number of academic and research projects. These institutions include, for example, the Institute of Computer Science of Masaryk University, Brno University of Technology, Charles University in Prague, the University of South Bohemia in České Budějovice, the Institute for Czech Literature of the CAS in Prague; among foreign institutions, most notably the Bibliothèque nationale de France, the Centre for Scientific and Technical Information of the Slovak Republic, CEFRES (French Research Centre for Humanities and Social Sciences), and the Saxon State and University Library Dresden.

- Much of the academic work explores the historical collections, seeking ways to present them, with particular emphasis on literature connected to Moravia. Traditionally, a lot of research has been conducted in bibliography, literature, and literary history. With the rapid advance of digital technologies, the library's staff have been working on tools to make the collections more accessible. The Moravian Library also participates in information science and artificial intelligence research, especially machine reading and learning. Since 2017, it has been been receiving institutional support that has allowed it to grow as an academic and research institution and plan projects to be implemented on the national level.

- Since 2015, the Moravian Library has been publishing works which explore their own collections and the collections of collaborating institutions. Publishing improves the library's image as a research institution; depending on the quality of the publications, it receives due rating in the national evaluation system for science and research.

Vzdělání

Moravská zemská knihovna je součástí národního systému vzdělávání, a to nejenom jako součást vzdělávací infrastruktury. V současné době sama aktivně realizuje vzdělávací programy, a to jak v podobě akreditovaných programů, tak v podobě vzdělávacích kurzů a cyklů. Cílí přitom nejenom na širokou veřejnost, ale i na vlastní zaměstnance, které motivuje k trvalému rozvoji jejich kompetencí a dovedností.

- Moravská zemská knihovna se především po roce 2015 vypracovala do podoby klíčové instituce celoživotního vzdělávání, jež má potenciál zasáhnout všechny generace široké veřejnosti. Zajišťuje celoživotní vzdělávání knihovníků na základě kurzů akreditovaných ministerstvem školství podle Národní soustavy kvalifikací a podílí se na jejich aktualizaci, ve spolupráci s Masarykovou univerzitou zajišťuje od roku 2017 kurzy a programy Univerzity třetího věku, nabízí propracovaný systém interního vzdělávání zaměstnanců (od roku 2018), modeluje programy celonárodního systému CŽV a těsně spolupracuje nejenom s Knihovnickým institutem NK, ale i s předními univerzitními knihovnickými pracovišti (UISK UK, KISK MU) a středními školami s orientací na knihovnictví.

Education

The Moravian Library plays an essential role in the national education system. Not only does it provide venues for education but it runs educational programmes – accredited programmes and educational courses and cycles. Some aim to educate the general public, while others are meant for the library's own employees, motivating them to constantly develop their professional competence and skills.

- After 2015, the Moravian library became a key institution in lifelong learning, with the potential to reach users of all generations. It provides lifelong learning to librarians through regularly updated courses accredited by the Ministry of Education, following the rules of the National Register of Qualifications. Since 2017, it has been providing courses and programmes of the University of the Third Age together with Masaryk University; since 2018, it has been offering internal staff training and participates in programmes of the national lifelong learning system. It cooperates closely not only with the Librarianship Institute of the National Library, but also with leading university departments of library and information studies (UISK UK, KISK MU) and secondary schools oriented towards librarianship.

Kulturní a paměťové centrum

Moravská zemská knihovna jako součást páteřní sítě paměťových institucí České republiky zajišťuje ochranu národního kulturního dědictví v oblasti knižní kultury. Na principu povinného výtisku vytváří zákonem daný konzervační fond a ručí za jeho uchování i budoucím generacím. Vedle toho se zabývá systematickou akvizicí historického fondu a pomáhá tak uchovat kulturní dědictví českého národa. Tato činnost má dopad na trvale se zvyšující potřeby uložení stále se rozrůstajícího fondu.

- Výstavba hlavní budovy Moravská zemská knihovna tento úkol splnila jen částečně, a proto byly v roce 2019 zahájeny práce na výstavbě depozitáře, který od konce roku 2022 zajistí uložení knižního fondu Moravské zemské knihovny na následujících čtyřicet let. Umístění depozitáře do bezprostřední blízkosti hlavní budovy, s níž je navíc spojen podzemním koridorem, zajistí rychlou dostupnost, díky níž i nadále bude platit, že Moravská zemská knihovna zaručuje čtenářům přípravu knih uložených ve skladech hlavní budovy či v depozitáři do jedné hodiny od objednávky. To je jeden z unikátů, které výpůjční služby Moravské zemské knihovny charakterizují. Tato práce nespočívá v pasivním shromažďování či uchovávání knihovního fondu, ale její nedílnou součástí je i jeho badatelské a popularizační zpracovávání a zpřístupňování odborné i laické veřejnosti. Jako instituce, která aktivně spoluutváří národní paměť a národní identitu, Moravská zemská knihovna organizuje a realizuje národní i mezinárodní aktivity sloužící jako nástroje propagace české knižní kultury a umožňující její trvalé etablování v knižní kultuře evropské.

- Důležitým nástrojem pro zajištění kulturních a vzdělávacích programů je pro Moravskou zemskou knihovnu spolupráce s ambasádami či zahraničními kulturními institucemi a katedrami zahraničních studií na Masarykově univerzitě. Tyto kontakty a aktivity se pak zúročují v podobě práce Zahraničních knihoven, speciálního pracoviště Moravské zemské knihovny (viz dále Zahraniční knihovny).

- Moravská zemská knihovna je od roku 2016 pověřena ministerstvem kultury organizací a propagací české knižní kultury na mezinárodních knižních veletrzích v Lipsku, Boloni, Londýně a ve Frankfurtu nad Mohanem. K těmto klíčovým veletrhům přibývají aktuální projekty, které mají zajistit posílení české účasti v mezinárodním literárním životě. Takovými bylo například zajištění prezentace České republiky jako hostující země na veletrzích v Lipsku (2019, v podobě tzv. Českého roku v německojazyčných zemích) či ve Varšavě (2021).

Cultural and memory institution

With its central role in the network of Czech GLAM institutions, The Moravian Library protects national literary heritage. Thanks to the legal deposit, the library is building up a collection that will be preserved for future generations. In addition, it is systematically expanding its historical collection thus helping to preserve the cultural heritage of the Czech nation. This, however, presents the issue of how to store the ever-growing collection.

- The construction of the main building provided only a partial solution, and since 2019 the construction of a repository has been underway. When it is finished at the end of 2022, the repository is planned to store the Moravian Library's collection for the next forty years. It is located in the immediate vicinity of the main building, to which it is connected by an underground corridor. With the repository readily accessible, the Moravian Library will still be able to get books ready for the users to collect within one hour, regardless of where they are stored. This is one of the particularities of the Moravian library's lending service.

- Librarianship does not consist of passively storing and preserving the library collection, but exploring, popularising, and presenting the collection to both scholars and the general public. As an institution that co-creates national memory and national identity, the Moravian Library organises national and international events to promote Czech literature and help establish it on the European literary and publishing scene.

- The Moravian Library also cooperates with foreign embassies, other foreign cultural institutions, and Departments of Foreign Studies at Masaryk University, which enables them to offer cultural and educational programmes. These connections and activities are put to good use in the foreign language department (see Foreign-language Libraries below).

- In 2016, the Ministry of Culture appointed the Moravian Library to promote Czech literature and coordinate Czech participation at the international book fairs in Leipzig, Bologna, London, and Frankfurt. In addition, the library carries out projects to reinforce Czech participation on the international literary scene: e.g. the Czech Republic's appearance as a guest of honour at the fairs in Leipzig (2019, as part of the project "Czech Year in German-speaking countries") and Warsaw (2021).

[110]
V letech 2019–2022 proběhla výstavba nového depozitáře Moravské zemské knihovny, který zajistí potřeby uskladnění fondu na příštích třicet let.

The year 2022 saw a new repository was constructed, promising to house the ever growing collection for the next thirty years.

- Pro zajištění systematičtější přítomnosti české literatury a knižní kultury v mezinárodním kontextu bylo v Moravské zemské knihovně zřízeno České literární centrum (2017).

- Od roku 2016 zajišťuje Moravská zemská knihovna na podporu zahraniční bohemistiky realizaci bohemistického semináře a od roku 2017 uděluje z pověření ministerstva kultury cenu Premia Bohemica za mimořádný přínos české literatuře v zahraničí, k jejím posledním držitelům patří například Urs Heftrich, Robert Pynsent, Annalisa Cosentino, Xavier Galmiche, Dorota Dobrew či Alessandro Catalano.

- The Czech Literary Centre was established in the Moravian Library in 2017 to coordinate the presentation of Czech literature on the international literary scene.

- Since 2016, the Moravian Library has been organising the Czech Studies International Workshop (*Bohemistický seminář*) to support Czech studies abroad, and since 2017, on behalf of the Ministry of Culture, it has been awarding prize for the promotion of Czech literature abroad; recent prize-winners include Urs Heftrich, Robert Pynsent, Annalisa Cosentino, Xavier Galmiche, Dorota Dobrew, and Alessandro Catalano.

[111]

Od roku 2017 uděluje Moravská zemská knihovna z pověření ministerstva kultury ocenění za mimořádný přínos české literatuře v zahraničí – cenu Premia Bohemica.

The Moravian Library has been awarding the Premia Bohemica since 2017, a prize for promoting Czech literature abroad.

[112]

Od roku 2016 je Moravská zemská knihovna pověřena ministerstvem kultury prezentací českého knižního průmyslu na mezinárodních veletrzích.

The Moravian Library has been responsible for presenting Czech literature on international book fairs since 2016.

Zahraniční knihovny

Moravská zemská knihovna nabízí komplet největšího počtu knihoven se zahraniční literaturou v originále, které vznikaly v některých sídlech českých vysokých škol z podnětu zahraničních zastupitelských úřadů. Jejich společným znakem je také to, že jsou nadále z iniciativy zahraničních institucí doplňovány novou literaturou a s jejich pomocí se konají v knihovně kreativní společenské akce pro veřejnost. Všechny sbírky zahraničních knihoven jsou volně přístupné a převážnou část knih je možné si zapůjčit domů.

- **Americká knihovna.** V Praze je pro veřejnost dostupná americká knihovna na Velvyslanectví Spojených států a Moravská zemská knihovna je druhou a ojedinělou knihovnou u nás, kde tato ambasáda v rámci projektu American corner Ministerstva zahraničí USA svou knihovnu zřídila a soustavně ji doplňuje aktuálními materiály. Svou činnost zahájila v Brně v dubnu 2005 a má již bohatý výběr encyklopedické, vzdělávací i zábavné literatury. K dispozici jsou čtenářům také databáze *Library,* umožňující přístup k informačním zdrojům k výuce anglického jazyka, pro studium a cestování v USA, informacím o historii, kultuře, obchodu, podnikání a dalším vědním oborům.

- **Anglická knihovna.** V Brně byla zřízena speciální anglická knihovna v roce 1991 jako součást Britské rady, tedy nepolitické a nezávislé organizace. Britská rada (British Council) je britská organizace specializující se na mezinárodní kulturní a vzdělávací příležitosti. Až do roku 2002 byla knihovna stále součástí Britské rady v Brně a její značný rozsah i náročnost knihovnických služeb byly důvodem k jejímu předání do Moravské zemské knihovny, kdy si Britská rada nadále ponechala jen agendu Cambridgeských jazykových zkoušek a zprostředkovávání studijních a jazykových pobytů. Preference angličtiny ve výuce na středních a vysokých školách se odráží v zájmu čtenářů o literaturu, vzdělávací materiály a také v počtu výpůjček z tohoto fondu. Rozsahem okolo patnácti tisíc svazků jde o největší ze zahraničních knihoven v Moravské zemské knihovně.

- **Rakouská knihovna.** V listopadu 1990 získala katedra germanistiky a nordistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity rozsáhlejší kolekci německy psané literatury o Rakousku a v Rakousku vydané odborné literatury i beletrie. Šlo o první rakouskou knihovnu z těch, které dnes v zahraničí zřizuje a doplňuje Spolkové ministerstvo evropských a mezinárodních věcí Rakouské republiky. Brzy se však ukázalo, že uzavřením knihovny na katedře se nejen omezovalo její působení, ale postupný růst sbírky vyžadoval více místa pro její umístění i odborný přístup, a tak došlo v roce 1996 k jejímu předání Moravské zemské knihovně, kde se stala dostupnější pro širší veřejnost. Jejím obsahem jsou základní a encyklopedická díla o dějinách a kultuře Rakouska a také Lichtenštejnska.

Foreign-language libraries

The Moravian Library houses several partial libraries with foreign-language literature. They were often founded at Czech universities on the initiative of foreign embassies. Foreign institutions support the purchase of new literature and help organise creative social events held at the Moravian Library. All foreign library collections are available to users and most of the books can be borrowed.

- **The American Library**. Apart from the public American library at the U.S. Embassy in Prague, the Moravian Library is the only library in the Czech Republic where the Embassy has established an “American Corner” under the auspices of the U.S. State Department’s programme, continually supplementing it with up-to-date materials. It was opened to the public in Brno in April 2005 and offers a rich selection of encyclopaedic, educational, and leisure literature. The *eLibrary* databases provide users with access to resources on English language teaching, studying and travelling in the USA, and information on history, culture, business, and many other areas.

- **The English Library.** A special English library was established in Brno in 1991 under the auspices of the British Council. The British Council is a non-political and independent British organisation that aims to create international cultural and educational opportunities. Until 2002, the library was still part of the British Council in Brno, but due to its size and ever more challenging library services, it was transferred to the Moravian Library. The British Council continued to administer the Cambridge Language Qualifications and arrange study and language visits. English is taught extensively at secondary schools and universities, which is reflected in the popularity of English literature and educational materials, as well as in the number of loans from this collection. At around fifteen thousand volumes, it is the largest of the foreign-language libraries in the Moravian Library.

- **The Austrian Library.** In November 1990, the Department of German and Nordic Studies of the Faculty of Arts of Masaryk University acquired a large collection of German-language literature on Austria, as well as scholarly literature and fiction published in Austria. This was the first Austrian library set up abroad under the auspices of the Federal Ministry of European and International Affairs of the Republic of Austria. However, it soon became apparent that the library’s reach was limited by being isolated at the department. Moreover, the gradual growth of the collection required more space and more librarian expertise so in 1996 it was transferred to the Moravian Library, where it became more accessible to the public. It consists of basic and encyclopaedic works on the history and culture of Austria and Liechtenstein. In 2021, the collection of the Austrian library contained

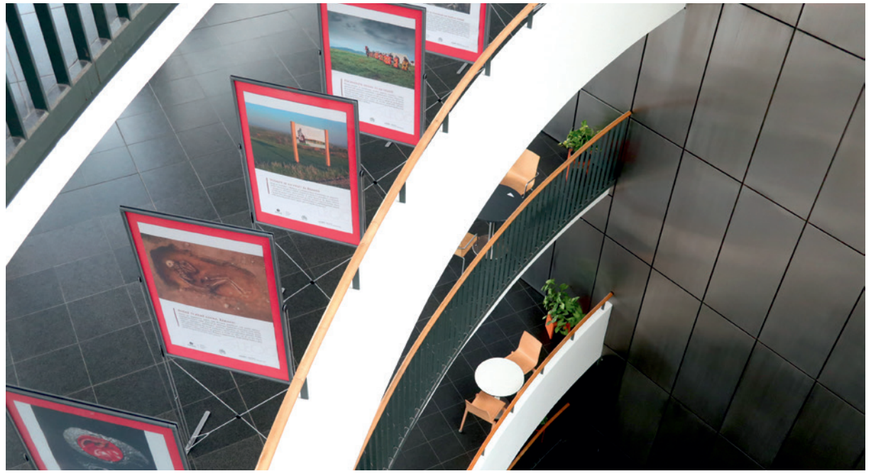

V roce 2021 bylo ve sbírce Rakouské knihovny více než sedm tisíc knih a vystavováno bylo devět současných periodik.

- **Španělská knihovna.** V roce 2016 převzala Moravská zemská knihovna dar téměř dvou set knih od Španělského království, který se stal základem oddělení španělské literatury. Slavnostní otevření proběhlo za účasti velvyslance Španělska v České republice u příležitosti vystavení originálu prvního lisabonského vydání Cervantesova románu *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha* z roku 1605. Knihovna navázala spolupráci s Ústavem románských jazyků a literatur Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a pro čtenáře se rozšířila nabídka promítání zahraničních filmů v originále i o španělské snímky.

Činnost útvaru zahraničních knihoven nespočívá jen v půjčovní a informační službě. V nabídce jsou populárně-naučné programy, workshopy a semináře určené pro střední školy s výukou příslušných zahraničních jazyků, jež seznamují nejen s obsahem vybraných svazků beletrie, ale i s knihovnou jako takovou a motivují studenty stát se jejími čtenáři. Návštěvnost na přednáškových akcích, stejně jako na filmových pondělcích (promítání hraných zahraničních filmů v původním znění s titulky vždy první pondělí v měsíci), svědčí o trvalém zájmu. Organizování kulturních a vzdělávacích pořadů za součinnosti s velvyslanectvími USA a Španělska patří svou kreativitou k trvalé činnosti. Granty poskytované Velvyslanectvím USA jsou také určeny k pozvání hostů z amerických i českých univerzit a podporují spolupráci s Fulbrightovou komisí. Napomáhá tomu i spolupráce s Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity.

more than seven thousand books and nine contemporary periodicals were available to readers in open stacks.

- **The Spanish Library.** In 2016 the Moravian library received a donation of nearly two hundred books from the Kingdom of Spain, which became the basis for the Spanish literature department. The inauguration ceremony was held in the presence of the Ambassador of Spain to the Czech Republic, displaying the original 1605 Lisbon first edition of Cervantes's novel 'The Ingenious Gentleman Don Quixote of La Mancha'. The Moravian library established cooperation with the Department of Romance Languages and Literatures of the Faculty of Arts of Masaryk University and Spanish films were included among the foreign films regularly screened in their original languages in the library.

The department of foreign-language libraries offers more than lending and information services. Its educational programmes for the general public include workshops as well as seminars for secondary schools aimed at teaching foreign languages. Not only do they introduce students to selected foreign-language fiction, but present the library itself to them and motivate them to become registered users. The large attendance at the lectures and on Movie Mondays (screening foreign films with subtitles on the first Monday of each month) bears testament to their long-standing popularity. It seems that organising cultural and educational programmes together with the Embassies of the USA and Spain will never lose its allure. Grants provided by the U.S. Embassy help cover the costs of hosting distinguished guests from the U.S. and Czech universities and support cooperation with the Fulbright Commission. Cooperation with the Faculty of Arts of Masaryk University is likewise helpful.

Czech Lit

České literární centrum

České literární centrum (dále jen ČLC) bylo zřízeno Moravskou zemskou knihovnou z pověření Ministerstva kultury České republiky. Má za cíl soustavnou a systematickou propagaci české literatury a knižní kultury, jeho úkolem je spojovat jednotlivé aktivity a instituce literární kultury, zviditelňovat českou literaturu a knižní kulturu v zahraničí i u nás, pomáhat rozvíjet a naplňovat její funkci nositele společně sdílených hodnot a témat v národním i mezinárodním kontextu. Funguje od ledna 2017.

ČLC se zaměřuje na systematickou a komplexní práci ve třech strategických směrech:

- podpora českých autorek a autorů a jejich tvůrčí činnosti,
- propagace české kultury a zejména současné literatury v zahraničí,
- podpora překladů české literatury včetně jejích aktérek a aktérů.

Za tím účelem ČLC aktivně navazuje kontakty se zahraničními partnery, šíří českou literaturu a knižní kulturu formou konkrétní spolupráce v rámci literárních akcí se zahraničními překladateli, bohemisty, nakladateli, literárními agenty a kulturními manažery, organizuje studijní či tvůrčí cesty v rámci rezidenčních pobytů českých autorů v zahraničních literárních centrech/domech, zajišťuje rezidenční, resp. stipendijní pobyty zahraničním autorům, bohemistům, překladatelům a kulturně činným osobám se zájmem o českou kulturu a její propagaci, spolupracuje s literárními agenturami, které se zaměřují na vyjednávání autorských práv a jejich prodej zahraničním nakladatelům. Podporuje česká studia spoluprací s bohemistikami na zahraničních univerzitách a ve spolupráci se sítí Českých center ve světě. Je přirozeným partnerem pro síť veřejných knihoven při propagaci literatury a klíčovou je pro ně i spolupráce s mezinárodním knižním veletrhem Svět knihy.

Czech Literary Centre

The Czech Literary Centre (ČLC) was established in the Moravian Library in January 2017 on behalf of the Ministry of Culture of the Czech Republic. It aims to promote Czech literature and connects literary institutions and the events they organise, popularise Czech literature abroad as well as at home, help it grow into the role of the envoy of our common values in the Czech as well as international context.

ČLC focuses on three main domains:

- It supports Czech authors and their creative writing.
- It promotes Czech culture and contemporary literature.
- It supports translations of Czech literature.

The centre seeks international partner institutions to cooperate with in events promoting Czech Literature, such as sessions with translators, foreign Czech scholars, publishers, literary agents, and culture managers. They help organise creative and study stays in literary centres abroad and as residences in the Czech Republic for foreign authors, Czech studies specialists, translators, and other cultural agents interested in Czech literature. They cooperate with literary agencies who know their way around copyright and selling rights to foreign publishers. It supports Czech literary centres to cooperate with Czech studies departments of foreign universities and Czech centres all over the world. The Centre cooperates with the public library network in promoting literature and plays a key role in the book fair Book World in Prague.

Komunitní centrum

Moravská zemská knihovna je přirozeným prostorem pro setkávání na různých úrovních čtenářského, badatelského, kulturního a společenského života. Organizuje či spoluorganizuje autorská čtení, diskusní fóra, vědecké konference, přednášky a popularizuje vědní disciplíny a poznatky. Je místem motivujícím k myšlení a umožňujícím sdílení základních hodnot demokratické a občanské společnosti.

- Moravská zemská knihovna je nejenom praktickým realizátorem těchto aktivit, ale podílí se i na jejich metodickém vedení ze své pozice klíčové národní instituce a současně krajské knihovny. Jedním z klíčových dokumentů se v tomto posledním případě stává *Koncepce rozvoje regionálních funkcí v Jihomoravském kraji* a Moravská zemská knihovna na jejím základě přímo i prostřednictvím sítě tzv. pověřených knihoven

Community centre

The Moravian Library is a natural meeting place for reading, research, culture, and social life. It organises and co-organises author readings, forum presentations, academic conferences, and lectures, popularising knowledge in different academic areas. This makes it a place that fosters thinking and enables people to share the basic values of a democratic and civil society.

- Not only does the Moravian Library stage these events, but helps plan them, being both a key national institution and a regional library. It guides and assists six hundred public libraries in the region through the network of “appointed libraries”, leaning on the key document Development Strategy of Regional Functions in the South Moravian Region. Recently, it strengthened the importance of libraries in the South Moravian

[113]

V roce 2022 se konala výstava Skácel: Básně 2022 připomínající sté výročí narození významného moravského básníka Jana Skácela.

In 2022, the exhibition Skácel: Poems 2022 was held to commemorate the 100th anniversary of the birth of the Moravian poet Jan Skácel.

[114]

Šachový koutek Eduarda Lendla byl otevřen v roce 2022.

The Eduard Lendl Chess Corner was opened in 2022.

[115]

Jedním z úspěšných projektů Moravské zemské knihovny na podporu čtenářství je Jižní Morava čte, partnerkou projektu byla v roce 2022 spisovatelka Lucie Hlavinková.

One of the Moravian Library’s succesful projects aimed at supporting readership is Jižní Morava čte (South Moravia Reads); in 2022 the writer Lucie Hlavinková was a partner of the project.

vede a pomáhá při práci šesti stům veřejných knihoven v kraji. V uplynulém období se jí podařilo posílit význam knihoven v Jihomoravském kraji, a to s trvalým důrazem na jejich nezaměnitelnou roli v komunitním životě obcí. K tomu jí pomáhá i projekt na podporu čtenářství, kritického myšlení a mezigeneračních vztahů Jižní Morava čte, jenž Moravská zemská knihovna realizuje a koordinuje od roku 2016. I díky němu se podařilo zajistit pro knihovny na jižní Moravě soustavnou podporu z finančních zdrojů Jihomoravského kraje v podobě dotačního titulu Obecní knihovna, který je určen na modernizaci veřejných knihoven v obcích do 3 000 obyvatel a na podporu jejich proměny do podoby komunitních center. Jedním z důležitých nástrojů se v této souvislosti stalo i Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven, jež Moravská zemská knihovna zřídila z pověření ministerstva kultury v roce 2018 a jehož existence je ukotvena i ve státní kulturní politice a v Koncepci rozvoje knihoven.

- K metodické práci krajské knihovny patří také pravidelné pořádání porad ředitelů a metodiků pověřených knihoven, s jejichž pomocí je každoročně uspořádáno slavnostní oceňování *Komunitní knihovna Jihomoravského kraje*, na kterém nejlépe pracující knihovny, v šesti kategoriích podle své velikosti dané počtem obyvatel v obci, přebírají ocenění z rukou hejtmana Jihomoravského kraje.

- Důležitým nástrojem pro výměnu informací mezi knihovnami v kraji, ale i směrem ke čtenářům je vydávání časopisu *Duha*, jenž v posledních letech získal celorepublikový dosah. Jeho první číslo bylo vydáno na jaře 1987 a vychází jak v tištěné, tak v elektronické verzi.

- Ve vlastní budově pak Moravská zemská knihovna realizuje řadu aktivit směřující na posílení komunitního života, rozvoje čtenářských kompetencí, kritické gramotnosti i digitální gramotnosti. Iniciuje přednáškovou činnost zaměřenou nejenom na oblast přírodních, technických

[114]

Region, with a constant emphasis on their unmistakable role in the community life of municipalities. This was partly done through the project promoting reading, critical thinking, and intergenerational relations Jižní Morava čte (South Moravia Reads), which the Moravian Library has been running since 2016. The project also helped to secure additional funding for libraries in South Moravia by the South Moravian Region; the grant *Obecná knihovna* (Municipal Library) is for modernising public libraries in municipalities with a population of up to 3,000 inhabitants, supporting their transformation into community centres. Yet another tool to achieve this goal is the Planning Centre for the Construction and Reconstruction of Libraries. It was founded by the Moravian Library on behalf of the Ministry of culture and its very existence is established in the official cultural policy and the Development Strategy of Libraries.

- Being a coordinator on the regional level involves organising regular meetings of the libraries’ directors and strategy departments. A ceremony is organised every year to award the libraries doing the best job as community centres. The participating libraries fall into six categories based on the size of the municipality and the winners are presented with the award by the Governor of the South Moravian Region.

- The journal *Duha* is an essential tool for spreading information among libraries and library users across the region. In recent years, it has expanded its reach to a nationwide level. Its first issue was published in the spring of 1987 and nowadays it is published in both print and electronic versions.

- The Moravian Library organises events to strengthen the community and develop reading competences, critical literacy, and digital literacy on its own premises. It holds lectures popularising fields such as natural sciences, engineering, and the humanities as well as lectures that address burning social issues.

[115]

či humanitních věd a popularizaci jejich výsledků, ale i na tematizaci aktuálních společenských otázek.

- Jedním z klíčových pracovišť pro zajištění řady těchto činností se stalo otevření Knihovny Milana Kundery v roce 2023, která je výsledkem dlouhodobé spolupráce instituce s manžely Kunderovými a skutečnosti, že v roce 2020 Moravská zemská knihovna podepsala smlouvu o převzetí archivu a knihovny Milana Kundery.

Moravská zemská knihovna je souhrnem svých činností klíčovou institucí národního i mezinárodního významu, která se svojí prací podílí na upevňování základních hodnot demokratické společnosti a hodnot kulturní společnosti a vytváří předpoklady pro formování národní i evropské identity.

- Some of these events will take place in the new venue "Milan Kundera's Library" opened since April 2023. This is the result of the Moravian Library's long-term cooperation with Milan Kundera and his wife and the library's agreement signed in 2020 to take care of Milan Kundera's archive and book collection.

The Moravian Library is a key institution of national and international importance that helps foster fundamental democratic values, supports the cornerstones of a cultural society, and creates the foundation for a national and European identity.

[116]

[117]

[118]

[116]
Interiér Knihovny Milana Kundery navrhlo architektonické studio Hrdina Pavlík.

The interior design of Milan Kundera's Library was created by the design studio Hrdina Pavlík.

[117]
Slavnostního otevření Knihovny Milana Kundery se zúčastnil mimo jiné Antoine Gallimard, majitel jednoho z nejvýznamnějších evropských nakladatelství, Juergen Boos, ředitel frankfurtského knižního veletrhu, či Markéta Vaňková, primátorka města Brna.

The opening ceremony of Milan Kundera's Library took place in the presence of Antoine Gallimard, the owner of one of the most renowned European publishing houses, Juergen Boos, the president of the Frankfurt book fair, and Markéta Vaňková, mayor of Brno.

[118]
Francouzský velvyslanec Alexis Dutertre, ministr kultury Martin Baxa, primátorka města Brna Markéta Vaňková a ředitel Moravské zemské knihovny Tomáš Kubíček společně přestřihli pásku a zpřístupnili slavnostně Knihovnu Milana Kundery veřejnosti.

The Ambassador of France Alexis Dutertre, the Minister of Culture Martin Baxa, the mayor of Brno Markéta Vaňková, and the director of the Moravian Library Tomáš Kubíček cutting the ribbon at the opening ceremony of Milan Kundera's Library.

Duha

Časopis Duha a jeho místo na informační obloze

S datací jaro 1987 se objevilo u knihovníků i dalších literárních pracovníků první číslo čtvrtletníku *Duha,* vydávaného Moravskou zemskou knihovnou. Jeho obsah byl programově zaměřen nejen na činnost knihoven, ale redakce spolupracovala i se zástupci spisovatelů, nakladatelů a knižního obchodu. Vedle informací z knihovnického provozu, článků informujících o věcech týkajících se knihovních fondů a práce s nimi se časopis od počátku soustředil na oblast literatury či literární kultury

Jestliže si *Duha* v prvním ročníku předsevzala funkci informační, na přelomu osmdesátých a devadesátých let získávala i další funkce. Stala se nástrojem proměny knihoven a jejich prostřednictvím i společnosti a současně i svědectvím o této proměně. To platí nejenom o oblasti literární (publikovali zde autoři jako Jiří Kratochvil, Ludvík Kundera, Ludvík Němec, Jan Trefulka, Jindřich Zogata a řada dalších, jejichž jméno se v tisku ještě před nedávnem objevovat nesmělo), ale i knihovnické.

V současné době patří *Duha* ke klíčovým časopisům, které přibližující praxi českého knihovnictví a z regionálního periodika se etabloval do podoby časopisu s celonárodním dosahem. Přibližuje nejenom konkrétní podoby naplňování klíčových koncepčních materiálů, které určují podobu českého knihovnictví, ale nabízí i srovnání se zahraniční praxí, podporuje rozvoj čtenářské gramotnosti a inspiruje v každodenní práci knihoven.

Duha

The journal *Duha* and its position on the information landscape

The first issue of the quarterly journal *Duha*, published by the Moravian Library, appeared in the spring of 1987. Though the target readership was librarians and other literary scholars, it was not focused solely on the activities of libraries. The journal's editorial staff cooperated with literary agents, publishers, and book sellers. In addition to information on library operations and tips on organising and presenting library collections, the journal featured articles on literature and literary culture.

The central function of *Duha's* first volume was to provide information on current affairs in librarianship and the literary and publishing scenes, but at the turn of the 1990s, the journal assumed a new role. It became a medium of social change and at the same time bore testimony to these transformations. The literary scene was changing and *Duha* published texts by authors such as Jiří Kratochvil, Ludvík Kundera, Ludvík Němec, Jan Trefulka, Jindřich Zogata, and many others, who, until recently, had not been allowed to publish at all. Librarianship, too was transforming; the 1990s saw the nature of librarianship change, while *Duha* prompted some of the developments.

Nowadays, *Duha* is a key journal in bringing forth the best practices of Czech librarianship, having evolved from a regional periodical to a journal with national reach. Not only does it present the actual implementation of the planned strategies that determine the shape of Czech librarianship, but also offers comparisons with foreign best practices, supports the development of reading literacy, and inspires librarians in their day-to-day jobs.

Výběr literatury

Further Readings

Anketa o potřebě novostavby pro Zemskou a universitní knihovnu. *Index,* 1931, **3**(9/10), s. 99–103.

BORECKÝ, Jaromír, 1926. Státní vědecké knihovny československé. In: DOLENSKÝ, Jaromír, ed. *Knižní kultura doby staré i nové.* Praha: Mezinárodní sjezd knihovníků, s. 172–184.

BRETHOLZ, Bertold, 1908. *Moravský zemský archiv, jeho dějiny a jeho sbírky.* Brno: Moravský zemský archiv.

BRODESSER, Slavomír, 2002. *K poznání a slávě země…: dějiny Moravského zemského muzea.* Brno: Moravské zemské muzeum. ISBN 80-7028-183-9.

CEJPEK, Jiří et al., 2002. *Dějiny knihoven a knihovnictví.* 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-246-0323-3.

Čítárenský a výpůjční řád zemské a universitní knihovny v Brně. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 1931, **13**, s. 184–190.

DOKOUPIL, Vladislav, 1972. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně.* Brno: Musejní spolek; Universitní knihovna.

ELVERT, Christian d', 1870. *Geschichte der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, mit Rücksicht auf die bezüglichen Cultur-Verhältnisse Mährens und Österr. Schlesiens.* Brünn: K. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.

FASORA, Lukáš a MALÍŘ, Jiří, eds., 2020. *Dějiny Brna, 4: modernizace města 1790–1918.* Brno: Statutární město Brno. ISBN 978-80-86736-62-4.

HEILANDOVÁ, Lucie, 2007. Schramova sbírka vedut a portrétů. *Duha,* **21**(1), s. 2–4. ISSN 0862-1985.

HEINRICH, Albin, 1853. Die Bibliothek. In: HEINRICH, Albin. *Das Franzensmuseum.* Brünn: K. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, s. 38–47.

HEINRICH, Albin, 1860. Bericht über das Franzens-Museum. *Mittheilungen der k. k. Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde,* č. 23, s. 180–182, č. 24, s. 189–191, č. 25, s. 197–199.

HENEK, Tomáš, ed., 1962. *40 let Státní pedagogické knihovny v Brně 1921–1961.* Brno: Státní pedagogická knihovna.

HUBEROVÁ, Marie, 1990. *Veřejné knihovny Jihomoravského kraje.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost; Státní vědecká knihovna. ISBN 80-85048-11-6.

JARNÍK, Hertvík, 1909. Zemská knihovna moravská. *Zprávy Moravského svazu osvětového,* **1**(1), s. 14–15.

JIRÁNOVÁ, Olga a KUBÍČEK, Jaromír, eds., 1983. *Státní vědecká knihovna: jubilejní sborník 1808–1883–1958–1983.* Brno: Blok.

JORDÁN, František, ed., 1969. *Dějiny university v Brně.* Brno: Universita J. E. Purkyně.

KROUPA, Jiří, 1987. *Alchymie štěstí: pozdní osvícenství a moravská společnost.* Kroměříž: Muzeum Kroměřížska.

KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds., 2016. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc: Vědecká knihovna. ISBN 978-80-7053-310-9.

KUBÍČEK, Jaromír, ed., 2002. *Funkce krajských knihoven: sborník příspěvků ze semináře, konaném 19. března 2002 v Brně.* Brno: Sdružení knihoven ČR. ISBN 80-86249-17-4.

KUBÍČEK, Tomáš, 2016. *Moravská zemská knihovna: její historie, současnost, vize.* Brno: Moravská zemská knihovna. ISBN 978-80-7051-212-8.

KUBÍČEK, Jaromír et al., 2001. *Moravská zemská knihovna v Brně: národní poklad – moderní architektura.* Brno: Lector benevolus. ISBN 80-238-6530-7.

KUBÍČEK, Jaromír et al., 2008. *Moravská zemská knihovna v Brně 1808–2008: knihovní sbírky.* Brno: Moravská zemská knihovna. ISBN 978-80-7051-177-0.

KUCHAŘ, Karel a DVOŘÁČKOVÁ, Anna, 1959. *Mapová sbírka B. P. Molla v Universitní knihovně v Brně.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

MACHÁTOVÁ, Martina, 2012. O průmyslově právních informacích nejen v Moravské zemské knihovně. *Duha*, **26**(3–4), s. 34–36. ISSN 0862-1985.

MALÍŘ, Jiří a ŘEPA, Milan, 2018. *Morava na cestě k občanské společnosti.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. ISBN 978-80-7275-105-1.

MELION, Josef Vincenc, 1864. *Albin Heinrich, jubilirter k. k. Gymnasial-Professor, Museums-Custos und Director des Werner-Vereins zur geologischen Durchforschung von Mähren und Schlesien.* Brünn: Werner-Verein.

NEKUDA, Vladimír, 1969. *150 let Moravského musea v Brně: stručný přehled historického vývoje.* Brno: Moravské museum.

OBRŠLÍK, Jindřich, 1988. K historii a vzájemným vztahům Moravského muzea a Státního oblastního archívu v Brně. In: FROLEC, Václav, ed. *Rodná země.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, s. 376–385.

PAPÍRNÍK, Miloš, 1961. Universitní knihovna. *Brno v minulosti a dnes,* **3**, s. 231–233.

SEDLÁK, Jiří, 2004. Nazis libri prohibiti 1938–1944. *Duha,* **18**(1), s. 13–16. ISSN 0862-1985.

SEDLÁKOVÁ, Ludmila, 1980. Historie brněnské pedagogické knihovny. *Časopis Matice moravské,* **99**, s. 329–333. ISSN 0323-052X.

SCHRAM, Wilhelm, 1885. *Katalog der Bibliothek der historisch-statistischen Section der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.* Brünn: K. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.

SCHRAM, Wilhelm, 1890. *Katalog der Handschriften des Franzens-Museum in Brünn.* Brünn: Verlag der k. k. mährisch-schlesische Ackerbaugesellschaft.

SCHRAM, Wilhelm, 1896a. Die Incunabelen des Franzens-Museums. In: *Museum Francisceum Annales 1895.* Brunae: Museum Francisceum, s. 131–151.

SCHRAM, Wilhelm, 1896b. Geschichte der Bibliothek des Franzens-Museum. In: *Museum Francisceum Annales 1895.* Brunae: Museum Francisceum, s. 41–76.

SCHRAM, Wilhelm, 1910. Die Porträt-Lithographien der mähr. Landes-Bibliothek. *Zeitschrift des mährischen Landesmuseums,* **10**, s. 15–51.

SOKOL, E. [=ELGART, Karel], 1910. Zemská knihovna moravská. *Moravsko-slezská revue,* **6**, s. 540–543.

ŠIMEČEK, Zdeněk, 1981. Půjčovny knih a čtenářské společnosti v českých zemích a jejich působení do roku 1848. *Československý časopis historický*, **29**, s. 63–81.

ŠIMEČEK, Zdeněk, 2011a. *Knižní obchod v Brně od sklonku 15. do konce 18. století.* Brno: Statutární město Brno-Archiv města Brna. ISBN 978-80-86736-23-5.

ŠIMEČEK, Zdeněk, 2011b. Návrh Jana Aloise Hankeho na zřízení knihovny v Brně v roce 1786. *Vlastivědný věstník moravský*, **63**(1), s. 49–55. ISSN 0323-2581.

ŠTARHA, Ivan, 2003. *Moravský zemský archiv v Brně 1839–1989: dějiny ústavu.* Brno: Moravský zemský archiv. ISBN 80-86810-01-1.

ŠUJAN, František, 1898. Starší literatura česká ve Františkově museu v Brně. In: *Museum Francisceum Annales 1897.* Brunae: Museum Francisceum, s. 221–245.

TRAPP, Moriz, 1882. Knihovna Františkova musea: dějepisný nástin. In: TRAPP, Moriz. *Františkovo museum v Brně.* Brno: C. k. moravsko-slezská společnost, s. 46–48.

TRAPP, Moriz, 1891. *Průvodce Františkovým museem v Brně.* Brno: C. k. moravsko-slezská společnost.

TRAPP, Moriz a SCHRAM, Wilhelm, 1864–1896. *Katalog der Bibliothek des Franzens-Museums der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.* Brünn: Verlag der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.

TRAUTMANN, Jaromír, 1965. Státní technická knihovna v Brně včera, dnes a zítra. *Technická knihovna,* **9**, s. 161–173.

TRAUTMANN, Jaromír, 1979. Činnost státních vědeckých knihoven v soustavě VTEI – Státní vědecká knihovna v Brně. *Technická knihovna,* **23**, s. 265–274.

VÁVRA, Miloslav, 1977. Zemědělské knihy Moravské hospodářské společnosti – základ fondů Moravské zemské knihovny v Brně. *Acta universitatis agriculturae,* **25**, řada A, s. 122–129.

VÁVRA, Vincenc, 1893. *Sbírky Musejního spolku v Brně. I., Knihovna.* Brno: Musejní spolek.

VOBR, Jaroslav, 1991. Klášterní knihovny ve státní správě 1950–1990. *Duha*, **5**(1), s. 2–9. ISSN 0862-1985.

Jmenný rejstřík

Name Index

Alembert, Jean Le Rond d' (1717–1783) 21, 22, 42, 43
André, Christian Karl (1763–1831) 22, 24, 25, 27, 31– 33
Auersperg, Josef Karel (1767–1829) 21, 32, 33, 41, 42
Babák, Edvard (1873–1926) 86, 87
Bach, Johann Sebastian (1685–1750) 112
Baxa, Martin (1975–) 130
Beethoven, Ludwig van (1770–1827) 112
Belcredi, Antonio, hrabě (1744–1812) 20, 21
Bianchi, Jacob de 26, 27
Bidlo, Josef (1907–1968) 71
Blaeu, Johann (1571–1638) 59
Blahoslav, Jan (1523–1571) 59
Boos, Juergen (1961–) 130
Bräuner, Vilém (1917–1988) 9
Breitenbacher, Antonín (1874–1937) 63
Brodesser, Slavomír (1940–) 8, 133
Březina, Otokar (1868–1929) 71, 72, 76
Calábek, Leopold (1892–1944) 63
Catalano, Alessandro (1970–) 122
Cerroni, Jan Petr (1753–1826) 41, 42
Cosentino, Annalisa (1964–) 122
Diderot, Denis (1713–1784) 21, 22, 42, 43
Diebl, František (1770–1859) 33, 34, 35
Dobrew, Dorota (1959–) 122
Dokoupil, Vladislav (1918–1992) 26, 28, 82–84, 93, 111
Dostál, Pavel (1943–2005) 102
Dostál, Rudolf (1885–1973) 73
Dubský, Emanuel z Třebomyslic (1806–1881) 39
Dutertre, Alexis (1972–) 130
Dvořáčková, Anna (1908–1985) 50, 134
Elgart Sokol, Karel (1874–1929) 57, 58
Eliška Rejčka / Richenza (1286–1335) 29
Elvert, Christian d' (1803–1896) 8, 25, 39, 40–42, 48–50, 133
Endsmann z Ronova, Antonín (–1857) 43, 60, 61
Ferdinand I. (1793–1875) 41–43
Firkušný, Leoš (1905–1950) 78
Fischel, Alfred (1853–1926) 54
Fischer, Johann Bernhard 40, 41
Fischer, Josef Ludvík (1894–1973) 69
Fraenkl, Pavel (1904–1985) 67, 71, 72
František I., císař (1768–1835) 8, 21, 25, 31–33, 35–40, 42
Friedrichsthal, Eduard Sochor (1833–1916) 32, 33
Fuchs, Bohuslav (1895–1972) 73, 74
Gallimard, Antoine (1947–) 130
Galmiche, Xavier (1963–) 122
Gastl, Franz (1798–1855) 27, 28
Gastl, Johann Georg (1766–1814) 27
Halas, František (1901–1949) 94
Haydn, Joseph (1732–1809) 112
Heftrich, Urs (1961–) 122
Heinrich, Albín (1785–1864) 8, 34, 35–37, 43, 44
Helfert, Jaroslav (1883–1972) 57
Hlavinková, Lucie (1974–) 129
Höfel, Blasius (1792–1863) 25
Hoff, Heinrich Georg (1808–1852) 20
Hofman, Ladislav (1876–1903) 55–57
Homann, Johann Baptist (1663–1724) 51
Hormayer, Joseph (1782–1848) 31
Huber, Carl Rudolf (1839–1896) 37
Huberová, Marie (1937–) 94, 95,
Charvát, Otakar (1900–1949) 66
Chlubna, Osvald (1893–1971) 112
Chlup, Otakar (1875–1965) 86, 87
Chopin, Frédéric (1810–1849) 112
Inzaghi, Karl Borromäus (1777–1856) 41, 42
Ištvan, Miroslav (1928–1990) 112
Janáček, Leoš (1854–1928) 79, 112
Jarník, Hertvík (1877–1938) 56, 57, 59, 60, 63–66
Jarník, Jan Urban (1848–1923) 64
Josef II. (1741–1790) 20
Kameníček, František (1856–1930) 53, 54, 58, 59
Kaufmann, Angelica (1741–1807) 55
Klácel, František Matouš (1808–1882) 28
Kolowrat, Josef Maria, hrabě (1746–1824) 24
Komenský, Jan Amos (1592–1670) 58, 59, 64, 65, 105
Korber, Řehoř Norbert z Korbornu (1749–1843)
32, 33, 110
Kořistka, Karel (1825–1906) 86
Kovanič, Václav Adolf (1911–1999) 76
Kratochvil, Josef (1882–1940) 66, 67, 68, 77
Kratochvíl, Jiří (1940–) 131
Kriehuber, Josef (1800–1876) 49
Krofta, Kamil (1876–1945) 63
Kroupa, Jiří (1951–) 17
Kubíček, Jaromír (1938–) 9, 92–94, 102
Kubíček, Tomáš (1966–) 130, 143
Kuchař, Karel (1906–1975) 50
Kundera, Milan (1929–) 107, 108, 130, 143

Kundera, Ludvík (1891–1971) 112
Kundera, Ludvík (1920–2010) 131
Lass, Andrew (1947–) 97
Leopold II. (1747–1792) 19
Mahen, Jiří (1882–1939) 63, 73, 75, 94
Mach, Václav Hynek (1882–1958) 74, 75
Mácha, Karel Hynek (1810–1836) 71, 72
Mánes, Josef (1820–1871) 44
Marie Terezie / Maria Theresa (1717–1780) 7, 19
Masaryk, Tomáš Garrigue (1850–1937) 7, 68, 71, 72
Mayerhöfer, Heřman (1892–1975) 85
Meineke, Heinrich Adolf (1762–1826) 33, 34
Mitrovský, Antonín Bedřich (1770–1842) 22, 32, 42, 110
Mitrovský, Jan Křtitel (1736–1811) 22
Moll, Bernard Pavel (1697–1780) 50, 51, 110
Mozart, Wolfgang Amadeus (1756–1791) 79, 112
Napoleon I. (1769–1821) 31
Najmr, Jan Maria (1920–2003) 90
Navrátil, Bohumil (1870–1936) 63
Nekuda, Vladimír (1927–2006) 8
Nezval, Vítězslav (1900–1958) 94
Němec, Ludvík (1957–) 131
Novák, Arne (1880–1939) 70
Offermann, Alfred (1852–1936) 47
Páleníček, Ludvík (1904–1991) 71
Papírník, Miloš (1924–2012) 81, 89, 90
Patera, Adolf (1836–1912) 76, 110
Pazdírek, Oldřich (1887–1944) 78
Pešina, Václav Michal (1782–1859) 41, 42, 110
Plachý, František (1892–1972) 86, 87
Pleva, Josef Věromír (1899–1985) 94
Pynsent, Robert (1943–) 122
Randé, Karel (1880–1942) 68, 77, 78
Riecke, Victor Heinrich (1759–1830) 20, 27
Richenza / Eliška Rejčka (1286–1335) 29
Richter, Benedikt (1791–1859) 34, 35
Rösler, Nikolaus T. 27
Rossmann, Zdeněk (1905–1984) 70
Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778) 20
Rzehak, Anton (1855–1923) 53, 54
Sahánek, Stanislav (1883–1942) 72
Salm-Reifferscheidt, Hugo František (1776–1836) 21, 22, 24, 31–33, 41, 42
Salm-Reifferscheidt, Karel Josef (1750–1838) 20
Sehnal, Jiří (1931–) 112
Scherschnick, Leopold Jan (1747–1814) 36
Schindler, Bedřich Emil (1809–1867) 41, 42
Schubert, Franz (1797–1828) 112
Schram, Wilhelm (1850–1925) 8, 26, 36, 37, 40–42, 44, 47–49, 54–60, 64, 65, 110, 111
Schwoy, František Josef (1742–1806) 32, 33, 41, 42
Smetana, Robert (1904–1988) 69, 70
Sonnenfels, Joseph (1733–1817) 17, 19
Souček, Stanislav (1870–1935) 65
Steppanová, Marie (1891–) 79
Studnička, František (1870–1955) 63
Sutnar, Jaroslav (1873–1947) 64–68, 72, 73, 77
Sylva-Tarouca, Bedřich (1816–1881) 22, 42–44, 110
Sylva-Tarouca, František Josef (1858–1936) 76
Szalatnay, Gustav Adolf (1861–1925) 74, 75, 110
Széchényi, Ferenz (1754–1820) 23
Šafařík, Pavel Josef (1795–1861) 86
Šafařík, Vojtěch (1829–1902) 86
Šimeček, Zdeněk (1929–2019) 27
Štědroň, Miloš (1942–) 112
Šujan, František (1859–1944) 49
ze Švábenic, Julius 41
Tauerová, Marie (1896–1981) 67
Teige, Karel (1900–1951) 70
Teindl, Lepold (–1893) 48–50
Tille, Václav (1867–1937) 57
Tobolka, Zdeněk Václav (1874–1951) 69
Trapp, Moriz Wilhelm (1825–1895) 8, 36, 37–42, 49, 50
Trassler, Josef Georg (1759–1816) 27, 28
Traubenburg, Emanuel Dietmann (–1803) 20, 21
Traubenburg, Joseph Dietmann (1761–1843) 20
Trautmann, Jaromír (1921–1985) 9, 66, 90
Trautmann, Rajmund (1894–1973) 66
Trefulka, Jan (1929–2012) 131
Turek, Antonín 66
Úlehla, Vladimír (1888–1947) 73
Vaňková, Markéta (1977–) 130
Václav I. (1205–1253) 28
Václavek, Bedřich (1897–1943) 67, 69, 70, 73, 94
Vávra, Miloslav (1910–1991) 22, 23, 40, 41, 58
Vetterl, Karel (1898–1979) 81, 82
Vobr, Jaroslav (1939–2013) 92, 93
Vocel, Bedřich Zikmund 50
Voltaire (1694–1778) 20
Vybíral, Bohuš (1887–1951) 63
Vymazal, František (1841–1917) 69, 74, 75
Werner, Abraham Gotlob (1750–1817) 36
Winiker, Karl (1846–1918) 28, 39, 78, 79, 112
Winterholler, Gustav (1833–1894) 47
Zeman, Josef Alois (1780–1826) 22, 23
Zlobický, Josef Valentin (1743–1810) 41
Zogota, Jindřich (1941–) 131
Zouhar, Zdeněk (1927–2011) 112
z Žerotína, František Josef (1772–1845) 42

Seznam fotografií na předělových listech kapitol

List of photographs on the front pages of chapters

s. 4
Jižní fasáda má průběžná pásová okna a předsazenou prosklenou stěnu tvořící vzduchový sluneční kolektor.
The southern façade has continuous strip windows and a pre-set glazed wall forming an air solar collector.

s. 6
Reliéf kresby Jana Amose Komenského z jeho díla *Labyrint světa a ráj srdce* z roku 1631 zdobí pískovcovou fasádu.
A relief of the drawing from Jan Amos Comenius' work *Labyrinth of the World and Paradise of the Heart* from 1631 was sculpted into its sandstone façade.

s. 10
WAGHENAER, Lucas Janszoon. *Speculum nauticum super navigatione maris Occidentalis confectum, continens omnes oras maritimas Galliae, Hispaniae et praecipuarum partium Angliae, in diuersis mappis maritimis comprehensum una cum usu et interpretatione carundem, accurata diligentia concinnatum, et elaboratum*. Pars Prima. Lvgdvni Batavorvm: Excudebat typis Platinianis Franciscus Raphelingius, pro Luca Ioannis Aurigario, 1583. Dostupné také z / Also available at: http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:0cfeae45-910b-11e0-82d6-0050569d679d.

s. 16
GURK, Eduard. *Brünn*. [Wien?]: Hartlebens Verlag Ausgeführt d. Black & Armstrong, [1839?]. Dostupné také z / Also available at: http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:068a71e6-471c-45ed-9908-7bc72658307e.

s. 30
PTOLEMAIOS, Klaudios a Nicolaus GERMANUS. *Cosmographia*. Ulmae: Lienhart Holle XVII. Kal. Aug. [16.7.], 1482. Dostupné také z / Also available at: http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:fc5778a7-9c74-4697-bef7-375dac1877c6.

s. 46
Annales. Brunae: Sumptibus Musei Franciscei, 1899. Dostupné také z / Also available at: http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:9daef770-e5f1-11ea-87fa-005056827e52.

s. 52
KOMENSKÝ, Jan Amos. *Opera Didactica Omnia: Variis hucusque occasionibus scripta, diversisque locis edita: nunc autem non tantum in unum, ut simul sint, collecta, sed & ultimô conatu in Systema unum mechanicè constructum, redacta*. Amsterdami: Impensis D. Laurentii de Geer, 1657. Dostupné také z / Also available at: http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:761c17ba-2d66-4498-9cd1-a8f2971f6b0e.

s. 62
BŘEZINA, Otokar, HÝSEK, Miloslav, ed. *Svítání na západě*. V Praze: Jan Pohořelý, 1948. Vltava. Ilustrace / Illustration Jan Konůpek.

s. 80
Fotografie raného nedochovaného díla Alfonse Muchy nalezená v albu Khuen-Belasiů: Dívka u stromu – motiv z okolí zámku Emmahof.
A photograph of an early lost work by Alfons Mucha found in the family album of Khuen-Belasi: Girl by a tree – motif from the surroundings of Emmahof Castle.

s. 88
Lístkový katalog / Card catalogue.

s. 98
Bronzová socha dívky od oblíbeného brněnského sochaře Václava Hynka Macha byla od roku 1927 dominantou mramorové fontány v Zemském domě, předchozím sídle Moravské zemské knihovny. V roce 1970 byla uložena do depozitáře a poté byla roku 2001 nainstalována ve foyer nové budovy, kde stojí na pískovcovém podstavci jako součást vnitřního vodopádu, a je tedy určitým symbolem kontinuity.
The bronze statue of a girl by the Brno sculptor Václav Hynek Mach was a dominant feature of the marble fountain in the Provincial House (the former seat of the Moravian Library) from 1927 to 1970, when it was placed in a repository. With the new building constructed in 2001, the statue was installed in its foyer, placed on a sandstone pedestal as part of the internal waterfall, becoming thus a symbol of continuity..

s. 106
Foyer nové budovy / Foyer of the new building.

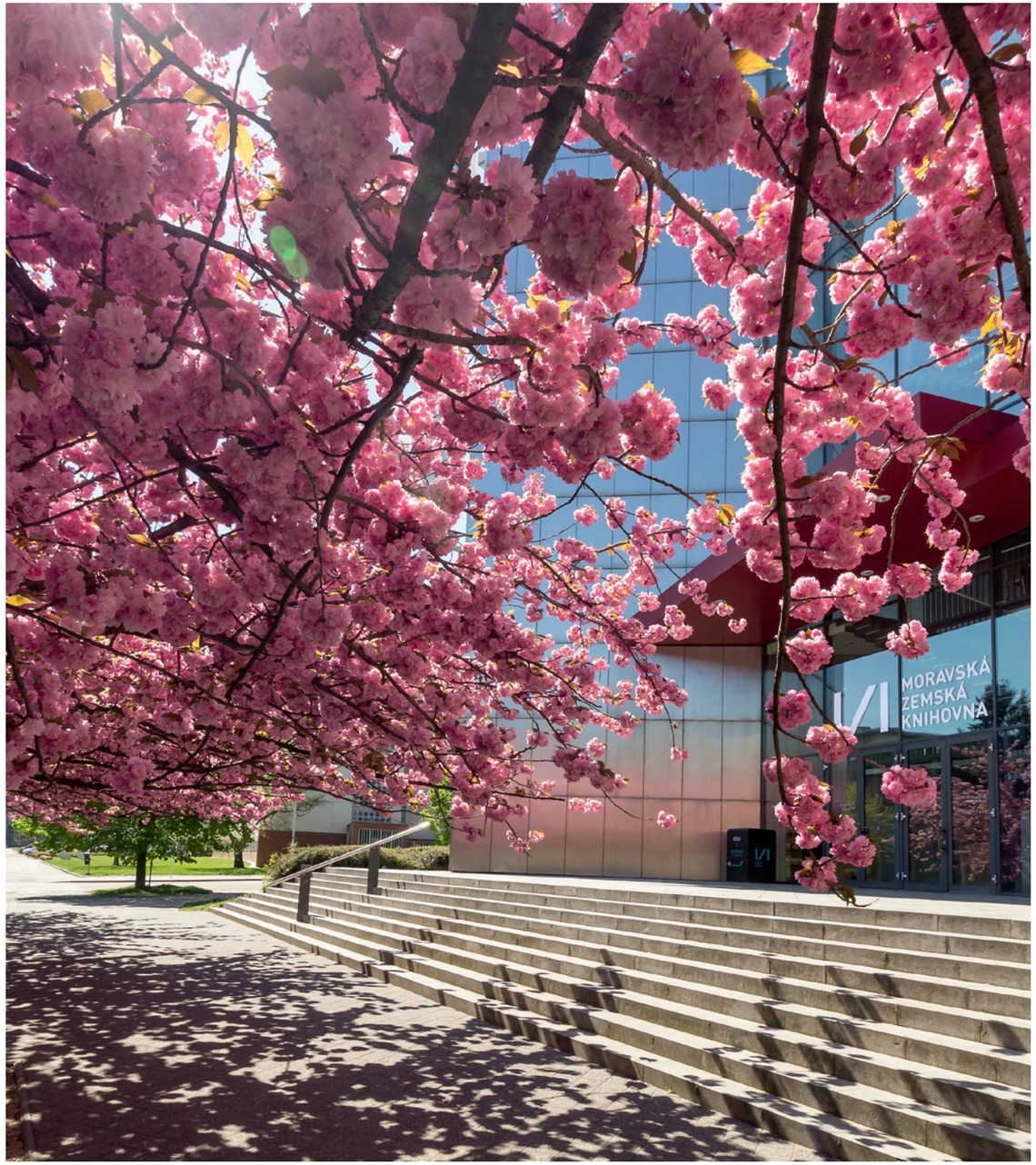

Tomáš Kubíček je bohemista, literární historik a knihovník. Po studiu české literatury na Masarykově univerzitě pracoval v Moravském zemském muzeu a v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, kde založil oddělení teorie prózy a tradici naratologického bádání. Poté byl pedagogem na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde vedl katedru bohemistiky. Pedagogicky působí na Univerzitě Karlově.

V roce 2014 se stal ředitelem Moravské zemské knihovny v Brně. Publikoval monografie věnované naratologii a české literatuře 20. století: *Vyprávět příběh: Naratologické kapitoly k románům Milana Kundery* (2001), *Vypravěč: Kategorie narativní analýzy* (2007), *Intersubjectivity in Literary Narrative* (2007), *Felix Vodička – názor a metoda: K dějinám českého strukturalismu* (2010), *Středoevropan Milan Kundera* (2013), *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění* (s J. Hrabalem a P. A. Bílkem, 2013), *Dvojí domov Jana Čepa* (2014), *Milan Kundera v překladech* (2019) a *Řád tvaru* (2020).

Tomáš Kubíček is a Czech studies scholar, literary historian, and librarian. After graduating in Czech literature at Masaryk University, he worked in the Moravian Museum and in the Institute of Czech Literature of the Czech Academy Sciences, where he founded the Department of Prose Theory and established the tradition of research in narratology. He lectured at Palacký University Olomouc where he became head of the Department of Czech studies. Currently he lectures on Charles University in Prague

He has been director of the Moravian Library in Brno since 2014. He published numerous monographs dealing with narratology and 20th century Czech literature, such as *Vyprávět příběh* (2001, Telling a story: Milan Kundera's novels from a narratological perspective), *Vypravěč* (2007, Narrator: Categories in narrative inquiry), *Intersubjectivity in Literary Narrative* (2007), *Felix Vodička – názor a metoda* (2010, Opinions and methods of Felix Vodička), *Naratologie* (with J. Hrabal and P. A. Bílek, 2013, Narratology: Structural analysis and narration), *Milan Kundera v překladech* (2019, Milan Kundera in translation), and *Řád tvaru* (2020, Order of the form).

Tomáš Kubíček

MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA

THE MORAVIAN LIBRARY

Vydala Moravská zemská knihovna v Brně / Published by the Moravian Library
Kounicova 65a, 601 87 Brno, 2023

Redakce / Edited by Eva Čechová

Jazyková korektura / Proofreading Vladimíra Derková

Překlad do angličtiny / Translation into English Lenka Pokorná

Jazyková korektura angličtiny / Proofreading of English AZRA

Reprodukce Vilém Kaplan

Grafická úprava a sazba / Graphic design Jano Puškáš

Tisk / Printed by Tiskárny Havlíčkův Brod a.s.

ISBN 978-80-7051-319-4

www.mzk.cz

9 788070 513194